

Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej Centralna Część Krainy Żubra 2006-2013

Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej – Centralna Część Krainy Żubra (2006-2013) – została opracowana w ramach Pilotażowego Programu Leader+ przez ekspertów i grupę liderów lokalnych – członków LGD „Puszcza Białowieska” pod kierunkiem dr. **Artura Bołtomiuka**

Projekt: *Kraina Żubra – zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w regionie Puszczy Białowieskiej w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe wdrażany przez:*

Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska
www.euroregion-pb.pl

WWF Polska
www.wwf.pl

Starostwo Powiatowe w Hajnówce
www.powiat.hajnówka.pl

z szerokim udziałem członków LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „PUSZCZA BIAŁOWIESKA”.

Skład zespołu opracowującego ZSRW:

Artur Bołtomiuk, Barbara Dmitruk, Walentyna Gorbacz, Bogdan Jaroszewicz, Stefan Jakimiuk, Walentyna Jakimiuk, Ewa Moroz-Keczyńska, Eugeniusz Kowalski, Grzegorz Rąkowski, Andrzej Rusaczyk, Mirosław Stepaniuk, Nadzieja Sulima, Nela Szczuka-Omelianiuk oraz członkowie Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska”

Niniejsza publikacja została wydana ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” Działanie 2.7 „Pilotażowy Program LEADER+”

skład:
redakcja:
opracowanie:
projekt okładki:
korekta:

Agencja Wydawniczo-Edytorska EkoPress
ul. Brukowa 28, 15-889 Białystok, tel. 085 742 11 13; fax 085 742 11 03
Artur Bołtomiuk, Stefan Jakimiuk
Andrzej A. Poskrobko
Krystyna Krakówka
zespół autorski

I. Wstęp	4
II. Charakterystyka LGD jako jednostki odpowiedzialnej za realizację strategii	6
II.1. Nazwa LGD	6
II.2. Status prawny LGD	6
II.3. Data rejestracji w sądzie	6
II.4. Sposób rozszerzania składu LGD o kolejnych partnerów	6
II.5. Potencjał administracyjny LGD	7
II.5.1. Kwalifikacje i doświadczenie osób, które będą odpowiedzialne za zarządzanie projektem ...	7
II.5.2. Doświadczenie LGD w realizacji projektów	7
III. Diagnoza obszaru objętego ZSROW	14
III.1. Charakterystyka obszaru – należy w szczególności podać dane, które wiążą się z wybranymi tematami wiodącymi	14
III.1.1. Zasięg terytorialny i uwarunkowania geograficzne	14
III.1.2. Uwarunkowania przyrodnicze/środowiskowe	15
III.1.3. Uwarunkowania historyczne i kulturowe	25
III.2. Potencjał demograficzny i gospodarczy	27
III.2.1. Charakterystyka ludności zamieszkującej obszar objęty ZSROW	27
III.2.1.1. Demografia	27
III.2.1.2. Rynek pracy	29
III.2.1.3. Gospodarka	30
III.2.2. Stan rozwoju infrastruktury wiejskiej	34
III.2.2.1. Infrastruktura techniczna	34
III.2.2.2. Infrastruktura społeczna	36
III.3. Uzasadnienie spójności obszaru ZSROW	37
IV. Aktualnie wdrażane inicjatywy/projekty na obszarze ZSROW	41
V. Analiza SWOT obszaru objętego ZSROW	43
VI. ZSROW – cele i planowany budżet	45
VI.1. Temat wiodący, wizja, misja i cele strategiczne ZSROW	45
VI.1.1. Tematy wiodące	45
VI.1.2. Wizja obszaru	45
VI.1.3. Misja	45
VI.1.4. Cele strategiczne	46
VI.1.5. Cele operacyjne	46
VI.2. Uzasadnienie wyboru tematu wiodącego, celów strategicznych	49
VI.3. Partnerstwo	50
VI.4. Sposób finansowania ZSROW	51
VII. Wpływ realizacji ZSROW na rozwój regionu	53
VIII. Powiązanie ZSROW ze strategią NPR (na lata 2004-2006)	55
IX. Promocja i informowanie o projekcie i ZSROW	57
X. Informacja o załącznikach	58

Inicjatywa LEADER została wprowadzona eksperymentalnie w krajach Unii Europejskiej w 1991 r. Jej kolejna faza – Leader II była wdrażana w latach 1994-1999. Głównym celem tych Inicjatyw była stymulacja działań innowacyjnych w sektorach publicznym i prywatnym, poprzez angażowanie lokalnego potencjału wszystkich sektorów w działalność wsi. W latach 2000-2006 Inicjatywa wdrażana jest pod nazwą LEADER+ i stanowi ona kontynuację i rozwinięcie Inicjatywy Leader II.

Zgodnie z wynikiem negocjacji akcesyjnych, w latach 2004-2006 Polska realizuje działania typu Leader+ w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”, Działanie 2.7 „Pilotażowy Program Leader+”. Pilotażowy charakter tego działania tworzy podstawę do pełnego wdrożenia działań typu Leader w następnej perspektywie finansowej określonej na lata 2007-2013.

Realizacja działania ma na celu stymulowanie lokalnych inicjatyw na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, tworzenie Zintegrowanych Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich, budowanie Lokalnych Grup Działania oraz podejmowanie przez nie działań na rzecz rozwoju i promocji regionu.

„Pilotażowy Program Leader+” wdrażany jest w ramach dwóch schematów. Celem Schematu I jest tworzenie LGD oraz dokonanie z inicjatywy środowisk lokalnych, analizy możliwości rozwojowych terenów wiejskich i opracowanie na tej podstawie ZSRW. W ramach Schematu II Lokalne Grupy Działania, posiadające odpowiednie doświadczenie i potencjał administracyjny, wdrażać będą plany dotyczące realizacji Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich obejmujące promocję obszarów wiejskich i animowanie współpracy partnerów lokalnych. Schemat II pozwoli na realizację kompleksowych projektów o charakterze wielosektorowym, uwzględniających w szczególności rozwój turystyki, ochronę oraz promocję środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych, popularyzację i rozwój produkcji wyrobów regionalnych, a także działania szkoleniowe.

Inicjatywa LEADER może być postrzegana w siedmiu różnych aspektach:

- **Lokalne podejście** – Oznacza to formułowanie programu rozwoju na podstawie specyficznej sytuacji danego obszaru, jego silnych i słabych stron. Obszar objęty inicjatywą LEADER jest jednorodną jednostką wiejską, charakteryzującą się wewnętrzną spójnością społeczną, wspólną historią i tradycjami, poczuciem jedności itd. Uzasadnienie lokalnego podejścia oparte jest na rosnącej świadomości lokalnych liderów na danym obszarze i znaczenia własnych zasobów w dążeniu do trwałego rozwoju zrównoważonego.
- **Oddolne podejście** – Zmierza do zachęcenia do partycypacyjnego (opartego na uczestnictwie) sposobu podejmowania decyzji na szczeblu lokalnym we wszystkich aspektach programu rozwoju. Zaangażowanie lokalnych uczestników obejmuje całą wspólnotę, społeczne i gospodarcze grupy interesu i reprezentatywne instytucje publiczne i prywatne. Oddolne podejście opiera się na dwóch działaniach („animacja” i szkolenie lokalnych grup) i pojawia się na różnych etapach programu.
- **Partnerskie podejście i „Lokalna grupa działania”** (LGD, LAG) – LGD to grupa prywatnych i publicznych uczestników działających jako partnerzy, pracująca nad formułowaniem strategii i planu działań. LGD jest jednym z najbardziej oryginalnych cech inicjatywy LEADER. Złożona z praktyków, posiadająca uprawnienia decyzyjne (osobowość prawna) oraz dość duży budżet Lokalna Grupa Działania jest przykładem nowego modelu organizacji, która może znacząco wpłynąć na równowagę instytucjonalną i polityczną obszaru. Udział reprezentacji sektorów społecznego i prywatnego jest nie mniejszy niż 50%.
- **Innowacja** – Chociaż koncepcja LEADER i jej praktyczne wdrażanie są innowacyjne same w sobie, inicjatywa LEADER podkreśla, że konkretne działania także muszą być innowacyjne. Mogą one dotyczyć nowego sposobu promowania lokalnych zasobów, działań służących rozwojowi lokalnemu i nie podejmowanych przez inne programy, działania przynoszące nowe rozwiązania problemów obszarów wiejskich albo przynoszące w efekcie powstanie nowego produktu, nowego procesu, nowej formy organizacyjnej albo

rozwój nowego rynku. Innowacja jest wbudowana w różne elementy programu, np. także w rozpowszechnianie informacji do innych grup pragnących czerpać inspirację z dokonań w innych miejscach albo zainteresowanych przyłączeniem się do wspólnego działania.

- **Zintegrowane podejście** – Działania i projekty zawarte w planie lokalnego działania są powiązane i koordynowane jako spójna całość. Integracja może dotyczyć działań prowadzonych w jednym sektorze, wszystkich działań lub grup działań albo też – co najważniejsze – powiązań pomiędzy różnymi grupami uczestników: gospodarczymi, społecznymi, kulturalnymi, ekologicznymi działającymi na danym obszarze.
- **Tworzenie powiązań i współpraca** – sieć powiązań LEADER ma na celu przełamanie izolacji Lokalnych Grup Działania i stworzenie podstaw systemu informacji i analiz poszczególnych działań poprzez ułatwianie wymiany i obiegu informacji o programach rozwoju obszarów wiejskich oraz upowszechnianie lub transfer innowacji.
- **Lokalne finansowanie i zarządzanie** – Przekazywanie Lokalnym Grupom Działania poważnej odpowiedzialności związanej z podejmowaniem decyzji dotyczących finansowania i zarządzania jest kolejnym elementem podejścia LEADER. Autonomia Lokalnych Grup Działania różni się jednak znacząco w poszczególnych krajach.

Kraina Żubra jest regionem o szczególnym i specyficznym charakterze – z jednej strony najmniej doinwestowanym obszarem kraju o peryferyjnym położeniu, z drugiej zaś posiadającym walory, które czynią ten region miejscem wyjątkowym, nie tylko w Polsce, ale i Europie. Obszar Krainy Żubra rozciąga się wzdłuż północno-wschodniej granicy Polski, obejmując Puszczę Knyszyńską na północy, Puszczę Białowieską w części centralnej oraz Puszczę Mielnicką na południu krainy. Wybitne walory przyrodnicze i krajobrazowe, z ostatnim pierwotnym lasem Europy i najstarszym rezerwatem przyrody – Puszczą Białowieską na czele, pozwalają zakwalifikować ten region do najcenniejszych pod względem przyrodniczym obszarów Europy. Symbolem i wizytówką Krainy Żubra jest największy ssak Europy – żubr, który dotrwał do dzisiejszych czasów dzięki wielowiekowej ochronie. Żubr, jak żaden inny gatunek jest związany z Podlasiem i stanowi ogromny potencjał promocyjno-turystyczny tego regionu.

Podstawowym elementem realizacji koncepcji Krainy Żubra jest stworzenie turystycznego Szlaku Żubrowego biegnącego od Siemiatycz, aż po Supraśl i łączącego cenne przyrodniczo obszary Podlasia, na których występuje, lub w przyszłości może występować żubr. Szlak o długości około 250 km ma stanowić kręgosłup i oś rozwoju Krainy Żubra, wokół której skoncentrowane zostaną planowane inwestycje. Przejrzysty przebieg szlaku pozwala na przedstawienie obszarów południowo-wschodniego Podlasia jako jednego, zwartego obszaru turystycznego. Obszar ten oferować będzie szereg uzupełniających się atrakcji powiązanych symbolem żubra oraz odniesieniem do bogactwa przyrodniczego i kulturowego regionu.

Realizowany w ramach Pilotażowego Programu Leader+ projekt „Kraina Żubra – zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w regionie Puszczy Białowieskiej w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe” miał na celu:

- utworzenie Lokalnej Grupy Działania – LGD jako lokalnego partnerstwa publiczno-prywatnego; Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska” stanowi lokalną, oddolną inicjatywę społeczności zamieszkujących centralną część Krainy Żubra – region Puszczy Białowieskiej (powiat hajnowski oraz dwie gminy powiatu bielskiego). Wizja, misja oraz cele strategiczne LGD „PB” są w pełni skorelowane z koncepcją Krainy Żubra, a planowane działania przyczynią się do sukcesywnego, zrównoważonego rozwoju tego regionu;
- dokonanie z inicjatywy środowisk lokalnych analizy możliwości rozwojowych terenów wiejskich i opracowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej – Centralna Część Krainy Żubra (tzw. ZSROW).

Realizacja projektu dotyczy obszaru 10 gmin wiejskich: Hajnówka, Białowieża, Narew, Narewka, Czyże, Bielsk Podlaski, Orla, Czeremcha, Dubicze Cerkiewne oraz gminy miejsko-wiejskiej Kleszczele. Gminy zlokalizowane są na południowym-wschodzie województwa podlaskiego, w centralnej części tzw. Krainy Żubra. Projekt jest finansowany w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”, Działanie 2.7 „Pilotażowy Program Leader+” – Schemat I.

Charakterystyka LGD jako jednostki odpowiedzialnej za realizację strategii

II.1. Nazwa LGD

Pełna nazwa LGD, zapisana w jej Statucie, brzmi: Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska” posługuje się nazwą skróconą: LGD „Puszcza Białowieska” oraz akronimem LGD „PB”.

II.2. Status prawny LGD

Lokalna Grupa Działania ma status stowarzyszenia.

II.3. Data rejestracji w sądzie

Wniosek o rejestrację LGD „Puszcza Białowieska” wraz z załącznikami został złożony w Sądzie Rejonowym w Białymstoku dnia 03.04.2006 r. Stowarzyszenie LGD „Puszcza Białowieska” zostało postanowieniem Sądu Rejonowego w Białymstoku, XII Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego z dnia 12.04.2006 r. wpisane do Krajowego Rejestru Sądowego – Rejestru Stowarzyszeń, Innych Organizacji Społecznych i Zawodowych, Fundacji Oraz Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej pod numerem KRS: 0000253905.

II.4. Sposób rozszerzania składu LGD o kolejnych partnerów

W procesie rozszerzenia składu LGD można wyróżnić dwa etapy:

1) Działania promocyjno-informacyjne mające za zadanie:

- upowszechnienie informacji o celach działania LGD „PB” i sposobach ich realizacji,
- zachęcenie potencjalnych partnerów do udziału w realizacji wspólnych celów.

W ramach działań promocyjnych zostaną:

- zrealizowane cykle spotkań z potencjalnymi partnerami (przedstawicielami organizacji pozarządowych i instytucji publicznych, lokalnymi przedsiębiorcami, rolnikami), podczas których zostanie zaprezentowany Statut i Strategia LGD „PB” ze szczególnym uwypukleniem celów działania LGD „PB” i sposobów ich realizacji,
- opublikowane artykuły w prasie lokalnej informujące o celach działania LGD „PB” i sposobach ich realizacji,
- zrealizowane cykle spotkań informacyjnych z radnymi gmin wchodzących w skład LGD „PB”,
- zredagowane i opublikowane na stronach WWW oraz w prasie lokalnej cykle publikacji edukacyjnych ukazujących korzyści jakie może osiągnąć region w wyniku realizacji zadań zawartych w strategii,
- opracowane materiały informacyjne o LGD w formie plakatów i broszur,
- wypromowane pierwsze efekty wynikające z realizacji zadań zawartych w strategii.

2) Czynności formalne wynikające z przepisów obowiązującego prawa i Statutu LGD „PB” pozwalające na ocenę i weryfikację złożonych deklaracji członkowskich oraz podjęcie uchwały przez Zarząd o nabyciu członkostwa.

Zgodnie z §12 ust. 2 Statutu członkiem zwyczajnym Stowarzyszenia może zostać pełnoletnia osoba fizyczna, która:

- 1) spełnia warunki określone w ustawie – Prawo o stowarzyszeniach,
- 2) działa na rzecz rozwoju obszarów wiejskich i przedstawi rekomendację (wskazanie) zawierającą w szczególności pozytywną opinię w tym zakresie udzieloną przez działających na obszarze, dla którego ma być opracowany ZSROW lub, którego dotyczy ZSROW:
 - a) partnera społecznego i gospodarczego w rozumieniu przepisów o Narodowym Planie Rozwoju, lub
 - b) gminę wiejską, lub
 - c) gminę miejsko-wiejską, lub
 - d) związek międzygminny, lub
 - e) inną osobę prawną, której działalność obejmuje realizację celu Stowarzyszenia,
- 3) złoży deklarację członkowską.

Zgodnie z § 12 ust. 1 i § 15 Statutu członkostwo w LGD „PB” nabywa się poprzez przyjęcie w poczet Członków Uchwałą Zarządu poprzedzone:

- dla osób fizycznych – złożeniem deklaracji członkowskiej, w której oprócz wymaganych danych osobowych kandydat wymienia również doświadczenie swoje jak i rekomendującego go podmiotu (z załączeniem dokumentu rekomendacji)
- dla osób prawnych – złożeniem Zarządowi Stowarzyszenia pisemnego wniosku w tej sprawie i pisemnej deklaracji ustalającej zasady wspierania Stowarzyszenia mającego charakter zobowiązania,

II.5. Potencjał administracyjny LGD

II.5.1.

Kwalifikacje i doświadczenie osób, które będą odpowiedzialne za zarządzanie projektem

Wymagane dane zawarto w tabeli na stronie 8.

W skład organu decyzyjnego LGD, jakim jest Zarząd LGD „PB” wchodzi pięć osób. Udział procentowy kobiet wynosi 40%, a mężczyzn 60%. Skład Zarządu jest zrównoważony pod względem płci. Zostało, więc spełnione kryterium wyboru projektów w schemacie II dotyczące zrównoważonego udziału mężczyzn i kobiet.

Trzech członków (60%) Zarządu LGD „PB” jest rekomendowanych przez organizacje pozarządowe i w związku z tym został spełniony warunek – co najmniej 50% udziału w Zarządzie LGD osób wskazanych przez partnerów społecznych i gospodarczych.

II.5.2.

Doświadczenie LGD w realizacji projektów

Wymagane dane pokazano w tabeli na stronie 12.

Kwalifikacje i doświadczenie osób odpowiedzialnych za zarządzanie projektem

Imię i nazwisko osoby wskazanej	Podmiot delegujący	Adres zamieszkania, telefon, e-mail	Zakres odpowiedzialności w LGD	Doświadczenie	Kwalifikacje
Miroslaw Stepaniuk	Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia	17-210 Narew, Puchły 62 tel. 085 743 73 23 stepaniukm@poczta.onet.pl	Prezes Stowarzyszenia	Prezes Stowarzyszenia Dziedzictwo Podlasia 1. Koordynator projektów realizowanych przez Północnopolaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków w latach 1995-2004, w tym: „Puszcza bez granic” – międzynarodowy projekt Duńskiej Agencji Współpracy dla Środowiska w Europie Wschodniej (DANCEE) realizowany po obu stronach granicy polsko-białoruskiej w regionie Puszczy Białowieskiej; „Kraina Otwartych Okiennic, – czyli jak chronić dziedzictwo kulturowe, zarobić dzięki turystyce i nie stracić tożsamości” – projekt realizowany w ramach konkursu Fundacji Wspomagania Wsi „Kultura bliska. Chronimy nasze dziedzictwo kulturowe”. 2. Koordynator projektu „Ochrona krajobrazu kulturowego regionu Puszczy Białowieskiej” realizowanego w ramach programu UNDP Przyjazny Środowisku Rozwój Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej Polska – Białoruś. 3. Współtwórca pomysłu i koncepcji systemu obszarów chronionych realizowanych przez Północnopolaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, m. in.: - Rezerwat przyrody PTOP; - Park Krajobrazowy Doliny Górnej Narwi. 4. Współtwórca pomysłu i koncepcji regionalnych produktów turystycznych bazujących na walorach turystycznych Podlasia, m.in.: „Podlaski Szlak Bociani” „Kraina Otwartych Okiennic” „Północna Brama do Puszczy” 5. Pomysłodawca i założyciel Stowarzyszenia Dziedzictwo Podlasia, koordynator projektów realizowanych w latach 2004–2006, w tym: - Międzynarodowe warsztaty archeologiczne w ramach projektu „Pompeje Podlasia”; - Międzynarodowa akcja liczenia bociana białego (gm. Bielsk Podlaski, Milejczyce i Narew); „Drewniane kapliczki słupowe – ratujemy ginący element krajobrazu wiejskiego” (konserwacja i renowacja przydrożnych kapliczek w powiecie hajnowskim); „Dokumentacja konserwatorska tradycyjnych nazw geograficznych i historycznych regionu grodziska wczesnośredniowiecznego w Zbuczu, gm. Czyże” (warsztaty dla młodzieży szkół podstawowych i gimnazjalnych).	Wykształcenie wyższe: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Biologii i Nauk o Ziemi, specjalność – kształtowanie i ochrona środowiska Ukończone szkolenia: 2001 – Komunikacja na rzecz ochrony przyrody, Faza III – Polska, Dolina Narwi – warsztaty IUCN CEC – Tykocin 25-27 lipca 2001; 2001 – Efektywna komunikacja społeczna w ochronie przyrody – szkolenie zorganizowane przez IUCN i Stowarzyszenie Irenorów i Animatorów „SIEC” – Jachranka 4-7 marca 2002; 2002 – Forum na Rzecz Ochrony Dziedzictwa Kulturowo-Przyrodniczego Regionu Puszczy Białowieskiej – międzynarodowe warsztaty komunikacyjne zorganizowane przez PTOP (organizator i uczestnik) – Białowieża 12-13 kwietnia 2002; 2002 – Edukacja przyrodnicza, zrównoważony rozwój turystyki, współpraca z lokalnymi społecznościami, zarządzanie i ochrona – Park Narodowy Peak District, Wielka Brytania – wyjazd szkoleniowy zorganizowany przez COWI Dania, Park Narodowy Peak District, Wielka Brytania 21-27 czerwiec 2002; 2002 – Kulturowo-społeczne funkcje ochrony przyrody – międzynarodowe warsztaty zorganizowane przez COWI Dania, Białowieża 30 września – 1 października 2002

				„Ich świat – naszym światem, czyli spotkania pokoleń”, „Inwentaryzacja i waloryzacja wartości przyrodniczych i kulturowych – przestrzenna baza danych zabytków gmin Euroregionu Puszcza Białowieska”, „Szkolne Koła GIS”, - Baza danych zabytków woj. podlaskiego, - Dziedzictwo kulturowe Podlasia – monografie problemowe.			„Ich świat – naszym światem, czyli spotkania pokoleń”, „Inwentaryzacja i waloryzacja wartości przyrodniczych i kulturowych – przestrzenna baza danych zabytków gmin Euroregionu Puszcza Białowieska”, „Szkolne Koła GIS”, - Baza danych zabytków woj. podlaskiego, - Dziedzictwo kulturowe Podlasia – monografie problemowe.	
Walentya Jakimiuk	Urząd Gminy Czyże	17-207 Czyże, Podręczany 28 tel. 085 681 31 96	Wiceprezes Stowarzyszenia	Przewodnicząca Rady Gminy Czyże - Udział w realizacji projektu „Wspólne dziedzictwo kulturowe – pomostem bez granic” (wymiana kulturalna między gminą Czyże a Rejonem Kamieniec na Białorusi) - W ramach pełnionej funkcji Przewodniczącej Rady Gminy Czyże uczestniczyła w przygotowaniu i realizacji następujących projektów: - Przebudowa drogi gminnej Łuszcze–Kuraszewo w ramach Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich - Rozbudowa wodociągu Czyże i podłączeń domowych kolonii wsi Kojły i Kuraszewo w ramach programu „SAPARD” - Wymiana stolarki okiennej w budynku Zespołu Szkół w Czyżach w ramach Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich - Budowa oczyszczalni ścieków i kanalizacji sanitarnej w Czyżach w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego - Realizacja projektu „Wspólne dziedzictwo kulturowe – pomostem bez granic” w ramach Funduszu Małych Projektów Phare 2003 - Realizacja projektu „Takie dalekie, a takie bliskie” wynikiem, której było powstanie Izby Tradycji w Szkole podstawowej w Klejnikach, finansowane przez Fundację Wspomagania Wsi - Realizacja projektu „Jak prawdziwi dziennikarze” wynikiem, której było powstanie i działalność wydawnicza gazetki szkolnej „Cool School”, finansowane przez Polską Fundację Dzieci i Młodzieży - Realizacja projektu „Na swoją nutkę” wynikiem, której było powstanie i działalność młodzieżowego zespołu tanecznego, finansowane przez Centrum Edukacji Obywatelskiej Polska – Białoruś Członek Zarządu Białowieskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego „Żubr”	Wykształcenie średnie medyczne. Ukończone szkolenia: - Prowadzenie działalności agroturystycznej” – szkolenie przygotowujące do świadczenia usług agroturystycznych, - pełniąc funkcję Przewodniczącej rady Gminy Czyże uczestniczyła w wielu szkoleniach na temat rozwoju obszarów wiejskich.			
Eugeniusz Kowalski	Fundacja Wspomagania Wsi	17-207 Czyże, Rakowicze 50 tel. 085 873 23 66 rakowicze@wp.pl	Skarbnik Stowarzyszenia	1. Od 1999r. na terenach wiejskich powiatu bielskiego, hajnowskiego i siemiatyckiego realizuje we współpracy z Fundacją Wspomagania Wsi program „Mikropożyczki” wspierając doradztwem i pożyczkami podmioty gospodarcze wraz z agroturystyką.	Wykształcenie wyższe: 1. Politechnika Radomska, kierunek: wychowanie techniczne – informatyka; 2. Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, kierunek wychowanie fizyczne			

				2. W ramach komponentu szkoleniowego programu „Mikropożyczki” zrealizował na terenie w/w powiatów przy współpracy z Fundacją Wspomagania Wsi, Fundacją Bankową im. L. Kronenberga i Fundacją Dla Polski, serię kilkudziesięciu szkoleń przeznaczonych dla mieszkańców obszarów wiejskich na tematy: • Prowadzenie działalności agroturystycznej, • Wprowadzenie do biznesu, • Zachowajmy bogactwo kultury, • Usługi gastronomiczne w turystyce wiejskiej, • Standaryzacja wiejskiej bazy noclegowej, • Wykorzystanie komputera i Internetu do promowania własnej działalności gospodarczej, • Szkolenie liderów wiejskich w zakresie planowania i realizacji projektów na rzecz społeczności lokalnych 3. W roku 2005 na zlecenie Centrum Instytucji Mikrofinansowych (Microfinance Center), przy współpracy z Fundacją Wspomagania Wsi, Fundacją Edukacji dla Demokracji, Fundacją Habitat, Zrzeszeniem Banków Polskich, realizował na terenie gminy Hajnówka i Narewka pilotażowy program „Edukacja Finansowa”. 4. Na przełomie roku 2005/2006 wspólnie z Fundacją Wspomagania Wsi, Fundacją Bankową im. L. Kronenberga i Fundacją Dla Polski realizuje projekt „Wspieranie rozwoju, produkcji i sprzedaży produktów regionalnych, lokalnych i tradycyjnych w woj. podlaskim” Podinspektor do spraw funduszy pomocowych i informatyzacji urzędu 1. Udział w opracowywaniu i realizacji następujących projektów współfinansowanych z funduszy europejskich: • „Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Narew” w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego – współfinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu państwa. • „Rozbudowa infrastruktury Krainy Otwartych Okiem – budowa wodociągu we wsi Soce” w ramach Programu Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina Interreg IIIA / Tacis CBC – współfinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. • „Modernizacja stacji uzdatniania wody w miejscowości Narew” – w ramach funduszu Projektów Infrastruktury Okołobiznesowej Phare 2003.
Andrzej Rusaczyk	Urząd Gminy Narew	17-210 Narew, ul. Bielska 45 tel. 507 782 892 e-mail: arusaczyk@narew.gmina.pl	Sekretarz Stowarzyszenia	Ukończone szkolenia: • „Doradztwo terenowe w programie Mikropożyczek”, „Obsługa klienta w programie Mikropożyczek” – szkolenia przygotowujące do pełnienia funkcji doradczy programów pożyczkowych realizowanych na terenach wiejskich w południowej części województwa podlaskiego, • „Prowadzenie działalności agroturystycznej” – szkolenie przygotowujące do świadczenia usług agroturystycznych, • „Wprowadzenie do biznesu” – szkolenie przygotowujące do rejestracji i zarządzania własną działalnością gospodarczą • „Zachowajmy bogactwo kultury” – warsztaty w zakresie identyfikacji lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego i włączenia ich do oferty turystycznej, • „Usługi gastronomiczne w turystyce wiejskiej” – szkolenie teoretyczno-praktyczne przygotowujące usługodawców turystycznych do świadczenia usług gastronomicznych, • „Standaryzacja wiejskiej bazy noclegowej” – szkolenie zapoznające z wymogami standardyzacyjnymi w świetle obowiązujących regulacji prawnych, Wykształcenie wyższe: Politechnika Białostocka, kierunek elektronika, specjalność – optoelektronika i techniki światłowodowe. Ukończone szkolenia: • Udział w szkoleniach w zakresie przygotowywania wniosków do różnych funduszy europejskich oraz studiów wykonalności do projektów infrastrukturalnych – poparte certyfikatami: a) cykl szkoleń dla pracowników administracji publicznej w zakresie przygotowywania i zarządzania projektami, opracowywania studiów wykonalności, opracowywania oceny oddziaływania na środowisko oraz procedur zamówień publicznych w ramach Projektu „Przygotowanie do Podstaw Wsparcia Wspólnoty i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego”

Nadzieja Sulima	Ogólnopolskie Stowarzyszenie Przyjazny Transport	17-240 Czeremcha, ul. Wiśniowa 9 tel. 085 685 07 89 stowarzyszenie@przyjaznytransport.org.pl	Członek Zarządu Stowarzyszenia	Prezes Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Przyjazny Transport Współudział w realizacji projektu „Szkoła w wolne dni od nauki” finansowanego przez Fundację Stefana Batorego	2. Udział w opracowywaniu innych projektów infrastrukturalnych, które nie uzyskały dofinansowania z funduszy europejskich. 3. Opracowywanie wniosków na nisko oprocentowane pożyczki oraz dotacje z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku. 4. Udział w opracowywaniu małych projektów do Kontraktu Wojewódzkiego oraz na konkursy ogłaszane przez Marszałka Województwa Podlaskiego.	b) szkolenie w zakresie programowania i planowania projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego. • Udział w szkoleniach dla beneficjentów w zakresie realizacji i rozliczania projektów współfinansowanych z funduszy europejskich. • Udział w warsztatach Lokalnego Ożywienia Gospodarczego w powiecie hajnowskim. • Udział w szkoleniach i praktyczna wiedza w zakresie wypełniania wniosków o płatności obszarowe dla rolników. Wykształcenie wyższe: 1. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Biologii i Nauk o Ziemi, kierunek geografia; 2. Podyplomowe Studium Turystyki przy Uniwersytecie Łódzkim w Łodzi Ukończone szkolenia: • Kurs „Podstawy obsługi komputera” organizowany przez ARIMR • Szkolenia organizowane przez Starostwo Powiatowe w Hajnowce w 2004 roku
-----------------	--	--	--------------------------------	--	---	---

Doświadczenie podmiotów delegujących w realizacji projektów na rzecz rozwoju obszarów wiejskich

Nazwa podmiotu delegującego	Siedziba, telefon, e-mail	Doświadczenie
Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia	17-210 Narew, Puchły 62 Tel. 085 743 73 23 sdp@podlasie.org	W ciągu nieco ponad półtorarocznego okresu funkcjonowania Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia zrealizowało lub jest w trakcie realizacji następujących projektów: • Międzynarodowe warsztaty archeologiczne w ramach projektu „Pompeje Podlasia”; • Międzynarodowa akcja liczenia bociana białego (gm. Bielsk Podlaski, Milejczyce i Narew) • „Drewniane kapliczki słupowe – ratujemy ginący element krajobrazu wiejskiego” (konserwacja i renowacja przydrożnych kapliczek w powiecie hajnowskim) • „Dokumentacja konserwatorska tradycyjnych nazw geograficznych i historycznych rejonu grodziska wczesnośredniowiecznego w Zbuczu, gm. Czyże” (warsztaty dla młodzieży szkół podstawowych i gimnazjalnych) • „Ich świat – naszym światem, czyli spotkania pokoleń ” • „Inwentaryzacja i waloryzacja wartości przyrodniczych i kulturowych – przestrzen na baza danych zabytków gmin Euroregionu Puszcza Białowieska” • Tratwą przez puszcę, czyli krótka historia osadnictwa i eksploatacji Puszczy Białowieskiej • „Szkolne Koła GIS” • Baza danych zabytków woj. podlaskiego • Dziedzictwo kulturowe Podlasia – monografie problemowe, finansowanych z takich źródeł jak: Fundusz Małych Projektów Edycja PHARE 2003, Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska, Fundacja PZU, Akademia Rozwoju Filantropii, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Fundacja Wspomagania Wsi, Fundacja Bankowa im. L. Kronenberga
Urząd Gminy Czyże	17-207 Czyże 98 tel. 085 681 35 17 ugczyze@ugczyze.pl	• Przebudowa drogi gminnej Łuszczę–Kuraszewo w ramach Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich • Rozbudowa wodociągu Czyże i połączeń domowych kolonii wsi Kojły i Kuraszewo w ramach programu „SAPARD” • Wymiana stolarki okiennej w budynku Zespołu Szkół w Czyżach w ramach Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich • Budowa oczyszczalni ścieków i kanalizacji sanitarnej w Czyżach w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego • Realizacja projektu „Wspólne dziedzictwo kulturowe – pomostem bez granic” w ramach Funduszu Małych Projektów Phare 2003 • Realizacja projektu „Takie dalekie, a takie bliskie” wynikiem, której było powstanie Izby Tradycji w Szkole podstawowej w Klejnikach, finansowane przez Fundację Wspomagania Wsi • Realizacja projektu „Jak prawdziwi dziennikarze” wynikiem, której było powstanie i działalność wydawnicza gazetki szkolnej „Cool School”, finansowane przez Polską Fundację Dzieci i Młodzieży • Realizacja projektu „Na swoją nutkę” wynikiem, której było powstanie i działalność młodzieżowego zespołu tanecznego, finansowane przez Centrum Edukacji Obywatelskiej Polska – Białoruś
Fundacja Wspomagania Wsi	01-022 Warszawa, ul. Bellottiego 1 tel. 022 636 25 70 rdomanski@fww.org.pl	• Realizacja Komponentu A „Mikropożyczki” w ramach Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich, na obszarze województw: kujawsko-pomorskiego, podkarpackiego i warmińsko-mazurskiego • Realizacja projektu „RAZEM” w ramach inicjatywy Wspólnotowej Equal • Organizacja seminariów informacyjnych na temat funduszy strukturalnych UE, w ramach Ogólnopolskich Spotkań Organizacji Działających na Obszarach Wiejskich • Publikacja wydawnictw edukacyjnych o Unii Europejskiej i korzyściach dla Polski z przystąpienia do UE • Organizacja konkursów dotacyjnych na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocji „Małych Ojczyzn” • Sponsorowanie nagród w konkursie na „Najlepszy Regionalny Produkt Agroturystyczny” • Realizacja projektów upowszechniających technologie informacyjne na terenach wiejskich – „e-VITA”

		• Szkolenie liderów wiejskich w zakresie planowania i realizacji projektów na rzecz społeczności lokalnych • Realizacja programów wsparcia finansowego samorządów lokalnych (kredyty inwestycyjne) i mikroprzedsiębiorców (pożyczki na rozpoczęcie i rozwój własnej działalności gospodarczej)
Urząd Gminy Narew	17-210 Narew, ul. Mickiewicza 101 tel. 085 681 60 16 narew@narew.gmina.pl	• „Budowa oczyszczalni ścieków w Narwi” w ramach programu Phare 2000 – okres realizacji rok 2003 • „Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Narew” w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego – współfinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu państwa – okres realizacji lata 2005-2006 • „Modernizacja stacji uzdatniania wody w miejscowości Narew” – współfinansowanie w ramach funduszu Projektów Infrastruktury Okołobiznesowej Phare 2003 – okres realizacji rok 2006
Ogólnopolskie Stowarzyszenie Przyjazny Transport	17-240 Czeremcha, ul. 1-go Maja 78 tel. 085 686 00 84 stowarzyszenie@przyjazny-transport.org.pl	• Działania na rzecz utrzymania połączeń komunikacji kolejowej w północno-wschodniej części województwa podlaskiego • Działania na rzecz powstania Muzeum Kolei w Czeremsze: – Pozyskanie działki pod lokalizację obiektu, – Pozyskanie eksponatów do muzeum, – Współpraca z Muzeum Kolei w Warszawie przy organizacji muzeum w Czeremsze, – Opracowanie i wydanie folderu o historii osady Czeremcha

III.1. Charakterystyka obszaru

III.1.1.

Zasięg terytorialny i uwarunkowania geograficzne

a) typ gminy

Obszar funkcjonalny Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska” obejmuje 10 gmin z dwóch powiatów województwa podlaskiego. Dwie gminy administracyjnie należą do *powiatu bielskiego*, są to: gmina Bielsk Podlaski i Orla, pozostałe osiem: Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Kleszczele, Narew i Narewka to gminy wchodzące w skład *powiatu hajnowskiego*. Tylko jedna z gmin, Kleszczele, posiada charakter gminy miejsko-wiejskiej, pozostałe są gminami typu wiejskiego.

b) położenie

Obszar przedmiotowych gmin stanowi zwarty kompleks terytorialny położony w południowo-wschodniej części województwa podlaskiego. Od wschodu gminy graniczą z trzema rejonami Republiki Białoruś: kamienieckim, prużańskim i świsłockim. W granicach Polski obszar graniczy od południa z dwiema gminami *powiatu siemiatyckiego*: Nurzec Stacja i Milejczyce, od zachodu z trzema gminami w obrębie *powiatu bielskiego*: Boćki, Brańsk i Wyszki oraz z trzema gminami *powiatu białostockiego*: Juchnowiec Kościelny, Zabłudów i Michałowo od północy.

Pod względem fizycznogeograficznym wszystkie przedstawione gminy położone są w makroregionie *Niziny Północnopodlaskiej*, której powierzchnia została ukształtowana w czasie zlodowacenia środkowopolskiego. Dzieli się ona na 8 mezoregionów, z których na omawianym obszarze występują cztery. Idąc od północy są to: Wysoczyzna Białostocka (843.33), Dolina Górnej Narwi (843.36), Równina Bielska (843.37) i Wysoczyzna Drohiczyńska (843.38).

Zdecydowanie największą powierzchnię zajmuje w obrębie gmin LGD „Puszcza Białowieska” *Równina Bielska*. Równina Bielska rozciąga się pomiędzy Doliną Górnej Narwi graniczącą od północy, Wysoczyzną Drohiczyńską od południa i Wysoczyzną Wysokomazowiecką od zachodu. Jest to region równinny, pokryty glinami i piaskami, urozmaicony wzgórzami kemowymi związanymi z recesją zlodowacenia środkowopolskiego. Przez równinę przebiega dział wód Narwi (Narewki i Orlanki) oraz Bugu (Leśnej i Nurca).

Znaczącą powierzchnię zajmuje też *Dolina Górnej Narwi*. Stanowi ona szerokie obniżenie leżące pomiędzy Wysoczyzną Białostocką, Równiną Bielską i Wysoczyzną Wysokomazowiecką. Narew wykorzystuje tu równoleżnikową pradolinę, związaną ze stadiem Wkry zlodowacenia środkowopolskiego. Pod Surazem skręca na północ i wraz z doliną zatacza trzy duże łuki, następnie przyjmuje z prawej strony Supraśl i wpływa do Kotliny Biebrzańskiej. Na obszarze wymienionych gmin w górnym biegu Narwi uchodzi do niej z lewej strony Narewka, płynąca z Puszczy Białowieskiej oraz Orlanka z okolic Bielska Podlaskiego. Niewielki fragment obszaru (północna część gminy Narew) położony jest w obrębie *Wysoczyzny Białostockiej*. Podobnie, niewielki fragment obszaru obejmuje *Wysoczyzna Drohiczyńska* rozciągająca się na południe od Równiny Bielskiej. W jej obrębie znalazły się fragmenty gmin: Kleszczele i Czeremcha. Wysoczyzna Drohiczyńska położona jest pomiędzy Nurcem a Podlaskim Przełomem Bugu. Jest to region nieco wyżej wzniesiony niż sąsiadująca z nim od północy Równina Bielska o falistej powierzchni gliniano-piaszczystej. Urozmaicają ją pagórki żwirowe i osady stożka sandrowego stadiu Warty zlodowacenia środkowopolskiego.

c) powierzchnia

Całkowita powierzchnia dziesięciu gmin – obszaru działania Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska” wynosi 2192,18 km². Stanowi to 11,86% powierzchni województwa podlaskiego.

Gmina	Powierzchnia w km ²	Udział procentowy w ogólnej powierzchni obszaru
Białowieża	203,20	9,28
Bielsk Podlaski	430,14	19,62
Czeremcha	96,73	4,41
Czyże	134,20	6,12
Dubicze Cerkiewne	151,19	6,91
Hajnówka	293,15	13,37
Kleszczele	142,62	6,50
Narew	241,79	11,03
Narewka	339,48	15,48
Orla	159,68	7,28
Razem	2192,18	100%

Powierzchnia gmin objętych ZSRGW

Źródło: dane GUS

d) ukształtowanie powierzchni

Przedmiotowy obszar stanowi fragment staroglacjalnej wysoczyzny morenowej powstałej w wyniku rozpadu i wytopienia się lądolodu środkowopolskiego. Generalnie jest to płasko-falista równina, której wysokość zamyka się w przedziale 122-196 m. Mało zróżnicowany pod względem hipsometrycznym obszar ożywiają nieco obniżenia dolinne Narwi z dopływami Narewką, Łoknicą i Orlanką oraz doliny Leśnej Prawej i Nurca. Pewne urozmaicenie terenu stanowi również strefa wysoczyzny ablacyjnej ciągnąca się równoleżnikowo od Hajnówki do Białowieży oraz podobne formy zajmujące znaczący obszar położony na południe od Dubicz Cerkiewnych. Wysoczyzna ta o elewacji przekraczającej miejscami poziom 190 m n.p.m. stykając się z doliną Nurca w rejonie Kleszczel i Dobrowody tworzy malowniczą krawędź, której wysokość dochodzi miejscami do 20 m.

e) obszary ONW

Obszar działania LGD „Puszcza Białowieska” obejmuje obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania, tzw. „obszary ONW” (określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 29 czerwca 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania objętej planem rozwoju obszarów wiejskich, Dz. U. Nr 73 i Nr 158, z późn. zm.). Gminy zaliczono do poszczególnych stref w ramach „obszarów ONW”: ONW nizinne, strefa nizinna I – gminy: Bielsk Podlaski, Hajnówka, Czyże, Białowieża, Orla oraz ONW nizinne, strefa nizinna II – gminy: Czeremcha, Dubicze Cerkiewne, Narew, Narewka oraz wiejska część gminy miejsko-wiejskiej Kleszczele.

III.1.2.

Uwarunkowania przyrodnicze/środowiskowe

a) klimat

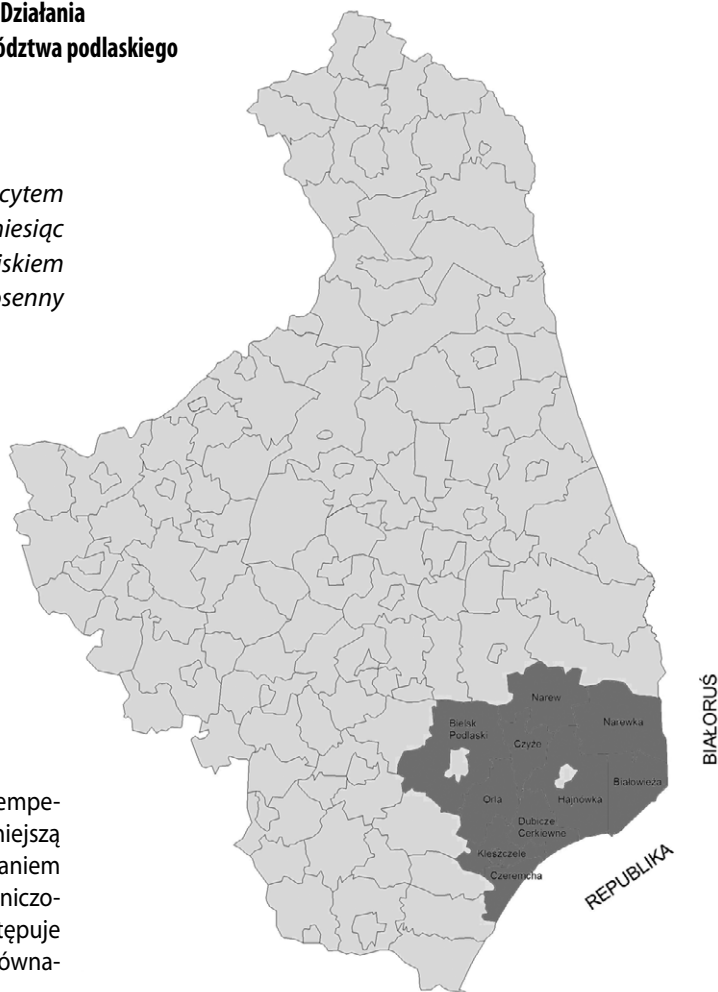
Omawiany obszar należy do klimatycznej dzielnicy podlaskiej. Charakteryzuje się ona nieco niższymi średnimi temperaturami niż centrum kraju – średnia temperatura roczna waha się od 6,5 do 7°C (w Warszawie 7,8°C), średnia temperatura najzimniejszego miesiąca wynosi około -4°C (w Warszawie -2,9), a średnia temperatura lipca około 18,5°C. *Liczba dni mroźnych wynosi od 50 do 60 w roku, a dni z przymrozkami od 110 do 138.* Średnie opady wahają się od 550 do 650 mm rocznie, a pokrywa śnieżna zalega przez okres 80-100 dni. Wyraźnie krótszy jest tutaj okres wegetacyjny, trwający 190-205 dni (w okolicach Białowieży 185 dni). W porównaniu z Polską centralną różnica długości okresu wegetacyjnego wynosi 15 dni, zaś z Polską zachodnią aż 30 dni. *Rozkład opadów w czasie jest korzystny, gdyż ponad 70% ogólnej sumy opadów przypada*

**Gminy wchodzące w skład Lokalnej Grupy Działania
„Puszcza Białowieska” na tle gmin województwa podlaskiego**

na okres wegetacyjny. Okresy z deficytem wilgoci przypadają z reguły na miesiąc maj lub czerwiec, co z kolei jest zjawiskiem niekorzystnym, utrudniającym wiosenny rozwój wegetacji.

Klimat omawianych gmin charakteryzuje się stosunkowo krótkim okresem wegetacji, długim okresem zalegania pokrywy śnieżnej, późnymi wiosennymi i wczesnymi jesiennymi przymrozkami, dominacją wiatrów zachodnich oraz maksimum opadów przypadających na okres letni.

Znaczny wpływ na klimat tego obszaru ma masyw Puszczy Białowieskiej. Wnętrze lasu odznacza się zmniejszoną amplitudą temperatur, zwiększoną ilością opadów i mniejszą prędkością wiatru oraz dłuższym zaleganiem pokrywy śnieżnej. Ze względu na ograniczoną wymianę powietrza w lesie występuje większa wilgotność względna w porównaniu z terenami otwartymi.

b) gleby (klasy bonitacyjne)

Według danych IUNG średni wskaźnik przestrzeni produkcyjnej rolniczej w powiecie hajnowskim wynosi 52,6 punkty, a w powiecie bielskim – 54,8. Dla porównania w województwie podlaskim wynosi on 54,3 punkty, a w Polsce 66,6 punktu. Na tle dość słabych warunków do uprawiania rolnictwa na tym obszarze zdecydowanie wyróżnia się gmina Czyże (68,2 punktu), która pod względem wskaźnika przestrzeni produkcyjnej rolniczej plasuje się powyżej średniej krajowej. Stosunkowo wysoki wskaźnik jak na warunki panujące w województwie osiągają gminy: Hajnówka (63,2 punktu), Orla (63,4 punktu) i Bielsk Podlaski (61,2 punktu). Wskaźniki wg danych IUNG dla poszczególnych gmin obszaru LGD zamieszczone zostały w poniższej tabeli.

Gmina	Wskaźnik IUNG
Białowieża	54,8
Bielsk Podlaski	61,2
Czeremcha	44,8
Czyże	68,2
Dubicze Cerkiewne	47,0
Hajnówka	63,2
Kleszczele	47,2
Narew	48,9
Narewka	44,6
Orla	63,4

**Wskaźniki przestrzeni produkcyjnej
rolniczej w gminach objętych ZSRGW**

Gleby powiatu hajnowskiego charakteryzują się niską zawartością składników pokarmowych (azot, fosfor, potas). Ocenia się, że niedobory tych składników występują na 35-65% powierzchni użytków rolnych, w zależności od gminy.

c) bogactwa naturalne

Obszar działania LGD „Puszcza Białowieska” jest stosunkowo ubogi w mineralne bogactwa naturalne. Jedyne eksploatowane złoża są ukształtowane przez wody lodowca złoża piasku, żwiru i gliny oraz nieliczne torfowiska, które w przeszłości eksploatowano, wydobywając torf do celów opałowych i przemysłowych (na niektórych eksploatacja trwała jeszcze w latach 90. XX wieku). Większość gmin posiada bogate i cenne zasoby wód głębinowych, które są wykorzystywane do celów komunalnych i przemysłowych. Część gmin jest bardzo bogata w bogactwa przyrody ożywionej, głównie leśne: drewno, zioła, grzyby itp. Zarówno złoża bogactw mineralnych jak i przyrody ożywionej wykorzystywane są głównie na potrzeby lokalnych społeczności. Nielicznymi przedsiębiorstwami zajmującymi się eksploatacją bogactw naturalnych na skalę przemysłową są: Fabryka Ceramiki Budowlanej w Lewkowie (gm. Narewka) produkująca w oparciu o lokalne złoża gliny materiały budowlane na rynek krajowy, wytwórnia ziół i przypraw „Runo” w Hajnówce wykorzystująca zarówno naturalne zasoby jak też rozwijająca w regionie uprawę ziół. Zasoby zielarskie regionu Puszczy Białowieskiej są również stosunkowo intensywnie eksploatowane przez Herbapol SA, skupujący zioła zbierane przez mieszkańców regionu.

d) lesistość

Lasy, grunty leśne oraz zadrzewienia zajmują łącznie ok. 45% powierzchni obszaru działania LGD „Puszcza Białowieska”. Dla porównania średnia lesistość w kraju wynosi ok. 29%. Dominującą pozycję w krajobrazie leśnym regionu zajmuje kompleks Puszczy Białowieskiej, którego powierzchnia wynosi ok. 63 tys. ha. Nic, więc dziwnego, że największą lesistość wykazują tzw. gminy puszczańskie, które posiadają na swym obszarze fragmenty Puszczy Białowieskiej, tj. gminy Białowieża, Hajnówka, Narewka, Dubicze Cerkiewne i Narew.

Na uwagę zasługują również lasy zlokalizowane poza kompleksem Puszczy Białowieskiej. Zajmują one powierzchnię ok. 30 tys. ha, co stanowi niemal 1/3 wszystkich lasów na obszarze LGD. Lasy te pochodzą głównie z powojennych zalesień gruntów porolnych, których nasilenie przypada na lata 1960-1980. Dlatego też dominującą pozycję zajmują drzewostany w wieku 30-50 lat. Najstarsze drzewostany pozapuszczańskie, to pozostałości dawnych puszczy: Bielskiej i Narewskiej. Najwięcej drzewostanów poza Puszczą Białowieską znajduje się w gminach: Dubicze Cerkiewne, Kleszczele, Czeremcha, Narew i Narewka. Lasy te w bliskiej przyszłości będą odgrywały istotną rolę jako źródło surowca drzewnego w regionie. Za to już teraz pełnią bardzo ważną funkcję jako korytarze ekologiczne (migracja gatunków), łącząc Puszcę Białowieską z „lasami nurzeckimi” na południu i z Puszcą Knyszyńską na północy. Najślabiej zalesione są gminy w zachodniej części regionu tj. gmina Czyże, Bielsk Podlaski i Orla. Są to gminy o stosunkowo dobrych glebach, atrakcyjnych dla rolnictwa.

e) zasoby wodne

Obszar omawianych gmin należy w całości do dorzecza Wisły i zlewiska Morza Bałtyckiego. Główną rzeką regionu jest Narew, do której uchodzą lokalne większe i mniejsze rzeki.

Narew bierze początek we wschodniej części Puszczy Białowieskiej (Republika Białoruś). Jest to rzeka typowo nizinna o leniwym biegu, średnim spadku 20 cm/km, która przyspiesza dopiero poniżej ujścia Biebrzy. Duży wpływ na Narew wywiera utworzony na niej zbiornik wodny Siemianówka o powierzchni 3250 ha, średniej głębokości 2,5 m, szerokości 1–4 km, długości ok. 13 km. Najważniejszymi, lewobrzeżnymi dopływami Narwi zbierającymi wody z omawianego regionu są: Narewka, Łoknica i Orlanka.

Narewka, lewobrzeżny dopływ Narwi, wypływa z białoruskiej części Puszczy Białowieskiej (Błoto Dzikie Nikor). Początkowo płynie na zachód, a od Białowieży – na północ. Uchodzi do Narwi koło wsi Gródek i Bindziuga. Ważniejsze prawe dopływy Narewki to: Orlówka, Hwoźna i Braszczka. Lewe dopływy stanowią: Kliczyniówka, Łutownia, Przedzielnia i Jelonka. Wszystkie wymienione rzeki i strumienie pochodzą z obszaru Puszczy Białowieskiej.

Nurzec, prawobrzeżny dopływ Bugu, zwany dawniej Nurem wypływa na południe od Kleszczel, a wpada do Bugu na południe od Ciechanowca.

Na opisywanym obszarze brak jest naturalnych jezior, istnieją jedynie sztuczne zbiorniki wodne, z których największym jest zbiornik Siemianówka. Mniejsze zbiorniki zostały utworzone na Orlance (Bachmaty), Łoknicy (Leniewo), Nurcu (Repczyce) oraz Pereblu (Basen – Topiło). Obszar charakteryzuje się dość bogatymi zasobami wód głębinowych.

f) zanieczyszczenie środowiska (rodzaje i skala)

Zanieczyszczenia powietrza

Głównymi źródłami zanieczyszczeń atmosfery na terenie obszaru funkcjonalnego LGD „Puszcza Białowieska” są ciepłownie miejskie oraz nieliczne zakłady przemysłowe. W ostatnich latach narasta problem zanieczyszczeń powodowanych przez środki transportu. Natomiast w okresie zimowym dość duże znaczenie mają również emisje pochodzące z systemów grzewczych indywidualnych gospodarstw domowych. Do substancji mających od lat największy udział w emisji zanieczyszczeń należą pochodzące z procesów spalania: dwutlenek siarki, tlenki azotu, tlenek węgla i pyły. Spośród dużych zakładów przemysłowych wymienionych na liście zakładów szczególnie uciążliwych dla środowiska województwa podlaskiego wg stanu na dzień 31 grudnia 1999 roku trzy były zlokalizowane na obszarze gmin miejskich leżących wewnątrz obszaru będącego przedmiotem opracowania. Były to: Przedsiębiorstwo „GRYFSKAND” w Hajnówce, Spółdzielnia Mleczarska „BIELMLEK” w Bielsku Podlaskim oraz „FURNEL” S.A. w Hajnówce (Źródło: Inspekcja Ochrony Środowiska: Stan województwa podlaskiego w 1999 roku). Wszystkie wymienione przedsiębiorstwa w ostatniej pięciolatce przeszły modernizacje znacząco zmniejszając natężenie emisji. Tym nie mniej wg danych z Urzędu Statystycznego w Białymstoku identyfikowane są one nadal jako zakłady uciążliwe dla czystości środowiska.

Bardzo duży udział w zanieczyszczeniach powietrza mają źródła, które nie są objęte bezpośrednim monitoringiem. Ocenę wielkości ich emisji opierać można jedynie na estymacji szacunkowej. Analiza wielkości emisji zanieczyszczeń powietrza na terenie działania LGD „PB” wskazuje na trzy podstawowe źródła tych zanieczyszczeń:

- pojazdy mechaniczne napędzane silnikami spalinowymi,
- ścieranie się nawierzchni dróg i opon poruszających się pojazdów mechanicznych,
- urządzenia grzewcze centralnego ogrzewania i inne opalane paliwem stałym.

Na zanieczyszczenia generowane przez pojazdy mechaniczne przypada 46% ogółu zanieczyszczeń. Dla porównania w dużych aglomeracjach miejskich zanieczyszczenia komunikacyjne mogą stanowić ponad 60% ogółu zanieczyszczeń powietrza. Oceniono, iż pojazdy mechaniczne w 2002 roku na terenie powiatu hajnowskiego wyemitowały 7 735 ton zanieczyszczeń, z czego ok. 50% tej wielkości przypadło na pojazdy spoza powiatu.

Zanieczyszczenia wody

Głównymi źródłami zanieczyszczeń wód obszaru LGD są obecnie ścieki komunalno-bytowe (76,9%). Ścieki przemysłowe stanowią 23,1% ogółu zanieczyszczeń wód powierzchniowych. Z terenów miejskich odprowadzanych jest 81,7% wszystkich ścieków i 62,2% ścieków komunalnych. Zaś z obszarów wiejskich odpowiednio 18,3% ogółu ścieków oraz 14,7% ścieków komunalnych. Dane te dobitnie pokazują jak duży wpływ na stan czystości wód powierzchniowych na obszarach wiejskich (obszar funkcjonalny LGD) mają dwa ośrodki miejskie – Hajnówka, Bielsk Podlaski znajdujące się wewnątrz obszaru LGD.

Większość miejscowości na obszarze działania LGD „PB” jest już obecnie wyposażona w oczyszczalnię ścieków, jednak dużym problemem jest brak kolektorów kanalizacyjnych, czy też przydomowych oczyszczalni ścieków w mniejszych miejscowościach. Komunalnych oczyszczalni ścieków na obszarze LGD odnotowano 15, a przyzagrodowych oczyszczalni zaledwie 6. Łącznie ok. 23% mieszkańców regionu (obszary wiejskie) obsługiwanych jest przez oczyszczalnię. Jest to znacznie lepiej niż na pozostałych obszarach wiejskich woj. podlaskiego (14,2%), ale niewystarczające, jeśli chodzi o potrzeby ochrony środowiska. Stan ten może, więc w przyszłości stanowić poważny problem, biorąc pod uwagę fakt, iż większość wody pitnej pochodzi ze studni o różnej głębokości, z których część może być zagrożona zanieczyszczeniem ściekami bytowymi.

Na obszarach wiejskich istotnym źródłem zanieczyszczeń wód powierzchniowych i wgłębnych może być niewłaściwie prowadzona działalność rolnicza. Do zanieczyszczeń może dochodzić wskutek stosowania nadmiernych ilości gnojowicy, nieodpowiedniego sposobu jej gromadzenia – nieszczelne zbiorniki, brak płyt gnojowicowych. Uruchomione po wejściu Polski do UE sektorowe programy rolne mają m.in. służyć ograniczeniu negatywnych wpływów rolnictwa na środowisko.

Żadna spośród rzek płynących przez obszar LGD „PB” nie znajduje się w I kl. czystości wód. Większość głównych rzek (Narew, Prawa Leśna, Orlanka) płynących na terenie LGD zostały zaliczone do wód nie odpowiadających normom. Wody rzeki Narewka na krótkim odcinku w pobliżu granicy państwowej posiadają II klasę czystości, a na pozostałym odcinku (poniżej Białowieży) III klasę czystości. Wody rzeki Orlanka na terenie

powiatu hajnowskiego posiadają II klasę czystości, a na obszarze powiatu bielskiego obniżają swoją czystość do III klasy.

Na terenie LGD znajdują się sztuczne zbiorniki retencyjne (Siemianówka, Bachmaty, Repczyce, Topiło), powstałe wskutek piętrzenia naturalnych cieków wodnych. Zbiorniki te pełnią również funkcję rekreacyjną (sporty wodne, wędkarstwo). W okresie letnim pojawiają się niestety na niektórych zbiornikach problemy z zakwitaniem wody spowodowane corocznym masowym zakwitem sinic (glony). Przyczyną tego zjawiska są prawdopodobnie związki biogenne uwalniane z podłoża zbiorników. Masowe zakwity sinic w zbiornikach wodnych mają negatywny wpływ na czystość wypływających z nich rzek, dlatego też podejmowane są działania naprawcze mające na celu zahamowanie lub ograniczenie rozmiarów tego negatywnego zjawiska.

Zanieczyszczenia stałe

W grupie odpadów stałych dominują odpady komunalne. Wśród odpadów komunalnych ułamek procenta stanowią odpady szczególnie niebezpieczne dla człowieka i innych żywych organizmów. Są to: opakowania z resztkami produktów toksycznych, resztki farb, lakierów i rozpuszczalników, przeterminowane chemikalia i leki, zużyte baterie, lampy jarzeniowe itd. Pomimo małej ilości stanowią one istotne zagrożenie dla środowiska, dlatego powinny być oddzielane od reszty zanieczyszczeń oraz w odpowiedni sposób utylizowane.

Większość miejscowości ma dobrze zorganizowany system odbioru odpadów komunalno-bytowych. Każda z gmin obszaru LGD posiada jedno lub więcej składowisk odpadów komunalnych. Część z nich pozbawiona jest systematycznego dozoru. Niektóre z gmin mają również wdrożony system odzyskiwania surowców poprzez sortowanie odpadów i ich recykling. Jednym z negatywnych przykładów jest gmina Białowieża, na terenie której funkcjonuje duże wysypisko gminne niespełniające odpowiednich norm.

g) wartości przyrodnicze

Świat roślin, zwierząt i grzybów na obszarze LGD odznacza się wyjątkowym bogactwem przyrodniczym. Wpływa na to występowanie ostatnich fragmentów lasów naturalnych na Niżu Europejskim – Puszczy Białowieskiej oraz naturalnych obszarów bagiennych położonych w Dolinie Górnej Narwi.

Region ten wyróżnia się licznym udziałem kontynentalno-borealnych elementów roślinności z charakterystycznymi niżowymi borami świerkowymi oraz leśnymi i bezleśnymi torfowiskami wysokimi z udziałem reliktowych gatunków północnych. Charakterystycznym zjawiskiem na Podlasiu, a więc i na obszarze funkcjonalnym LGD, jest nakładanie się na jego obszarze skrajów zasięgów występowania licznych gatunków roślin, w tym dwóch gatunków lasotwórczych – świerka i dębu bezszypułkowego. Świerk pospolity osiąga na Podlasiu południowy kres swojego borealnego zasięgu, a dąb bezszypułkowy ma tutaj północno-wschodnią granicę występowania.

Puszcza Białowieska, to kompleks leśny odznaczający się wyjątkowym bogactwem przyrody, świadczącym o jej wysokim stopniu naturalności. Centralną część Puszczy zajmują grądy – lasy dębowo-grabowo-lipowe, w części północnej, wschodniej oraz południowej przeważają bory świerkowo-sosnowe i sosnowe. Wzdłuż strumieni i puszczańskich rzek występują lasy łęgowe (z dominacją jesionu i olszy), a w obniżeniach terenu zaś, lasy olszowe, tzw. olsy. Flora roślin naczyniowych Puszczy Białowieskiej reprezentowana jest przez ponad 1000 gatunków. Spośród występujących 61 gatunków prawnie chronionych, wiele jest tu dość pospolitych (wawrzynek wilczełyko, widłak jałowcowaty, lilia złotogłów, orlik pospolity), ale znajdują się też gatunki ginące, wpisane do Polskiej Czerwonej Księgi Roślin (wierzba borówkolistna, fiołek torfowy, turzycza luźnokwiatowa, kukuczka kapturkowata, miodokwiat krzyżowy). Bogactwo roślin zarodnikowych jest tu wyjątkowo duże. Ich liczbę szacuje się na prawie 4000 gatunków w tym: ponad 350 gat. porostów, 250 gat. mchów oraz przeszło 3000 gat. grzybów. W Puszczy stwierdzono występowanie 26 gat. drzew i 55 gat. krzewów. Świat zwierzęcy Puszczy obrazuje bogactwo lasu naturalnego. Stwierdzono tu występowanie: 58 gat. ssaków, 250 gat. ptaków (239 w części polskiej w tym 177 gat. łęgowych), 7 gat. gadów, 12 gat. płazów, 24 gat. ryb. Wyjątkowo bogaty i stosunkowo niezłe rozpoznany jest też świat owadów, liczący w samej Puszczy Białowieskiej około 10,5 tysiąca gatunków, w tym ponad 2400 gat. chrząszczy i około 1100 gat. motyli. Niektóre ze stwierdzonych w Puszczy Białowieskiej gatunków występują tu na jedyne w kraju stanowiskach (np. chrząszcz: rozmiarz kolweński, ponurek Schneidera i wiele innych).

Dużo słabiej rozpoznane pod względem faunistycznym są tereny położone poza Puszcą Białowieską, choć i one charakteryzują się bardzo wysokim bogactwem zarówno ptaków jak i owadów, zwłaszcza typowych dla mozaiki polno-leśnej i środowisk ubogich (np. jedyne w Polsce stanowisko złotolutki sawczynki piaskowej

i jedno z kilku zaledwie krajowych stanowisk motyla modraszka eroidesa znajdują się w kompleksie leśnym „Jelonka”). Bardzo interesującym obiektem pod względem przyrodniczym i archeologicznym są pagórki kemowe zlokalizowane w pobliżu wsi Haćki (gmina Bielsk Podlaski). Zbudowane są one z pylastych, zwiezłych piasków, bogatych w węglan wapnia i porośniętych kserotermiczną roślinnością typową dla muraw stepowych. Do najciekawszych gatunków na ww. murawach należą: drakiew żółtawa, przetacznik kłosowy i pagórkowy, wiaźówka buławkowa, zawilec wielokwiatowy, storczyk cuchnący oraz dąbrowka kosmata. Opisywane wzgórza kemowe są także bardzo cennymi stanowiskami archeologicznymi z okresu wczesnego średniowiecza.

Symbol Puszczy Białowieskiej – żubr, wytępiony w 1919 roku, ponownie powrócił tu w 1929 roku. Żubry, utrzymywane początkowo w hodowli zamkniętej, od roku 1952 są na wolności. Obecnie po stronie polskiej żyje ich około 350 osobników. Ze ssaków kopytnych, oprócz żubra są tu: dziki, jelenie, sarny i łosie. Spośród innych ssaków w Puszczy występują: wilk, ryś, lis, borsuk, kuna leśna, łasica, gronostaj, tchórz, wydra, bóbr, nietoperze (13 gatunków). Z gryzoni, obok wielu pospolitych gatunków (wiewiórka, mysz wielkooka leśna, nornica ruda), żyją tak rzadkie gatunki, jak: popielica, orzesznica, koszatka czy smużka. Osobliwością Puszczy Białowieskiej jest również ryjówka średnia, czyli białowieska, znana z nielicznych stanowisk w Polsce północno-wschodniej oraz z Europy Północnej i Azji. Wśród ptaków unikatami w skali Polski, a występującymi w Puszczy Białowieskiej, są: puszczyk mszarny, włochatka, sóweczka, orzełek, gadożer oraz dzięcioły – biało-grzbiety i trójpalczasty. Gady reprezentowane są głównie przez jaszczurki zwinki i żyworódki oraz w lasach i w pobliżu wód przez zaskrońca. Najpospolitszymi płazami są żaby (wodne i trawne) na uwagę zasługuje fakt wciąż licznego występowania rzekotki. Bardzo pospolitym gatunkiem jest tu ropucha szara. Nad Narwią często spotkać można łosia i bobra. Jej dolina to również znacząca ostoja ptactwa wodnego i błotnego. Narew oraz inne mniejsze rzeki zasobne są w liczne gatunki ryb tj.: płocie, szczupaki, leszcze, okonie, jazie, bolenie, miętusy, sandacze.

Przedstawiona powyżej różnorodność roślinności nie jest niestety właściwa dla całego obszaru opisywanych gmin. Zachodnia i południowa część obszaru charakteryzuje się szatą roślinną znacznie przekształconą w wyniku gospodarki człowieka, głównie zagospodarowania rolnego. Występują tam jedynie fragmenty rozdrobnionych lasów, w większości sosnowych z domieszką świerka i drzew liściastych, o runie zdominowanym przez borówkę czernicę i brusznice, malinę, poziomkę oraz liczne zioła, kwiaty i grzyby. Fragmenty pierwotnej roślinności Podlasia występują jedynie w Puszczy Białowieskiej.

h) system ochrony przyrody

Charakterystyczną cechą obszaru LGD „Puszcza Białowieska” jest występowanie wszystkich prawnych form ochrony przyrody, oprócz parku krajobrazowego:

- Park narodowy
- Obszary Sieci Natura 2000
- Rezerваты przyrody
- Obszary chronionego krajobrazu
- Pomniki przyrody
- Użytki ekologiczne

Stanowią one układ przestrzenny połączony korytarzami ekologicznymi. Podobnie jak w całym kraju realizowana jest też tutaj ochrona gatunkowa roślin i zwierząt.

Park narodowy

We wschodniej części obszaru, na terenie gmin Białowieża i Narewka położony jest *Białowieżski Park Narodowy*, zajmujący centralną część Puszczy Białowieskiej. Jest on najstarszym parkiem narodowym w Polsce. Powołany został w 1947 r., jednakże prawna ochrona tego terenu rozpoczęła się już w 1921 r. Obecnie powierzchnia Parku, wynosi 10 517 ha. W jego skład wchodzi zarówno tereny leśne objęte ochroną ścisłą (5726 ha) i ochroną czynną (4439 ha) oraz Ośrodek Hodowli Żubrów i Park Pałacowy objęte ochroną krajobrazową (352 ha). W 1977 r. BPN został uznany przez UNESCO za Rezerwat Biosfery, a w 1979 r. jego ściśle chronioną część wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Obiekt Światowego Dziedzictwa został w 1992 r. poszerzony o objętą ochroną ścisłą część białoruskiego Państwowego Parku Narodowego „Bielowieżskaja Puszcza”. W 1997 r. Komisja Europejska uhonorowała Białowieżski Park Narodowy Dyplomem Europy. Białowieżski Park Narodowy chroni najlepiej zachowaną część Puszczy Białowieskiej (Obszar Ochrony Ścisłej)

odznaczającą się naturalnym składem gatunkowym lasu, z dużą przewagą drzew liściastych oraz bardzo zróżnicowaną strukturą przestrzenną i wiekową. Ekosystemy leśne zajmują w Parku blisko 95% jego obszaru.

Obszary Sieci Natura 2000

Obszary chronione Natura 2000 stanowią jedną ze struktur Paneuropejskiej Sieci Ekologicznej (PEEN). System ten zakłada ochronę tych ekosystemów i gatunków, które Unia Europejska uznała za wymagające ochrony w skali całego kontynentu. W systemie tym obok tradycyjnych metod ochrony obszarowej i gatunkowej istnieje możliwość połączenia ochrony przyrody z działalnością człowieka.

Podstawą prawną funkcjonowania obszarów chronionych Natura 2000 jest „Dyrektywa Ptasia” z 1979 roku odnosząca się do zasad ochrony ptaków i ich siedlisk oraz „Dyrektywa Siedliskowa” z 1992 roku, która określa zasady ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin zwierząt i grzybów wymienionych w załącznikach do tej dyrektywy. Na terenie naszego kraju przepisy wprowadzające tą formę ochrony przyrody zostały zawarte w Ustawie o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku.

Na obszarze LGD „Puszcza Białowieska” wyznaczono 2 obszary chronione Natura 2000 o nakładających się na siebie granicach Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków i Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk:

1. Obszar **Dolina Górnej Narwi** obejmuje odcinek rzeki z doliną od zbiornika Siemianówka do Suraża. Łączy on dwa bardzo cenne pod względem przyrodniczym obszary – Puszcę Białowieską z Narwiańskim Parkiem Narodowym. Obszar ten jest jedną z najlepiej zachowanych dolin rzecznych w Polsce i jednym z największych obszarów mokradeł środkowoeuropejskich, będących jedną z największych w Polsce ostoi ptactwa błotno-wodnego. Naturalność siedlisk tej doliny wynika z faktu, iż w przeszłości nie prowadzono tu żadnych robót melioracyjnych regulujących stosunki wodne.
2. **Puszcza Białowieska** – obszar ten obejmuje całą polską część Puszczy Białowieskiej. Jest to obiekt o wyjątkowych i cennych walorach przyrodniczych, stanowiący ostoję licznych gatunków roślin i zwierząt typowych dla lasów o charakterze naturalnym. Z punktu widzenia siedlisk bardzo cenne są stosunkowo dobrze zachowane siedliska grądów wschodnioeuropejskich (z udziałem grabu, lipy i świerka, ale bez udziału buka i jodły).

Rezerваты przyrody

Najliczniejszą grupę rezerwatów na obszarze omawianych gmin reprezentują *rezerваты leśne*: Lasy Naturalne Puszczy Białowieskiej, Lipiny, Pogorzelce, Nieznanowo, Sitki, Dębowy Grąd, Siemianówka, Podolany, Kozłowe Borki, Czechy Orlańskie, Szczekotowo (ten ostatni o charakterze leśno-archeologicznym). Oprócz nich występują jeszcze rezerваты: *faunistyczne* (Olszanka Myśliszcze, Berezowo, Podcerkwa, Przewłoka), *krajobrazowe* (Rez. Krajobrazowy im. Profesora Władysława Szafera), *torfowiskowe* (np. Głęboki Kąt, Michnówka, Wysokie Bagno) i *florystyczne* (Jelonka, Dolina Waliczówki, Gnilec).

Rezerваты występujące na obszarze omawianych gmin to:

1. **Lasy Naturalne Puszczy Białowieskiej** – najmłodszy i największy z rezerwatów na tym terenie, powołany w 2004 roku w celu ochrony fragmentów lasów o charakterze naturalnym. Powierzchnia tego rezerwatu wynosi 8581,62 ha, na którą składa się duża liczba chronionych obszarów rozrzuconych po terenie całej Puszczy Białowieskiej.
2. **Lipiny** – uznany w 1961 roku, powierzchnia rezerwatu wynosi 24,51 ha. Celem tego rezerwatu leśnego jest ochrona fragmentu Puszczy z udziałem dębu bezszypułkowego występującego na wschodniej granicy zasięgu.
3. **Rezerwat krajobrazowy im. Profesora „Władysława Szafera”** – uznany w 1969 roku, zajmuje powierzchnię 699,10 ha. Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie lasów, głównie grądów i borów mieszanych, wzdłuż szosy Hajnówka – Białowieża. Rezerwat daje dobry przegląd składu gatunkowego i struktury głównych zbiorowisk leśnych Puszczy.
4. **Pogorzelce** – uznany w 1974 roku, zajmuje powierzchnię 6,15 ha. Jest to rezerwat leśny. Celem jego ochrony jest zachowanie zbiorowisk grądowych z dużym udziałem lipy drobnolistnej.
5. **Nieznanowo** – uznany w 1974 roku, zajmuje powierzchnię 27,49 ha. Jest to rezerwat leśny. Celem ochrony jest zachowanie fragmentu Puszczy Białowieskiej ze zbiorowiskami leśnymi grądowymi i bagiennymi oraz borami mieszanymi.

6. **Głęboki Kąt** – zajmuje powierzchnię 40,46 ha. Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z kilkoma dobrze zachowanymi zbiorowiskami leśnymi z dużym udziałem dorodnych dębów, z których wiele ma wymiary drzew pomnikowych.
7. **Michnówka** – powierzchnia rezerwatu wynosi 85,86 ha, w tym 10,18 ha podlega ochronie ścisłej. Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy obejmującego torfowisko wysokie oraz otaczające je lasy reprezentujące szereg dobrze zachowanych zbiorowisk leśnych charakterystycznych dla Puszczy Białowieskiej.
8. **Sitki** – powierzchnia rezerwatu wynosi 34,09 ha. Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy z występującymi tu kilkoma dobrze wykształconymi zbiorowiskami borów.
9. **Starzyna** – powierzchnia rezerwatu wynosi 370,08 ha. Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy z dobrze wykształconymi kilkoma zespołami leśnymi odznaczającymi się bogatą florą i stanowiącymi ostoję głuszcza.
10. **Szczekotowo** – jego powierzchnia wynosi 36,44 ha. Celem rezerwatu jest ochrona fragmentu Puszczy z największym skupiskiem kurhanów z okresu średniego średniowiecza oraz pozostałości po smolarniach i węglarniach z XVII w.
11. **Wysokie Bagno** – rezerwat o powierzchni 78,54 ha, utworzony w 1979 roku. Celem jego powołania jest zachowanie w naturalnym stanie boru świerkowego na torfie wraz z typowymi dla niego rzadkimi i ginącymi w naszym kraju gatunkami roślin (głównie borealnych).
12. **Dębowy Grąd** – powierzchnia rezerwatu wynosi 100,47 ha. Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu puszczy z dorodnym wielogatunkowym drzewostanem z dużym udziałem dębu i jesionu.
13. **Jelonka** – jest to rezerwat florystyczny powołany w 1989 roku o powierzchni 227,00 ha, w którym obowiązuje ochrona bierna, pozwalająca na niekontrolowany rozwój naturalnych procesów regeneracji ekosystemu leśnego po pożarze. Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie kompleksu muraw piaskowych, jałowczysk i zarośli jałowcowo-osikowych powstałych na jałowych nieużytkach porolnych. Na obecnym etapie sukcesji na jego terenie występuje dużo rzadkich, zagrożonych i ginących gatunków owadów.
14. **Siemianówka** – powierzchnia rezerwatu wynosi 224,54 ha. Rezerwat został powołany w 1995 roku w celu zachowania fragmentu Puszczy Białowieskiej odznaczającego się bogactwem szaty roślinnej z dominującymi zbiorowiskami leśnymi bagiennymi występującymi na obrzeżu górnej Narwi, w sąsiedztwie zb. Siemianówka. Rezerwat umożliwia obserwowanie zmian zachodzących we florze chronionych ekosystemów leśnych pod wpływem zmian hydrologicznych powodowanych przez zbiornik wodny Siemianówka.
15. **Dolina Waliczówki** – utworzony w 1995 roku na obszarze 44,75 ha. Celem jego ochrony jest zachowanie odznaczających się wysokim stopniem naturalności zbiorowisk leśnych oraz zbiorowisk roślinności nieleśnej obejmujących zespoły turzycowe występujące w strefie źródłiskowej strumienia Waliczówka.
16. **Gnilec** – powołany w 1995 roku na obszarze 37,21 ha. Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie zbiorowisk turzycowych z udziałem rzadkich gatunków roślin naczyniowych i mszaków, jedynych na terenie Puszczy Białowieskiej.
17. **Podolany** – powołany w 1995 r. na obszarze 15,10 ha. Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie typowych dla Puszczy Białowieskiej zbiorowisk leśnych grądowych odznaczających się dużym udziałem dorodnych pomnikowych dębów.
18. **Olszanka Myśliszcze** – powierzchnia rezerwatu 240,17 ha. Celem rezerwatu jest ochrona bogatych w gatunki stanowisk motyli dziennych (w tym form specyficznych dla Puszczy Białowieskiej) i kraśników.
19. **Berezowo** – powierzchnia rezerwatu 115,79 ha. Celem rezerwatu jest ochrona bogatych w gatunki stanowisk motyli dziennych (w tym form specyficznych dla Puszczy Białowieskiej) i kraśników.
20. **Podcerkwa** – powierzchnia rezerwatu wynosi 228,12 ha. Celem utworzonego w 1995 roku rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej ze specyficznymi środowiskami występowania reliktovej fauny motyli odznaczającej się dużym bogactwem gatunków i występowaniem form endemicznych.
21. **Przewłoka** – powierzchnia rezerwatu 78,61 ha. Celem rezerwatu jest ochrona bogatych w gatunki stanowisk motyli dziennych (w tym form specyficznych dla Puszczy Białowieskiej) i kraśników.
22. **Kozłowe Borki** – powierzchnia rezerwatu wynosi 246,97 ha. Celem jego utworzenia w 1995 roku było zachowanie w naturalnym stanie zbiorowisk leśnych z dużym udziałem boru świerkowo-torfowcowego o charakterze borealnym i bogatej florze mszaków.

23. **Czechy Orlańskie** – powierzchnia rezerwatu wynosi 77,95 ha. Został utworzony w 1995 roku w celu zachowania w naturalnym stanie zbiorowisk leśnych o charakterze borów mieszanych z drzewostanem sosnowo-świerkowym, stanowiących pozostałość dawnej Puszczy Bielskiej.

Obszary chronionego krajobrazu

Obszary chronionego krajobrazu zajmują powierzchnie o wysokich walorach krajobrazu naturalnego z mało zniekształconym środowiskiem przyrodniczym. Obejmują zazwyczaj doliny rzek i kompleksy leśne łącząc w postaci tzw. korytarzy ekologicznych obszary chronione wyższej rangi. W przedstawianym regionie funkcjonują dwa obszary chronionego krajobrazu – Puszcza Białowieska i Dolina Narwi.

Użytki ekologiczne

90% użytków ekologicznych znajdujących się na obszarze wymienionych gmin stanowią śródleśne bagna i oczka wodne. Pozostałe to przede wszystkim bagna i oczka wodne położone wśród użytków rolnych. Najwięcej użytków ekologicznych zarejestrowano na terenie Puszczy Białowieskiej. Zajmują one łączną powierzchnię około 200 ha. Są to śródleśne torfowiska oraz torfowiska niskie w dolinach rzek.

Pomniki przyrody

Podobnie jak w całym kraju tak też na omawianym obszarze najliczniejszą grupę pomników przyrody reprezentują pojedyncze okazałe drzewa oraz grupy drzew. Najwięcej ich występuje w Puszczy Białowieskiej – ponad 1100 drzew, głównie dębów. Przykładem pomników przyrody spoza obszaru puszczańskiego jest grupa okazałych drzew (15 dębów i 2 lipy) we wsi Puchły w gminie Narew. Należy nadmienić, iż w wykazie pomników przyrody nie są ujęte liczne drzewa rosnące na terenie Białowieskiego Parku Narodowego, choć posiadają one cechy typowe dla pomników przyrody. Park zapewnia tym drzewom dostateczną ochronę, bez potrzeby ustanawiania dodatkowych form ochrony przyrody. Innymi formami chronionymi w postaci pomników przyrody na omawianym obszarze są nieliczne głązy narzutowe oraz wzgórze kemowe.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Haćki” – pagórki kemowe zlokalizowane w pobliżu Haciek (gmina Bielsk Podlaski) wraz zespołem roślinności muraw kserotemicznych, a także stanowiska archeologiczne z wczesnego średniowiecza. Propozycja ochrony w formie rezerwatu przyrodniczo-archeologicznego.

Pozaustawowe formy ochrony przyrody

Oprócz przedstawionych powyżej form ochrony przyrody, których istnienie jest usankcjonowane odpowiednimi zapisami ustawy o ochronie przyrody, na obszarze omawianych gmin występują jeszcze inne obiekty lub obszary chronione o randze zarówno regionalnej jak i międzynarodowej, bądź też tej ochrony potrzebujące:

Rezerwat Biosfery Puszcza Białowieska: W 2005 roku cała polska część Puszczy Białowieskiej została uznana przez Komitet UNESCO w Paryżu za światowy Rezerwat Biosfery. Wniosek objęcia granicami Rezerwatu Biosfery całego kompleksu leśnego Puszczy Białowieskiej, wraz z jej przedpołem został przygotowany w porozumieniu z lokalnymi samorządami. Jego uzasadnieniem było ustanowienie takiej formy zarządzania obszarem, aby godziła ona potrzeby lokalnych społeczności z potrzebami ochrony przyrody i zrównoważonego rozwoju. Wg założeń rezerwat biosfery składa się z 3 stref. Strefa I tzw. corea area wyłączona jest większość form aktywności ludzkiej, za wyjątkiem monitoringu i badań naukowych i w wyjątkowych wypadkach tradycyjne użytkowanie (np. zbieranie ziół itp.) W strefie II (buffer zone) dopuszcza się dodatkowo turystykę i edukację wraz z niezbędną do tego infrastrukturą. Strefa III (transition area) to strefa przejściowa, która podlega zrównoważonemu rozwojowi.

Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcza Białowieska”: Został powołany w 1994 roku na terenie nadleśnictw Białowieża, Browsk i Hajnówka (52 637 ha) w celu kształtowania świadomości ekologicznej oraz właściwego stosunku społeczeństwa do lasu i leśnictwa.

Ostoje zwierząt chronionych: 2 ostoje o powierzchni 254 ha.

Strefy ochronne wokół gniazd ptaków: orlik krzykliwy, puchacz, bocian czarny – w promieniu 200 m od gniazda (69 stref ochronnych o powierzchni 867 ha).

Lasy wodochronne: na siedliskach wilgotnych i podmokłych o powierzchni 10 267 ha.

Wyłączone drzewostany nasienne: o powierzchni 164 ha.

Wzorcową powierzchnię gleboznawczą: o areale 439,23 ha, włączona częściowo do BPN w 1996 roku.

Drzewa doborowe: 401 sztuk, wpisane do krajowego rejestru programu zabezpieczenia puli genowej.

Ostoje ptasie: o znaczeniu europejskim na terenie omawianego obszaru znajdują się trzy ostoje ptasie o znaczeniu europejskim. Dwie z nich: Puszcza Białowieska i Niecka Gródecko-Michałowska są objęte różnymi formami ochrony przyrody i zostały już wielokrotnie przywołane w niniejszym opracowaniu. Trzecia – Dolina Górnego Nurca została zgłoszona przez organizacje pozarządowe do objęcia Obszarem Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000.

Spółeczne rezerваты przyrody: chronione przez ekologiczne organizacje pozarządowe: są to wilgotne łąki koło wsi Wasilkowo oraz Górniańskie Łąki, chronione obecnie przez Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków.

i) waloryzacja wartości przyrodniczych

Gminy wchodzące w skład obszaru funkcjonalnego LGD „Puszcza Białowieska” zajmują południowo-wschodnią część województwa podlaskiego, wyróżniającą się na tle kraju swoimi ponadprzeciętnymi walorami przyrodniczymi. Charakteryzuje się ono w całości dużym stopniem naturalności środowiska. Obszar ten odgrywa, więc bardzo ważną rolę ekologiczną nie tylko w skali Polski, ale również i całej Europy.

Najcenniejszą pod względem przyrodniczym częścią obszaru LGD jest kompleks leśny Puszczy Białowieskiej o powierzchni 63 500 ha, położony na terenie gmin: Białowieża, Narewka, Hajnówka, Dubicze Cerkiewne i Narew. O wyjątkowości Puszczy Białowieskiej świadczy bogactwo gatunkowe świata roślin, zwierząt i grzybów. Jest ona ostoją wielu chronionych, ginących i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt. Puszcza jest miejscem restytucji i najważniejszą ostoją żubra. Najcenniejsza przyrodniczo część Puszczy Białowieskiej jest chroniona w Białowieżskim Parku Narodowym (Obszar Ochrony Ścisłej). Zachował się tam ukształtowany w sposób naturalny bez znaczącego oddziaływania człowieka kompleks zbiorowisk leśnych. Jest to układ lasów liściastych, mieszanych i różnych postaci borów zależny jedynie od lokalnych warunków siedliskowych. W Puszczy Białowieskiej poza parkiem narodowym znajdują się następujące formy ochrony przyrody – rezerваты przyrody (21), użytki ekologiczne (200 ha) 2 ostoje zwierząt, 69 strefy chronione wokół gniazd dużych ptaków drapieżnych i bociana czarnego (w promieniu 200 m od gniazda) o łącznej powierzchni 867 ha, lasy wodochronne, wyłączone drzewostany nasienne oraz ponad 1100 pomników przyrody (drzew, głównie dębów). Puszcza Białowieska stanowi biocentrum o międzynarodowej randze przyrodniczej krajowej sieci ECONET-PL. Duża wartość przyrodnicza Puszczy Białowieskiej i jej unikatowość zdecydowały o uznaniu jej przez Komitet UNESCO w Paryżu za Rezerwat Biosfery. Obszar Puszczy Białowieskiej włączony został również do polskiej sieci Natura 2000 zarówno dla ochrony siedlisk jak i ptaków. Środowiska przyrodnicze, wiele organizacji pozarządowych oraz duża część społeczeństwa wykazują niezadowolienie z obecnego stanu ochrony najcenniejszego z nizinnych lasów Europy – Puszczy Białowieskiej. W licznych apelach wskazywane są zagrożenia płynące z realizowanej obecnie gospodarki leśnej oraz spontanicznie rozwijającej się turystyki (infrastruktura, ruch turystyczny). Podnoszone od wielu lat żądania objęcia całego obszaru Puszczy Białowieskiej rangą parku narodowego spotykają się jednak ze sprzeciwem samorządów, które obawiają się m.in. utraty części podatku leśnego (o 50% niższy od lasów objętych ochroną). Pojawiają się także inne rozwiązania np. ustanowienie specjalnej ustawy dla Puszczy Białowieskiej, która mogłaby sprostać wymogom ochrony przyrody, a lokalnym mieszkańcom zrekompensować utracone korzyści.

Drugim bardzo cennym pod względem przyrodniczym obszarem na terenie omawianych gmin jest Dolina Górnej Narwi, charakteryzująca się wysokim stopniem zachowania doliny rzecznej kształtowanej przez regularne wylewy rzeki, w której wytworzyły się siedliska o bardzo dużej różnorodności biologicznej. Dolina Górnej Narwi jest jedną z największych w Polsce ostoi ptactwa błotno-wodnego gatunków lęgowych, jak i przelotnych. Gniazduje tu około 150 gatunków ptaków (z czego 45% uznano za zagrożone). Wysokie walory przyrodnicze doliny rzeki Narew zadecydowały, że tereny te zostały włączone do polskiej sieci Natura 2000 zarówno dla ochrony siedlisk jak i ptaków. Obszar ten jest również objęty ochroną w postaci obszaru chronionego krajobrazu. Projektowany jest tu Park Krajobrazowy Doliny Górnej Narwi oraz liczne rezerваты przyrody.

Cenne pod względem przyrodniczym są również tereny położone na przedpolu Puszczy Białowieskiej jak np. dolina Chwyszczęja w okolicach wsi Orzeszkowo o zróżnicowanym mozaikowym krajobrazie łąkowo-polno-leśnym z harmonijnie wkomponowaną siecią osadniczą. Inne cenne obiekty przyrodnicze, to wilgotne łąki koło wsi Wasilkowo i zarośnięte stawy położone na południowo-zachód od Dubińskiej Fermi leżące na terenie gminy Hajnówka oraz liczne zadrzewienia i zakrzewienia śródpolne. Duże znaczenie mają doliny innych mniejszych rzek położonych poza obszarem Puszczy Białowieskiej. Stanowią one, bowiem naturalne korytarze ekologiczne. Są to doliny Nurca w południowej części terenu gminy Orla, Orlanki – lewego dopły-

SKALA 1:250 000

SKALA 1:350 000

wu Narwi, na terenie gmin Orla i Bielsk Podlaski, Łoknicy, również lewego dopływu Narwi (gminy Czyże i Bielsk Podlaski).

Poza obszarem Puszczy Białowieskiej i Doliny Górnej Narwi na terenie omawianych gmin jest mało obiektów podlegających ochronie prawnej. Są to jedynie rezerваты przyrody Jelonka i Czechy Orlańskie, leżące w bliskim sąsiedztwie Puszczy Białowieskiej, i pozostające w jej „cieniu”. Zwłaszcza kompleks leśny „Jelonka” jest z przyrodniczego punktu widzenia mocno niedoceniany, pomimo unikatowych walorów – zwłaszcza ostoi rzadkich gatunków owadów związanych z ubogimi siedliskami. Pozostałe tereny obszaru funkcjonalnego LGD „Puszcza Białowieska” są w większości terenami rolniczymi i ich lesistość jest bardzo niska. Tereny te jednak są bardzo cenne dla fauny i flory wymagającej rozdrobnionej struktury użytkowania gruntów orných. Do dobrego stanu zachowania typowej dla takich terenów różnorodności biologicznej przyczyniła się mała intensywność prowadzonej gospodarki rolnej oraz stosunkowo niski stopień specjalizacji gospodarstw. Jest to także obszar oddalony od dużych aglomeracji miejskich. Stąd zanieczyszczenie środowiska jest tutaj stosunkowo niewielkie, co stwarza doskonałe warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego.

III.1.3.

Uwarunkowania historyczne i kulturowe

Puszcza Białowieska należy do regionu kulturowo-historycznego nazywanego Podlasiem. Jest to obszar przenikania i wzajemnego oddziaływania kilku społeczności i ich kultur. Na tym pograniczu współistnieją obok siebie dwie tradycje: wschodnia i zachodnia oraz trzy kultury: białoruska, ukraińska i polska. Efektem przenikania się odmiennych wzorów kulturowych jest obecność obiektów charakteryzujących się cechami różnych kultur. Odnajdujemy je we wszystkich wymiarach dziedzictwa kulturowego: społecznym (w charakterystyce etnicznej terenu, strukturze religijnej, życiu społecznym i zjawiskach językowych), materialnym (archeologii, nekropoliach, dawnym układzie komunikacyjnym, lokalnej architekturze i kulturze ludowej) i duchowym (sztuce, muzyce). O wykształceniu się i utrwaleniu pogranicza kulturowego zdecydowała złożona historia tego obszaru.

Ślady obecności ludzkiej, z jakimi się spotykamy pochodzą z wykopalisk archeologicznych. Wiek najstarszych datowany jest na neolit, mają, więc około 5 tysięcy lat. Młodsze, średniowieczne zabytki, odnajdowane na gęsto występujących cmentarzyskach kurhanowych, potwierdzają zróżnicowanie etniczne i społeczne ludności zamieszkującej ten teren.

Aż do XIII w. region ten był terenem przygranicznym dla państw średniowiecznych: Rusi, Korony, Zakonu Krzyżackiego i plemion jaćwieskich. Ponieważ ziemie te stanowiły rubież pograniczną Słowiańszczyzny Wschodniej i Zachodniej (wraz z wyraźnie zaznaczającymi się odmiennościami między północą i południem) nie można tu przeprowadzić wyraźnej linii rozdzielającej wpływy kulturowe. Zmieniająca się władza polityczna na tym obszarze determinowała wpływy i kierunki osadnicze. W wiekach X-XIII na przemian dominowały: osadnictwo mazowieckie utożsamiane z polskim i ruskie – z terenów dzisiejszej Białorusi i Ukrainy. Spory procent z docierającej tu ludności stanowiła szlachta, zarówno mazowiecka, jak i „ruska”. Następne 200 lat charakteryzował brak stabilizacji politycznej. Dopiero w XV w. ostatecznie ustalono granice państwowe: Puszcza Białowieska, jako łowisko królewskie, weszła w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Od 1569 r. do ostatniego rozbioru Polski część granicy państwowej między Koroną i Wielkim Księstwem wyznaczał zachodni skraj Puszczy. W zakładaniu nowych wsi, obok nowych przybyszów, brała udział ludność miejscowa. Współcześnie występujące nazwy m.in.: Nowy Kornin, Nowe Berezowo wskazują na pochodzenie mieszkańców ze starszych wsi: Stary Kornin, Stare Berezowo. Wokół Puszczy Białowieskiej powstał łańcuszek małych osad, w których mieszkała ludność królewska: strzelcy, strażnicy i osocznicy. Miała ona inne prawa i obowiązki od ludności pańszczyźnianej zamieszkującej przedpole Puszczy. W ten sposób, obok narodowościowego, zaczęło kształtować się zróżnicowanie społeczne tego regionu. W czasie rozbiorów Polski od 1775 do 1915 r. obszar ten należał do Cesarstwa Rosyjskiego. Po 1831 r. do mozaiki narodowościowej dołączyli Rosjanie, którzy otrzymali majątki skonfiskowane miejscowym za udział w powstaniach. W XX w. po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, w związku ze wzmożoną eksploatacją Puszczy, w jej okolice masowo napływać zaczęła etnicznie polska ludność robotnicza z centralnej i zachodniej Polski. Wtedy właśnie zaczęło rozwijać się miasto Hajnówka. Czasy II wojny światowej przyniosły *exodus* ludności żydowskiej tego terenu.

Mimo że wytyczone po II wojnie nowe granice państwa spowodowały wymianę ludności, region ten nadal kontynuuje tradycje Rzeczypospolitej wielu narodów. Język, jakiego dziś używają mieszkańcy regionu puszczy to: poza polskim, konglomerat gwar ruskich: białoruskich (które cechuje charakterystyczne wymawianie, m.in. tzw.: dziakanie, akanie) i ukraińskich (m.in.: twarda wymowa starosłowiańskiego „jać” jako „i”, występowanie dźwięcznego i bezdźwięcznego „h”). Wśród innych zjawisk językowych należy wyróżnić żywą tradycję używania nazw własnych dla pól, części wsi, itp. Zachowały się też ślady w postaci nazw własnych na terenach wydzielonych, czyli na tzw. uroczyska.

Występującą tu mozaikę etniczną potwierdza złożony obraz stosunków religijnych. Dokumenty historyczne potwierdzają lokowanie w masywie Puszczy Białowieskiej lub na jej obrzeżach świątyń różnych wyznań: katolików, prawosławnych, unitów, ewangelików, baptystów, jak i religii żydowskiej. W dzisiejszej Polsce dwie trzecie spośród całej mniejszości białoruskiej, jak i wyznawców prawosławia (co nie jest tożsame) mieszka właśnie w południowej części Białostocczyzny w okolicach Puszczy Białowieskiej. Ponieważ opisywany obszar jest płaszczyzną stykania się chrześcijaństwa zachodniego i wschodniego skupiła się tu również pełna reprezentacja typów budownictwa sakralnego: od XVII-XVIII-wiecznych okresu unickiego (np. Szczyty – Dzieciołowo, Lewkowo), poprzez klasycyzm z przełomu wieków XVIII/XIX (np. murowana cerkiew w Nowym Berezowie), do stylu ruskiego (nazywanego też neobizantyjskim) z końca XIX w. (np. Puchły, Narew), po świątynie zbudowane według nowoczesnych projektów (np. w Hajnówce, Czyżach). Od małych drewnianych kapliczek do dużych murowanych soborów. Cennym zabytkiem dziedzictwa kulturowego jest cmentarz niemiecki z XIX w. obok osady leśnej Czoło. Jest to jedyna zachowana pamiątka po osadnictwie Niemców wewnątrz Puszczy. Innym ważnym świadectwem przeszłości są miejsca masowych straceń związane z okupacją Puszczy przez wojska niemieckie w latach 1941-1944.

Do zabytkowych założeń przestrzennych zaliczane są parki zaprojektowane w stylu angielskim: XIX-wieczne w Białowieży: Pałacowy i Dyrekcyjny, pozostałości parku w Zwierzyńcu oraz XX-wieczne: przydworski w miejscowości Wojnówka i przy siedzibie obecnego Nadleśnictwa Białowieża. Centrum osady Białowieża zostało uznane za strefę chronionego krajobrazu i objęte opieką Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Tradycyjna architektura drewniana również zachowała stare układy przestrzenne z czasów pierwszych lokalizacji, czy kolejnych reform. Są tu wsie o układach przestrzennych z XVI wieku – tzw.: szeregówki lub przysiółki szlacheckie, XIX-wieczne zagrody wydłużone typu hajnowsko-bielskopodlaskiego, czy „kolonie” z lat 30. XX w. Wiele wsi zachowało tradycyjną drewnianą architekturę domów i zabytkowe rozplanowanie zagród. Dla wszystkich typowym domem mieszkalnym był dwutraktowy budynek na asymetrycznym planie i z dośrodkowym systemem grzewczym, wzniesiony w konstrukcji zrębowej ścian z dwuspadowym dachem. W wielu miejscowościach spotyka się bogactwo drewnianych ornamentów na domach. Są to min. rzeźbione okiennice, ażurowe ozdoby okien, naroży ścian i ganków, ozdobnie wycinane deski w szczytach domów, często układane w mozaiki. Co interesujące, współwystępują tu elementy architektoniczne charakterystyczne dla różnych grup etnicznych np. podlaskie ganki, białoruskie zdobienie okien (tzw. naliczniki), mazurskie zwieńczenie dachów – śparogi.

Zwraca również uwagę istnienie w Puszczy budownictwa w stylu szwajcarskim, np: Dworek Gubernatora w Parku Pałacowym, siedziba Zakładu Lasów Naturalnych IBL w Parku Dyrekcyjnym, stacja kolejowa Białowieża Towarowa. W samej Białowieży wiele budynków należących do zespołu rezydencji myśliwskiej carów zbudowano w stylu szwajcarskim, uzupełnionym o elementy rosyjskie. Z lat 30. XX w. pochodzi kościół katolicki w Białowieży, to piękny przykład stylu neorenesansowego w Polsce.

Bardzo cennym zespołem zabytków są dawne drogi. W Puszczy występowały trzy rodzaje dróg: lokalne – służące do wywozu „użytków” z puszczy; drogi do obsługi polowań (tak królewskich, jak i carskich) oraz sieć szlaków komunikacyjnych. Kilka dróg w masywie Puszczy z czasem przekształciło się w większe trakty, a niektóre zyskały przywilej bycia drogami królewskimi lub traktami gospodarczymi: droga Narewowska i jej przedłużenie droga Sinicka (Wilno – Grodno – Białowieża – Kamieniec – Kraków) oraz tzw. droga królewska (Bielsk – Białowieża – Szereszewo – Prużany). Dawne średniowieczne drogi użytkowane były do I połowy XIX wieku. Zarzucenie tych dróg – ciągów komunikacyjnych wiązało się z wprowadzeniem sztucznego podziału powierzchniowego lasu. Puszcza została podzielona na kwadraty o boku długości 1 wiorsty (1066,78 m). Podział ten funkcjonuje już prawie 200 lat i zyskał on rangę zabytkowego. Numery oddziałów są niezmienne od samego początku.

Zachowały się ślady po paśnikach i karmnikach, po łowieckich polanach pastewnych z początku XX wieku, a także po funkcjonowaniu dawnych przemysłów leśnych po smolarniach, mieleśzach, węglarniach, bindu-

gach. Na osobną wzmiankę zasługuje puszczańskie bartnictwo. Pierwsze informacje historyczne o bartnictwie w Puszczy Białowieskiej pochodzą z XVI w. Źródła wspominają, że były dwa rodzaje własności barci: dzierżawione za opłatą i królewskie. Inwentaryzacja sporządzona w 1796 roku podawała, że w Puszczy Białowieskiej były ogółem 632 barcie z pszczołami i 6601 pustych. Obecnie stwierdzono zachowanie 54 barci. Las dla mieszkających tu ludzi zawsze miał duże znaczenie gospodarcze, np.: wypasano w nim bydło, na śródleśnych grądowych polanach i nad brzegami rzek koszone siano, w samej Puszczy na niewielkich powierzchniach uprawiano ziemię. Odnaleźć też można ślady po osadach. Do rozpalania ognia i oświetlania domostw używano łuczywa – przeżywczych drzazg sosnowych, wylupywanych z opalonych pni sosen. Mimo że ta forma użytkowania została zakazana w Puszczy pod koniec XIX w. do dzisiaj w lesie można odnaleźć „wyżarowe chwoje” – żywe lub martwe – noszące ślady zwęgleń i zacięć toporem. W Puszczy odnaleźć też można XIX i XX wieczne ślady działalności człowieka polegające na pozyskaniu drewna na przemysłową skalę. Są to: zręby i przeręby z różnych lat, sieć dróg, linie kolejek wąskotorowych wybudowanych w latach 1916-1934.

Do dziś w kulturze materialnej i duchowej tego regionu znajdziemy odniesienia do różnych grup społecznych (szlachty mazowieckiej i ruskiej, chłopów pańszczyźnianych i królewskich), etnicznych (Polaków, Białorusinów, Ukraińców) i religijnych (katolicy, prawosławni) zamieszkujących ten obszar w przeszłości. Znajduje to odbicie w śpiewanych pieśniach, ciągle jeszcze żywych obrzędach i zwyczajach. W wielu domach prawosławnych nadal możemy oglądać „święte kąty” z ikonami.

Powszechnie występującym elementem krajobrazu są drewniane kapliczki i krzyże, stojące samotnie lub częściej w grupach. Bogato reprezentowana jest też inna mała architektura: brogi, żurawie, drewniane płoty. Codziennością wielu gospodarstw na tym terenie jest używanie drewnianych narzędzi i sprzętów uchodzących za archaiczne w centralnej czy zachodniej Polsce. Rękodzieło prezentuje ogromną różnorodność form przy zachowaniu dawnych technik pracy, znajdziemy tu pięknie wyszywane i haftowane (m.in. haftem tkackim peretyki-perebory) materiały i tak charakterystyczne dla całego Podlasia tkaniny artystyczne: buronkę oraz dwuosnowowe dywany (wełniane), półdywany (lniane) oraz tkaniny ażurowe. Tradycyjne tkactwo wykonywały w domach kobiety, najczęściej używały one lnu i wełny. Dominującym rodzajem dekoracji tkanin była duża krata w kolorach białobrązowych.

Tradycyjna medycyna ludowa obfituje w ziołolecznictwo. Zajmują się nim głównie kobiety nazywane „szep-tuchami”, szepczą bowiem modlitwy nad wodą, ogniem i powietrzem, leczą zaś ziołami. Miejskowe restauracje hotelowe, pensjonatowe serwują wiele tradycyjnych, lokalnych potraw przyrządzanych z warzyw i grzybów, przyprawianych dzikimi ziołami wg receptur przodków.

Do ciekawszych imprez, podczas których zetknąć się możemy z wielokulturowością należą: Międzynarodowy Festiwal Muzyki Cerkiewnej w Soborze Św. Trójcy w Hajnówce (w maju), impreza folklorystyczna Noc Kupały (w Białowieży organizowana przez starszych Białorusinów, w Narwi organizowana przez młodych Białorusinów); w Dubiczach Cerkiewnych – ukraińska (pierwsza sobota lipca), Spotkania Folkowe w Czeremesze, przeglądy piosenek białoruskich i kołęd prawosławnych, a także koncerty muzyki kameralnej i organowej w kościele w Hajnówce.

III.2. Potencjał demograficzny i gospodarczy

III.2.1.

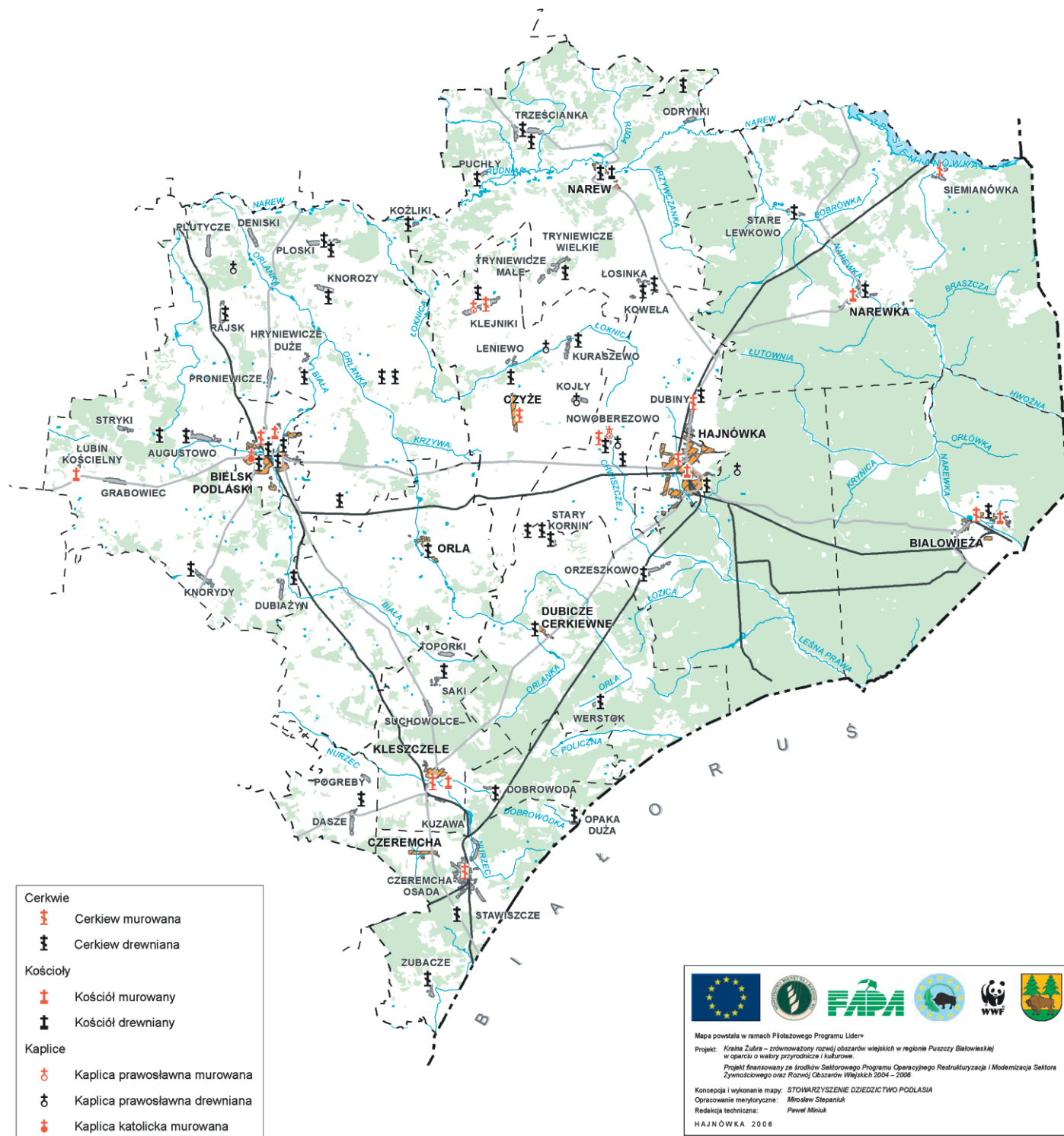
Charakterystyka ludności zamieszkującej obszar objęty ZSRROW

III.2.1.1. Demografia

Ludność. Obszar Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska” na koniec 2003 r. zamieszkiwało 38 199 osób, co stanowiło 7,7% mieszkańców obszarów wiejskich województwa podlaskiego i 3,2% ogółu Podlasian. Ludność miejska zlokalizowana jedynie w gminie miejsko-wiejskiej Kleszczele liczyła 1498 osób, czyli 3,9% mieszkańców terenu LGD „PB”.

WALORY KULTUROWE WAŻNIEJSZE OBIEKTY SAKRALNE

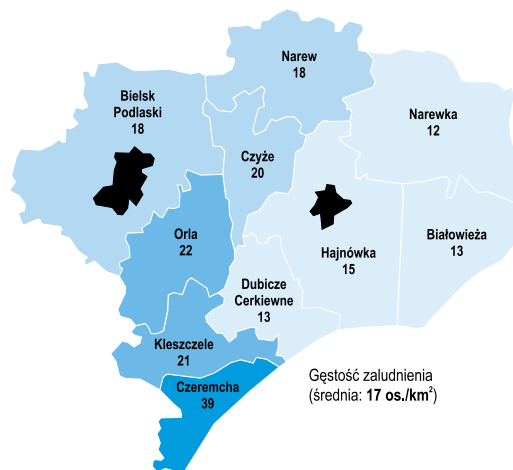
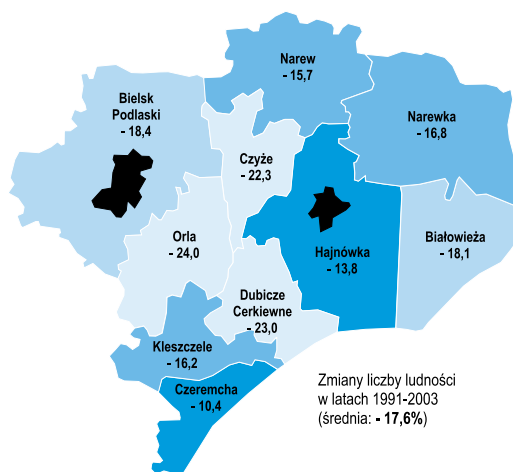
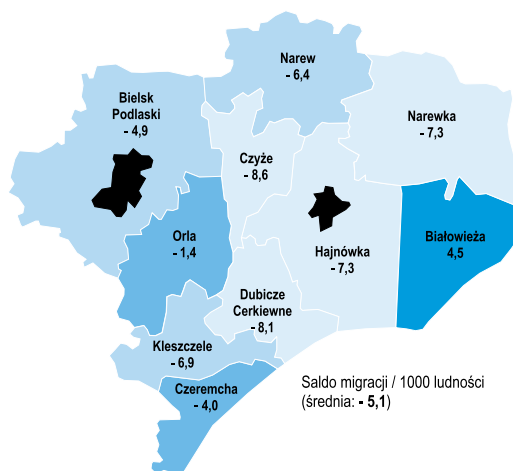
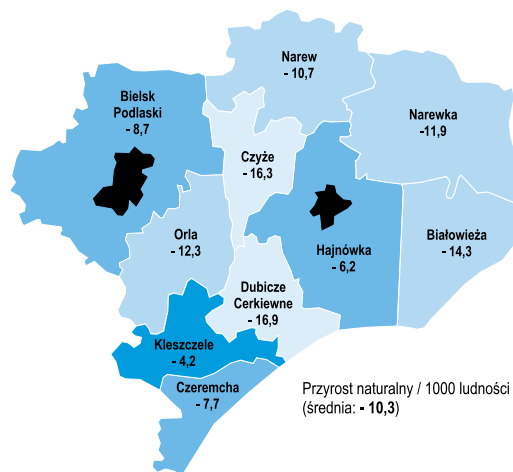
SKALA 1:250 000

Wśród mieszkańców obszaru LGD „PB” w 2003 r. mężczyźni stanowili 49,6% populacji, natomiast kobiety – 51,4%, podobnie jak na obszarach wiejskich całego województwa, gdzie wskaźniki te kształtowały się odpowiednio na poziomie: 51,6% i 49,4%. Wskaźnik feminizacji charakteryzował się znacznym zróżnicowaniem, wahając się od 91 w gminie Białowieża do 108 w gminie Orla (obszary wiejskie województwa – 98). Liczbę ludności w poszczególnych gminach prezentuje tabela 1.1 (patrz załącznik 3 – aneks tabelaryczny).

Cechą charakterystyczną kilkunastu minionych lat było systematyczne zmniejszanie się liczby ludności we wszystkich 10 gminach LGD (tab. 1.2). Na tendencję tę składał się z jednej strony wyraźnie ujemny przyrost naturalny, który w 2003 r. na omawianym obszarze był ponad trzykrotnie wyższy niż na obszarach wiejskich całego województwa i wynosił: -10,3 os./1000 mieszk. wobec wskaźnika woj.: -2,9 (tab. 1.1). Z drugiej strony depopulacji sprzyjała relatywnie wysoka migracja (-5,1 os./1000 mieszk.) na poziomie dwuipółkrotnie wyższym niż w województwie (-1,9). Ruchy migracyjne dotyczą zwłaszcza młodzieży, co prowadzi do zdeformowania struktury wieku populacji zamieszkującej obszar LGD „PB”: niewielki jest odsetek ludzi młodych, w wieku przedprodukcyjnym, a wysoki – w wieku podeszłym, poprodukcyjnym. Główne przyczyny migracji to z jednej strony chęć awansu społecznego, z drugiej zaś trudne warunki życia i gospodarowania z powodu oddalenia od ośrodków usługowych, wysokich kosztów produkcji, słabych na ogół gleb, niskich dochodów oraz niedostatków infrastruktury. Jedyną gminą o dodatnim saldzie migracji była w 2003 r. Białowieża, która zyskała w jej wyniku 12 osób. Ogółem w 2003 r. liczba ludności obszaru LGD „PB” per saldo zmniejszyła się na skutek ujemnego przyrostu naturalnego o 395 osób, zaś wskutek migracji – o 195.

Wyraźnie widoczne było wyższe tempo wyludniania się regionu w relacji z województwem na przestrzeni ostatnich 12 lat. W tym okresie liczba mieszkańców obszaru LGD „PB” zmniejszyła się o 17,6% (liczba ludności gm. Dubicze Cerkiewne w ciągu 12 lat zmalała nawet o prawie 25%), podczas gdy ludność obszarów wiejskich województwa podlaskiego zmalała o 7,5%. Podobne relacje odnotowano w odniesieniu do ostatnich 4 lat: 7,1% wobec 2,9% w województwie. Należy tu dodać, iż w przypadku terenu LGD „PB” siła trendu jest w miarę stała – mieszkańców ubywało w latach 1991-1995 w tempie 1,10% rocznie, 1995-1999 – 1,80% rocznie, 1999-2003 – 1,78% rocznie (tab. 1.2). W latach 1999-2003 liczba ludności malała tu średniorocznie o 732 osoby. Wysokie tempo depopulacji może wyjaśniać relatywnie niską gęstość zaludnienia omawianego obszaru wynoszącą 17 os./km² – wskaźnik o 9 os. niższy niż na obszarach wiejskich województwa.

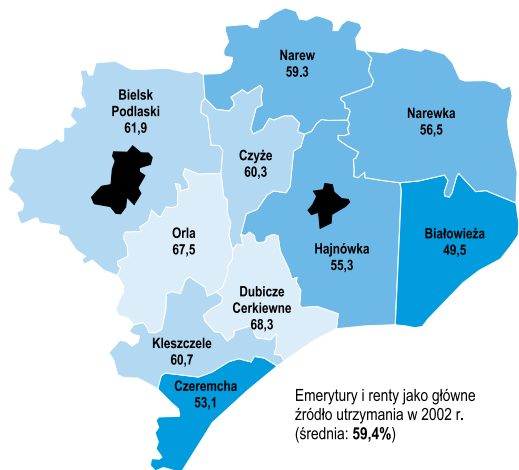
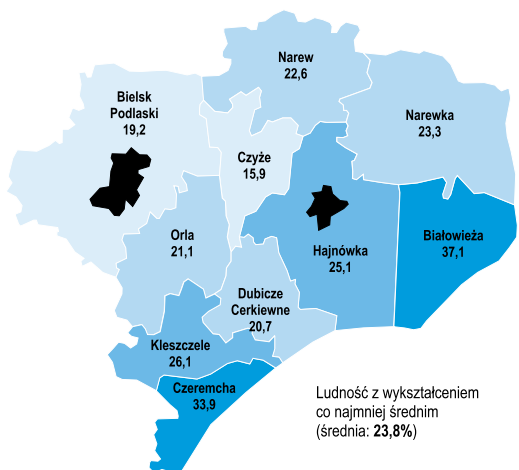
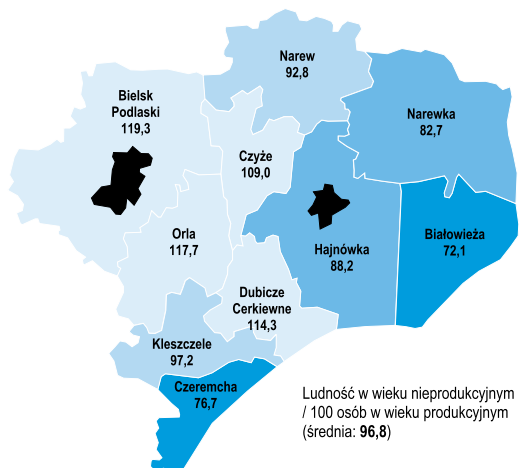
Struktura demograficzna badanego obszaru znacznie odbiega od wskaźników przeciętnych dla obszarów wiejskich województwa podlaskiego (tab. 1.3). Dotyczy to zwłaszcza relatywnie wyższego udziału w społeczeństwie ludności w wieku poprodukcyjnym (wskaźnik ten na terenie LGD „PB” wynosi 32,9%, podczas gdy w województwie – 21,0%). Niższe niż wojewódzkie są wskaźniki udziału ludności w wieku produkcyjnym i przedprodukcyjnym o 4,1 i 7,8 punktu procentowego.

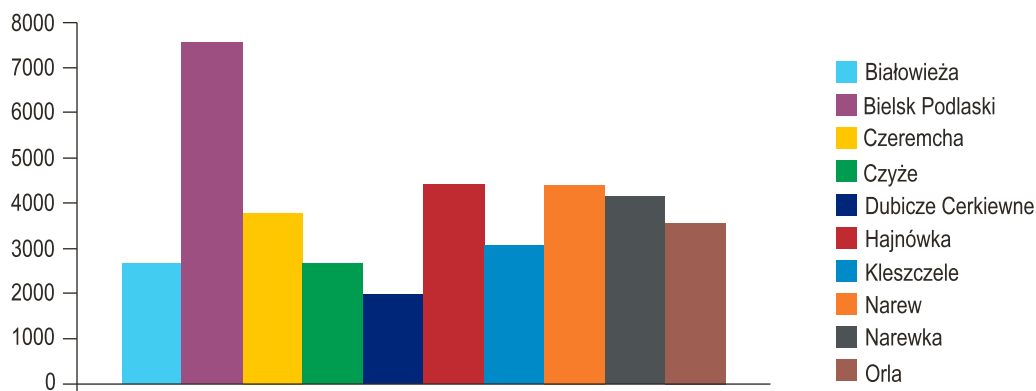
W najtrudniejszej sytuacji demograficznej znajdują się gminy: Orla, Bielsk Podlaski, Dubicze Cerkiewne i Czyże, w których około 40% ludności jest w wieku poprodukcyjnym, a jedynie co siódma osoba w wieku przedprodukcyjnym. Pozytywnie wyróżniają się natomiast gminy Białowieża i Czeremcha, których wskaźniki są najbardziej zbliżone do wojewódzkich. Należy przypuszczać, że w przyszłości struktura demograficzna całego obszaru będzie się pogarszać na skutek stosunkowo szybkiego i ciągle postępującego odpływu ludności.

Wykształcenie. Ludność obszaru LGD „PB” legitymuje się wykształceniem na poziomie zbliżonym do ludności wiejskiej województwa podlaskiego (tab. 1.4). Z danych Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 r. (PSR’ 2002) wynika, że wykształcenie wyższe posiadało tu 3,7% mieszkańców (obszary wiejskie woj. – 3,5%), średnie i policealne – 20,1% (20,0%), zawodowe – 16,6% (19,8%). W aspekcie wykształcenia wyróżnia się gmina Białowieża, w której odsetek osób z wykształceniem wyższym sięgał 9,5%, a jedynie 10,7% osób zadeklarowało wykształcenie niepełne podstawowe bądź jego brak (średnia regionu – 20,7%; woj. – 11,2%). Na przeciwnym biegunie znalazła się gmina Czyże ze wskaźnikami: 2,5% – wykształcenie wyższe, 26,0% – bez wykształcenia.

III.2.1.2. Rynek pracy

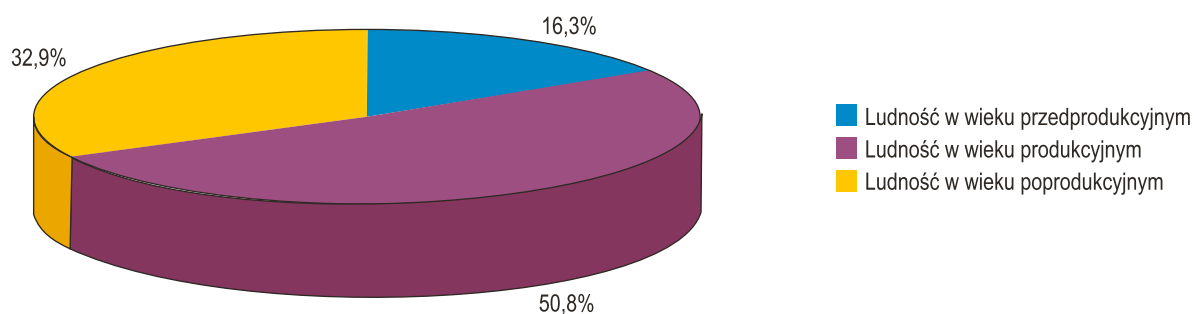
Zatrudnienie. Na koniec 2003 r. w podmiotach zatrudniających ponad 9 osób, poza rolnictwem indywidualnym, pracowało w regionie 19,6% osób w wieku produkcyjnym, przy wskaźniku wojewódzkim na poziomie 25,7%. Świadczy to o słabiej rozwiniętym sektorze MSP w omawianym regionie. Ogółem zatrudnienie na terenie LGD „PB” w tym sektorze wynosiło 3777 osób, z czego 9,6% – w rolnictwie i leśnictwie (na obszarach wiejskich woj. – 6,7%), 17,3% – w przemyśle i budownictwie (28,8%), 49,4% – w usługach rynkowych (26,5%), a 23,8% – w usługach nierynkowych (38,0%). Zatrudnienie kształtowało się na różnym poziomie w poszczególnych gminach. Najbardziej uprzemysłowione gminy to Hajnówka i Kleszczele, w których zatrudnienie w przemyśle przekracza 50% ogółu pracujących. Natomiast w gminach Bielsk Podlaski, Czyże i Orla jedynie 1-2% osób zatrudnionych w przedsiębiorstwach powyżej 9 osób (poza rolnictwem indywidualnym) utrzymuje się z pracy w przemyśle i budownictwie. Usługi rynkowe, tj.: handel, naprawy, hotelarstwo, gastronomia, transport, pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości i firm dają miejsce zatrudnienia 1863 osobom, czyli prawie połowie ogółu zatrudnionych na obszarze LGD „PB”. Mniejszą rolę w kształtowaniu poziomu zatrudnienia pełnią usługi nierynkowe związane z funkcjonowaniem sfery niematerialnej.

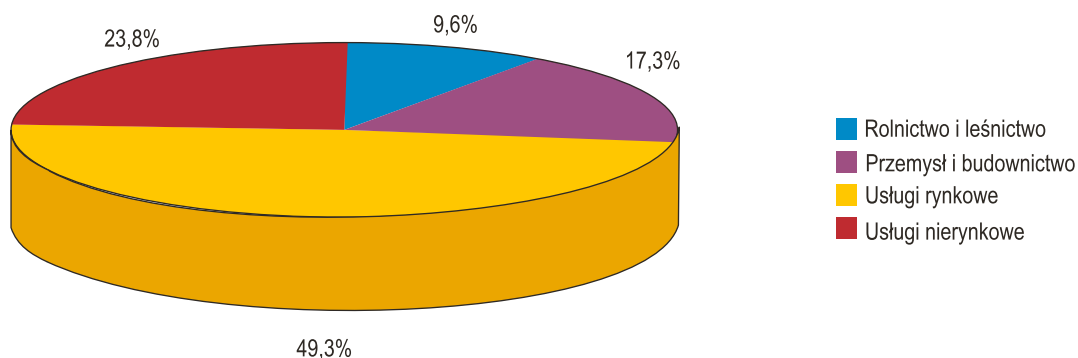
Liczba ludności w gminach LGD „PB” w 2003 r.

Źródło: opracowanie A. Bołtmiuk na podstawie danych tabeli 1.1 (załącznik 3).

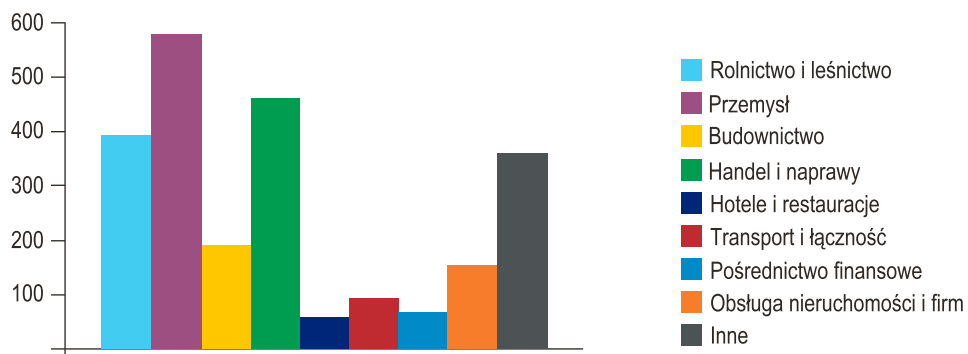
Struktura demograficzna ludności obszaru LGD „PB”

Źródło: opracowanie A. Bołtmiuk na podstawie danych zawartych w tabeli 1.3 (załącznik 3).

Struktura zatrudnienia w sektorze MSP na obszarze LGD „PB”

Źródło: opracowanie A. Bołtmiuk na podstawie danych tabeli 1.5 (załącznik 3).

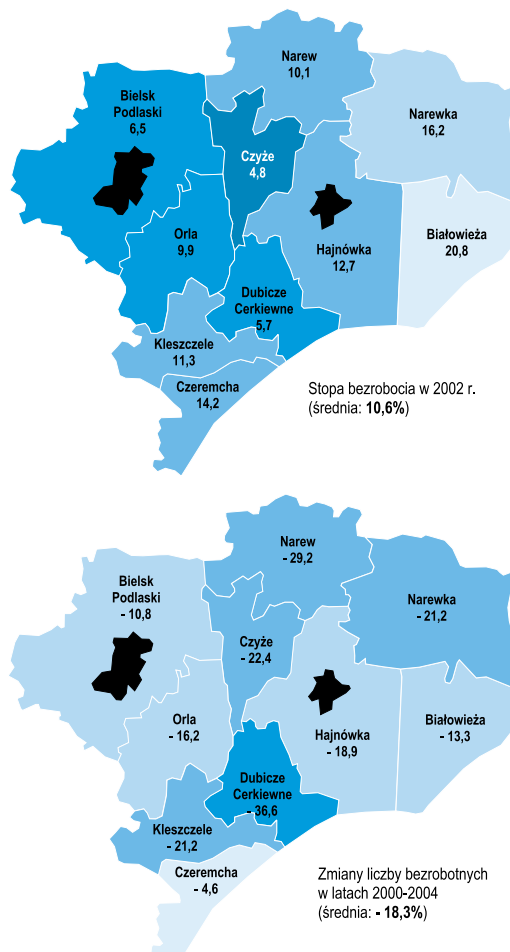
Podmioty gospodarki narodowej na terenie LGD „PB” wg sekcji PKD

Źródło: opracowanie A. Bołtmiuk na podstawie danych tabeli 1.10 (załącznik 3).

Chodzi zwłaszcza o administrację publiczną, edukację, ochronę zdrowia, opiekę socjalną oraz działalność komunalną. Usługi te dawały zatrudnienie na poziomie od 9,4% w gminie Narew do 43,9% w gminie Bielsk Podlaski (tab. 1.5).

Według danych NSP'2002 w 2002 r. praca najemna stanowiła główne źródło utrzymania co piątego gospodarstwa domowego na terenie LGD „PB”, podobnie jak w całym województwie podlaskim (tab. 1.6). Poważne różnice dotyczyły natomiast pracy na własny rachunek – w omawianym regionie jako podstawowe źródło dochodów wskazało ją 16,2% gospodarstw domowych, podczas gdy w województwie takich wskazań było dwukrotnie więcej (35,7%). Z kolei znacznie częściej podstawą utrzymania na obszarze LGD „PB” były emerytury i renty (59,4% wobec 36,7% w woj.), co wiąże się z istniejącą tu sytuacją demograficzną.

Bezrobocie. Istotnym współczesnym problemem społeczno-gospodarczym jest zjawisko bezrobocia występujące także na omawianym obszarze. Najlepszym wskaźnikiem obrazującym poziom bezrobocia jest stopa bezrobocia będąca relacją liczby bezrobotnych danego regionu do liczby aktywnych zawodowo. Ponieważ w oficjalnych publikacjach nie podaje się szacunków liczby aktywnych zawodowo na poziomie gmin, dlatego też dla przybliżenia rozmiarów zjawiska posłużono się wynikami NSP'2002 w odniesieniu do aktywności ekonomicznej ludności w wieku 15 i więcej lat. Wyliczona na tej podstawie stopa bezrobocia wyniosła w 2002 r. 10,6% i była o 1,7 punktu procentowego niższa od stopy bezrobocia dla obszarów wiejskich województwa (tab. 1.7). O relatywnie korzystnej sytuacji regionu w zakresie zatrudnienia świadczy także fakt, iż tempo redukcji bezrobocia w latach 2000-2004 wyniosło -18,3%, podczas gdy w tym samym czasie liczba bezrobotnych na obszarach wiejskich podlaskiego zmalała o 6,5% (tab. 1.8). Na obszarze LGD „PB” bezrobocie zmniejsza się w tempie około 10% rocznie od 2001 r., kiedy to liczba ludzi pozostających bez pracy była największa i wynosiła 1828 osób. W końcu 2004 r. status bezrobotnego miało 1504 mieszkańców omawianego regionu.

III.2.1.3. Gospodarka

Przedsiębiorczość. Zgodnie z danymi Urzędu Statystycznego w Białymstoku na koniec 2003 r. w systemie REGON zarejestrowane były 2302 podmioty gospodarki narodowej działające na obszarze LGD „PB” (tab. 1.9). Podobnie jak w całym województwie około 96% z nich stanowiły podmioty sektora prywatnego. Sektor publiczny liczył zaledwie 97 firm.

Na obszarach wiejskich LGD „PB” wyraźnie dominują zakłady prowadzone przez osoby fizyczne – ich udział w strukturze wynosił 79,9% (w województwie – 82,1%). Drugą pod względem liczebności formą organizacyjno-prawną były spółki cywilne – 85 takich jednostek. Ponadto funkcjonowały tu 43 spółki prawa handlowego i 30 spółdzielni. Taka struktura form organizacyjno-prawnych wskazuje, iż zlokalizowane w omawianym regionie jednostki gospodarcze charakteryzują się niewielkimi rozmiarami i nie mogą mieć dynamizującego wpływu na rozwój lokalnej gospodarki.

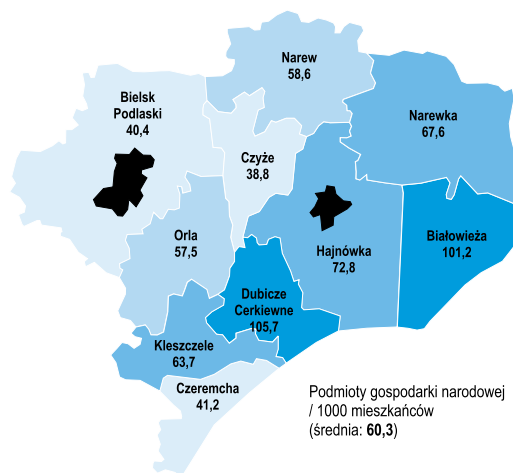
Na podkreślenie zasługuje fakt, iż w regionie LGD „PB” obserwuje się wyraźnie wyższy wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych przypadających na 1000 mieszkańców w porównaniu z województwem – 60,3 wobec 48,3. Jeszcze lepiej relacja ta przedstawia się biorąc pod uwagę wskaźnik nasycenia w podmioty gospodarcze na 1000 osób w wieku produkcyjnym: 118,6 wobec 88,1 w województwie.

Przestrzenne rozmieszczenie podmiotów charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem. Zdecydowanie największy rozwój przedsiębiorczości charakteryzuje gminy Białowieża i Dubicze Cerkiewne, gdzie wskaźnik nasycenia w jednostki gospodarcze przekracza 100 podmiotów/1000 mieszk. Gminami o najmniej szym poziomie przedsiębiorczości są Czyże i Czeremcha, na które przypada 11,3% ogółu zarejestrowanych podmiotów.

W strukturze podmiotów gospodarki narodowej na terenie LGD „PB” dominują – podobnie jak w województwie podlaskim – jednostki usługowe (tab. 1.10a). Ich udział kształtuje się jednak na niższym poziomie (51,8%) niż w województwie (61,7%). Z kolei relatywnie więcej podmiotów działa tu w sektorze I (rolnictwo i leśnictwo – 17,0% wobec 15,6% w województwie) i sektorze II (przemysł i budownictwo – 31,2% wobec 22,7%).

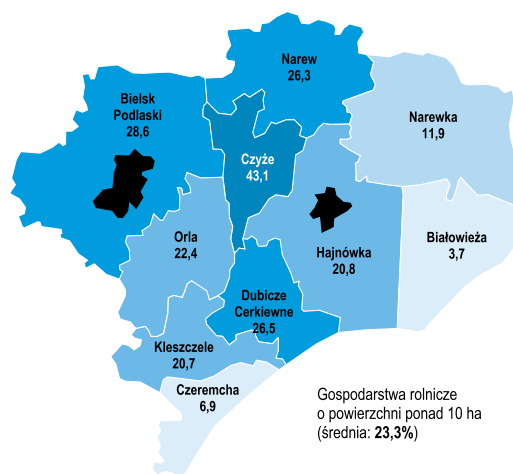
Do większych firm funkcjonujących na terenie LGD „PB” można zaliczyć następujące:

- w **gminie Białowieża**: IWA Sp. z o.o. (hotelarstwo), Piekarnia „Hermes”, Hotel Białowiecki;
- w **gminie Bielsk Podlaski**: Zajazd „Zagłoba” w Płoskach, „Narbut” w Proniewiczach, zakład krawiecki w Parcewie;
- w **gminie Czeremcha**: Zakłady PKP S.A., Nasycalnia Podkładów Przedsiębiorstwo Państwowe;
- w **gminie Czyże**: EASTWOOD sp. z o.o. (branża drzewna);
- w **gminie Dubicze Cerkiewne**: Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna w Starym Korninie, „Dworek Polski” sp. j. w Tołłowcach (budownictwo);
- w **gminie Hajnówka**: Zakład Stolarski „Olga” w Lipinach, Fabryka Mebli „NIKOM” w Dubinach, „TRES-POL” sp. z o.o. w Nowosadach (wyroby z drewna), „WAS-BEL” sp. jawna w Zwodzieckim (wyroby z drewna);
- w **mieście i gminie Kleszczele**: DREWEXPOL sp. z o.o. (wyroby z drewna), PPH „Niterwa” (handel art. spożywczy), Centrum Handlowo-Produkcyjne (handel art. spożywczy), MJ COMPANY (branża elektromechaniczna);
- w **gminie Narew**: PRONAR sp. z o.o. (przemysł maszynowy) – największy zakład produkcyjny w powiecie hajnowskim, zatrudnia ok. 1000 pracowników; Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna „Rolmak”; FARMPASZ (produkcja pasz), NARMET (przemysł maszynowy);
- w **gminie Narewka**: Ceramika Budowlana Lewkowo sp. z o.o. (przemysł mat. budowlanych), PKP Siemianówka S.A. (transport), Nadleśnictwo Browski w Gruszkach, Terminal Planta S.A. (handel, usługi);
- w **gminie Orla**: Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”, „Naftan” (wyrób produktów olejowych).

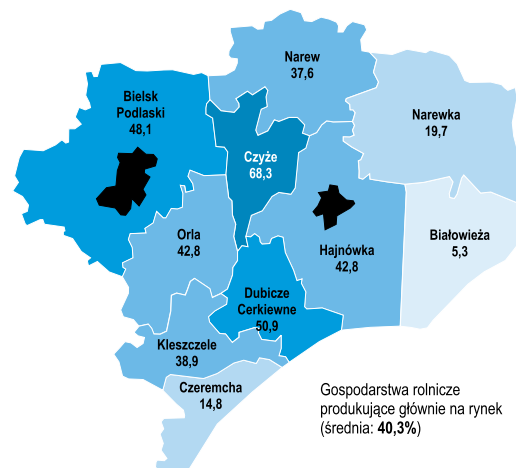
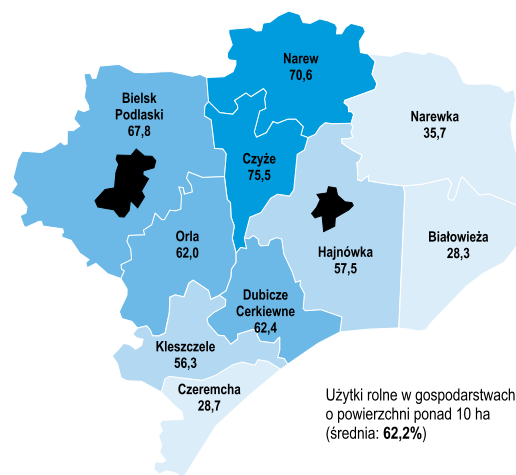
Gospodarka rolna. Bardzo ważnym elementem gospodarki obszarów wiejskich jest rolnictwo. W omawianym regionie przyrodnicze warunki prowadzenia gospodarki rolnej, szczególnie w pasie gmin przygranicznych, są dość trudne ze względu na relatywnie niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej. W związku z dużą lesistością, w rolniczym użytkowaniu w 2002 r. pozostawało 47,4% powierzchni obszaru LGD „PB” (w województwie odsetek ten wynosił 67,4%). W strukturze użytkowanych gruntów rolnych przeważały grunty orne – 55,2% (woj. – 54,3%). Dużą powierzchnię zajmowały też użytki zielone – 30,4% (woj. – 29,9%) (tab. 1.11).

Pod względem powierzchni, na terenie LGD „PB” zdecydowanie przeważają gospodarstwa małe i bardzo małe (1-5 ha), które w 2002 r. stanowiły 52,4% populacji gospodarstw, przy czym w gminie Białowieża takich podmiotów było 86,8% (tab. 1.12). Użytki rolne będące

własnością tych gospodarstw to 15,3% ogółu ziemi użytkowanej rolniczo (tab. 1.13). Z kolei gospodarstwa duże (15 ha i powyżej), w strukturze gospodarstw stanowiące zaledwie 10,8% spośród ponad 11 tysięcy tego rodzaju podmiotów, prowadzą produkcję rolną na 42,8% areалу użytków rolnych. Jest to sytuacja wyraźnie odbiegająca od struktury użytkowania gruntów w województwie podlaskim, gdzie najmniejsze gospodarstwa (32,0%) użytkują zaledwie 7,0% UR, a największe podmioty (24,3%) gospodarują na 56,5% UR. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach omawianego regionu wynosi około 7,8 ha i jest niższa od średniej wojewódzkiej o 3,6 ha. Największą średnią powierzchnią UR charakteryzują się gospodarstwa gminy Czyże – 11,1 ha i Narew – 9,6 ha, najmniejszą – gospodarstwa gminy Białowieża – 3,2 ha i Czeremcha – 4,2 ha. W pozostałych gminach wskaźnik ten zawiera się w granicach 5,1-8,6 ha.

Rozdrobnienie struktury agrarnej, trudne warunki produkcji i peryferyjne położenie gospodarstw regionu LGD „PB” przekładają się na niską towarowość produkcji rolniczej. Według PSR’2002 prawie co czwarty podmiot nie prowadził produkcji rolnej, a co trzeci wytwarzał wyłącznie lub głównie na własne potrzeby (tab. 1.14). Jedynie 40,3% gospodarstw rolnych przeznaczało płody rolne głównie na rynek, podczas gdy w województwie odsetek ten wynosił 63,6%.

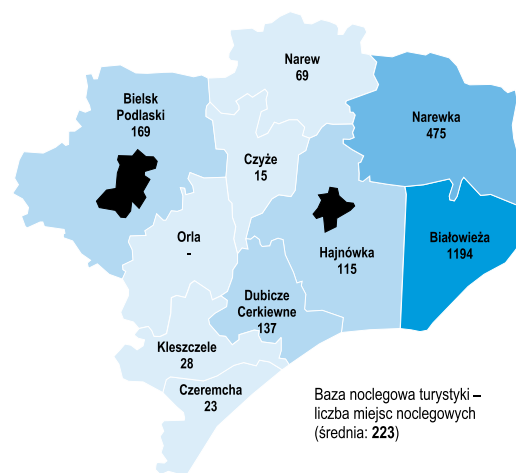

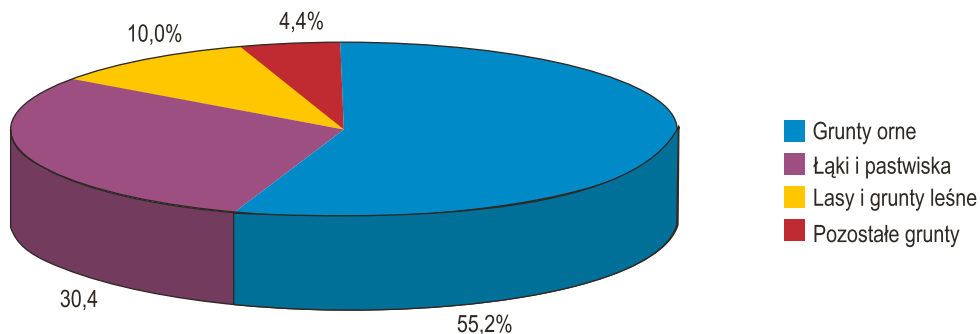
Gospodarka turystyczna. Narastająca konkurencja między regionami turystycznymi sprawiła, że walory przyrodnicze i kulturowe nie są już czynnikiem wystarczającym do rozwoju turystyki na danym obszarze. Równie duże znaczenie ma odpowiednie zagospodarowanie turystyczne, do którego zalicza się: bazę noclegową, bazę gastronomiczną, informację turystyczną, szlaki turystyczne i inne atrakcje.

Podstawowym składnikiem oferty turystycznej jest baza noclegowa, umożliwiająca dłuższy niż jednodniowy pobyt na danym terenie. Obszar LGD „PB” jest pod tym względem zagospodarowany nierównomiernie (tab. 1.15). Najlepiej rozwiniętą bazą noclegową dysponuje gmina Białowieża – 1194 miejsca noclegowe (poza polami namiotowymi) zlokalizowane w 56 obiektach (ponad połowa wszystkich miejsc noclegowych w regionie). Z kolei brak obiektów i miejsc noclegowych wykazuje gmina Orla.

W ofercie turystycznej regionu dominują kwatery prywatne dysponujące około 1000 miejsc noclegowych. Funkcjonuje tu także 9 obiektów noclegowych o wyższym standardzie (hotele, motele, pensjonaty), oferujących około 600 miejsc. Ponadto istnieje stosunkowo tania baza noclegowa – pola namiotowe (465 miejsc). Od roku 2000 obserwuje się we wschodniej części regionu LGD „PB” dynamiczny wzrost liczby obiektów i miejsc noclegowych.

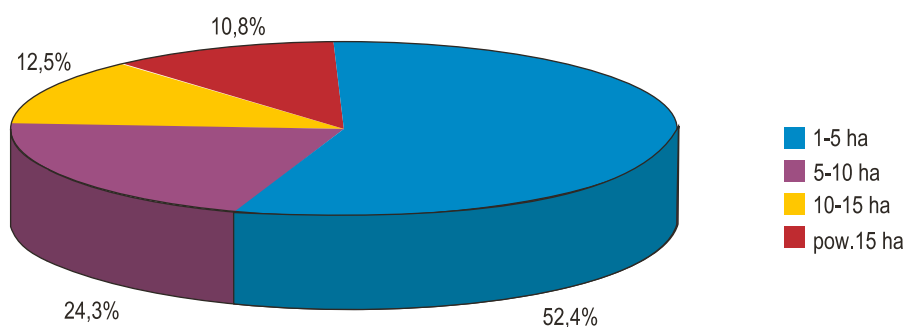
Baza gastronomiczna to drugi z głównych elementów oferty turystycznej. Różnorodność obiektów gastronomicznych, a szczególnie regionalny charakter kuchni oferującej oryginalne, przygotowane według tradycyjnych przepisów potrawy może stanowić w dobie globalizacji usług gastronomicznych (np. wszechobecny Mc Donald's, Pizza Hut) o przewadze konkurencyjnej danego regionu. Ogółem w regionie LGD „PB” funkcjo-

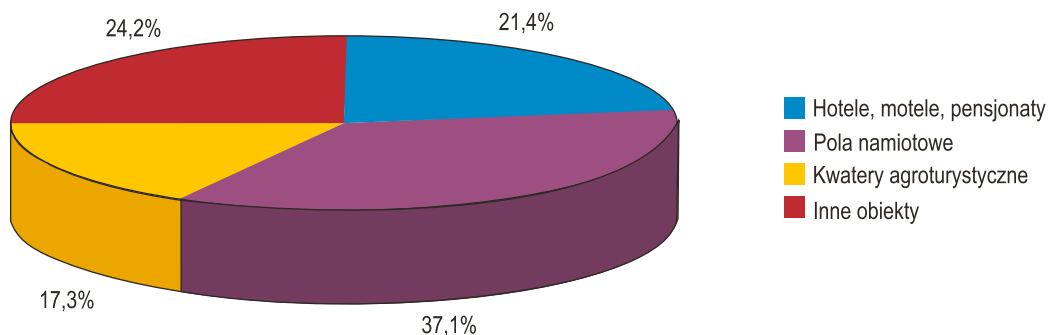
Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwach rolnych LGD „PB”

Źródło: opracowanie A. Bołtromiuk na podstawie danych tabeli 1.11 (załącznik 3).

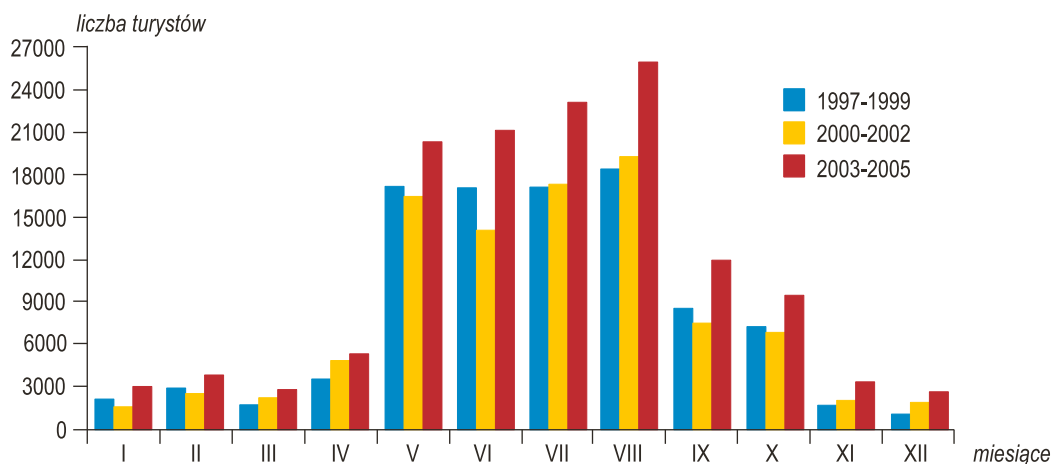
Struktura gospodarstw rolnych LGD „PB” wg powierzchni UR

Źródło: opracowanie A. Bołtromiuk na podstawie danych tabeli 1.12 (załącznik 3).

Struktura bazy noclegowej obszaru LGD „PB” wg liczby miejsc

Źródło: opracowanie A. Bołtromiuk na podstawie danych tabeli 1.15 (załącznik 3).

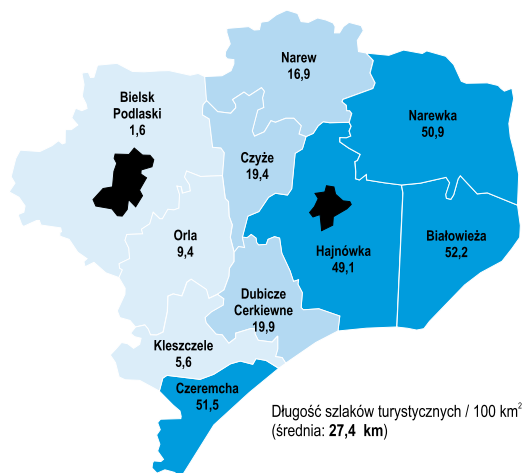
Średnioroczny rozkład ruchu turystycznego w rezerwie pokazowym żubrów w latach 1997-2005

Źródło: opracowanie A. Bołtromiuk na podstawie danych BPN (załącznik 3).

nią 54 obiekty bazy gastronomicznej dysponujące 2950 miejscami konsumpcyjnymi. Najbardziej urozmaiconą ofertę w zakresie żywienia posiada gmina Białowieża (1810 miejsc konsumpcyjnych w 18 obiektach), najmniej – gminy: Czyże (30 miejsc w 2 obiektach) i Orla (40 miejsc w 2 obiektach) (tab. 1.16). Przy tym głównie w Białowieży funkcjonują restauracje, w których zlokalizowanych jest 29,2% ogółu miejsc konsumpcyjnych badanego regionu.

Ważną rolę w rozwoju turystyki odgrywają punkty informacji turystycznej, zapewniające bezpośredni i pośredni (telefoniczny, faxem, e-mailem) kontakt z turystą. Świadczenie usług informacyjnych, polegających na wydawaniu i rozpowszechnianiu materiałów informacyjnych, informacji o noclegach i rezerwacji miejsc noclegowych, rezerwacji i sprzedaży biletów wstępu do poszczególnych atrakcji turystycznych, pośrednictwie w usługach przewodnickich, stało się obecnie obowiązkiem regionu turystycznego, a nie, jak to miało miejsce wcześniej, zajęciem dodatkowym, często niedocenianym przez władze samorządowe. Na omawianym terenie funkcjonuje 10 lokalnych punktów informacji turystycznej zlokalizowanych w 6 gminach (tab. 1.17).

Atrakcje turystyczne i zagospodarowanie terenu znacząco wpływają na jakość i różnorodność spędzenia czasu wolnego, a w rezultacie przyczyniają się do zwiększenia ruchu turystycznego. Bogatsze wyposażenie w obiekty infrastruktury turystycznej i paraturystycznej (typu: szlaki turystyczne, wypożyczalnie rowerów, miejsca ogniskowe itp.) dostosowane do preferencji turystów zwiększa szansę na zaspokojenie oczekiwań i zadowolenie gości. W 2005 r. na terenie LGD „PB” (głównie w jego wschodniej, puszczańskiej części) zlokalizowanych było około 320 km pieszych szlaków turystycznych, około 280 km szlaków rowerowych oraz ok. 90 kilometrowy szlak samochodowy. Najwszechstronniej zagospodarowaną turystycznie, ze względu na liczbę biur i agencji turystycznych, punktów informacyjnych, miejsc ogniskowych, wypożyczalni rowerów, długość i zróżnicowanie szlaków turystycznych oraz liczne atrakcje turystyczne, zwłaszcza przyrodnicze, jest gmina Białowieża.

Największą atrakcją turystyczną omawianego obszaru jest Puszcza Białowieska i położony w niej park narodowy. Obiektami parku cieszącymi się największą popularnością wśród turystów są: rezerwat pokazowy żubrów, muzeum przyrodniczo-leśne oraz obszar ochrony ścisłej. Coraz większego znaczenia jako atrakcja przyrodnicza nabiera także północna część BPN – Obręb Ochronny Hwoźna. Wśród innych atrakcji mogących szczególnie zainteresować turystów należy wymienić: turystyczną kolejkę wąskotorową, zalewy: Siemianówka, Bachmaty i Repczyce, liczne zabytki architektury, rezerваты przyrody. W sezonie turystycznym organizowanych jest wiele imprez kulturalnych, przyrodniczych i sportowych.

O rosnącym zainteresowaniu regionem LGD „PB” świadczy systematycznie rosnący ruch turystyczny. Średnioroczna liczba turystów w rezerwacie pokazowym żubrów, który jest najlepszym obiektem do monitorowania zmian natężenia ruchu turystycznego na omawianym obszarze, wynosiła: w latach 1995-1997 – 85,5 tys., w latach 1998-2001 – 95,8 tys., w latach 2002-2005 – 125,6 tys. (tab. 1.18). Turyści odwiedzają BPN i cały region głównie w sezonie maj-sierpień – na ten okres przypada 68,4% ogółu ruchu turystycznego (w 2005 r. – 86,3 tys. osób). Dużą liczbę turystów odwiedzających obiekty BPN notuje się także we wrześniu i październiku: 10-12 tys. miesięcznie.

III.2.2.

Stan rozwoju infrastruktury wiejskiej

III.2.2.1. Infrastruktura techniczna

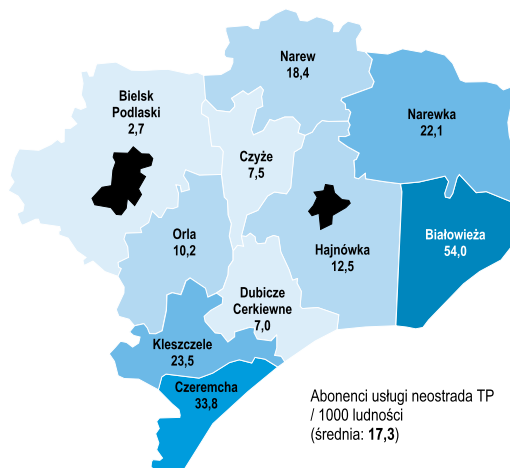
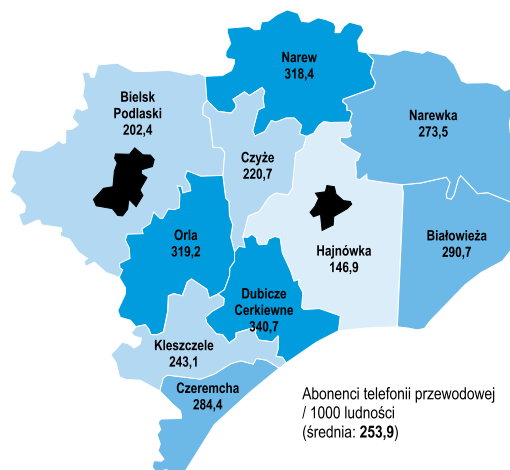
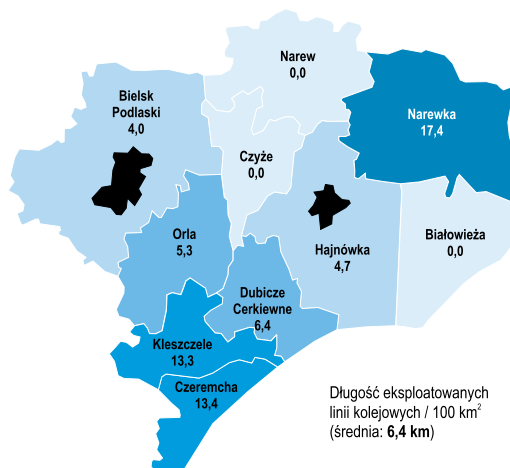
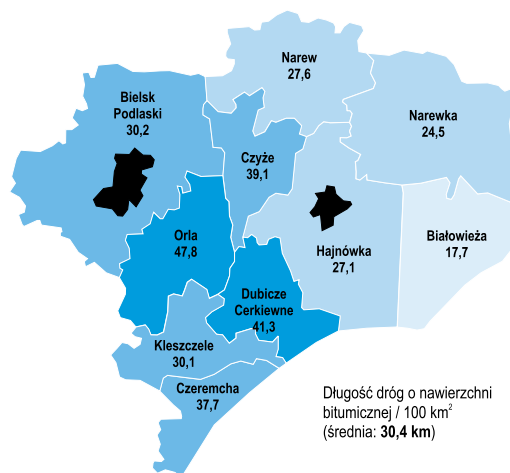
Sieć komunikacyjna. Sprawność przewozu towarów i osób uzależniona jest od stanu istniejących na danym terenie dróg, od ich zagęszczenia i jakości. Długość sieci drogowej zlokalizowanej na obszarze LGD „PB” wynosi 1500 km, w tym dróg krajowych – 75 km; wojewódzkich – 111 km; powiatowych – 773 km, gminnych – 588 km (tab. 2.1). Podstawowym problemem jest tu nieodpowiedni w stosunku do aktualnych potrzeb stan techniczny dróg, związany z niedostosowaniem do przenoszenia obecnych obciążeń ruchu. Drogi o nawierzchni bitumicznej stanowią 42% wszystkich dróg, co daje wskaźnik 30,4 km/100 km².

W omawianym regionie należy zwrócić uwagę na dobrze na tle województwa podlaskiego rozwiniętą sieć linii kolejowych, łączących większość gmin należących do LGD „PB”. Istnieje tu około 210 km torów kolejowych, z czego $\frac{2}{3}$ nadal jest eksploatowanych (tab. 2.1.). Ponadto funkcjonują dwa kolejowe przejścia graniczne. Do wykorzystania pozostaje nieczynna obecnie linia kolejowa Bielsk Podlaski – Hajnówka – Białowieża, a także sieć leśnych kolei wąskotorowych w Puszczy Białowieskiej.

Przejścia graniczne. W związku z przygranicznym położeniem terenu LGD „PB” na jego terenie funkcjonują następujące przejścia graniczne z Białorusią:

- drogowe osobowe w Połowcach (tylko dla obywateli Polski i Białorusi),
- kolejowe międzynarodowe: osobowe w Czeremścu (znormalizowany tor do Brześcia na Białorusi),
- kolejowe towarowe w Siemianówce (wymagane dostosowywanie wagonów do „szerokich” torów),
- międzynarodowe przejście dla ruchu pieszego i rowerowego w Puszczy Białowieskiej Białowieża – Piererów.

Telekomunikacja. Według danych TP S.A. w 2005 r. na terenie LGD „PB” zarejestrowanych było 9699 abonentów telefonii przewodowej, co daje wskaźnik 254 abonentów na 1000 mieszkańców. Rozpiętość tego wskaźnika kształtuje się na poziomie od 146,9 w gm. Hajnówka, do 340,7 w gm. Dubicze Cerkiewne. Co piętnasty abonent jest jednocześnie użytkownikiem usługi neostrada tp (tab. 2.2). Potrzeby korzystania z sieci Internet są bardzo zróżnicowane – największe wykazuje społeczność w gm. Białowieża (54 osoby/1000 mieszkańców), natomiast najmniejsza społeczność gm. Bielsk Podlaski (2,7). Z sieci Internet korzystają także użytkownicy komputerów w przedsiębiorstwach i instytucjach gminnych lub podległych gminie, takich jak: szkoły, biblioteki publiczne, gminne

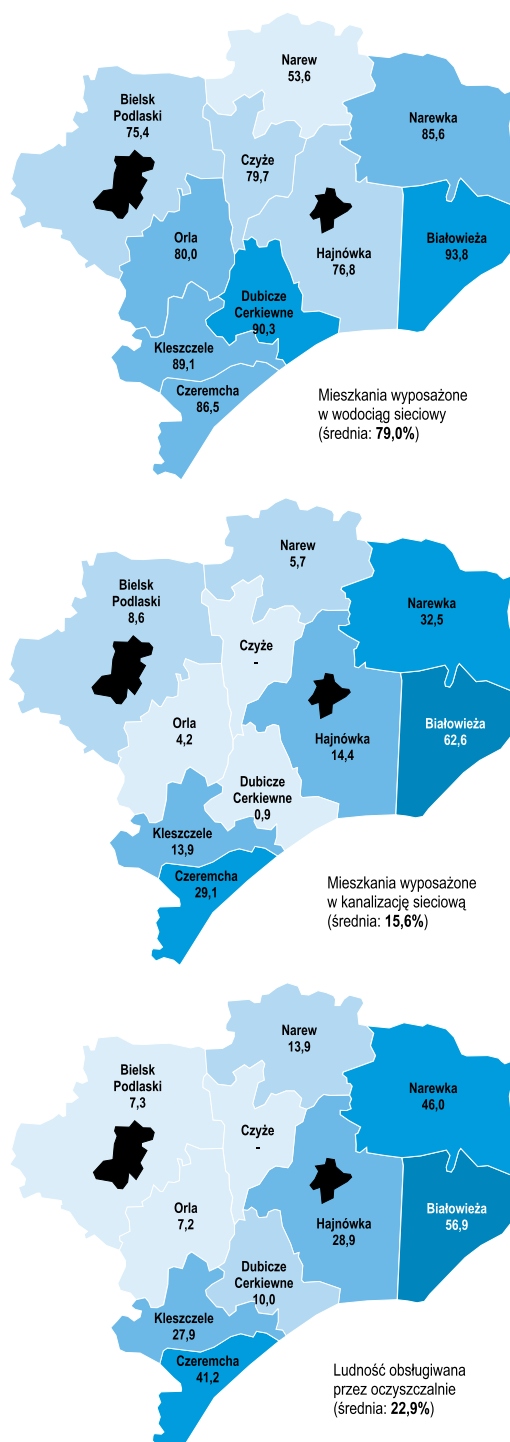
ośrodki kultury i opieki społecznej. Na terenie LGD „PB” nie można również w pełni wykorzystać możliwości komunikacji, jakie daje telefonia komórkowa – w części gmin bowiem zasięg działania tej telefonii wynosi około 80% powierzchni gminy (Kleszczele, Narewka).

Elektroenergetyka. Większość przedstawicieli gmin obszaru LGD „PB” ocenia zaspokojenie potrzeb mieszkańców i podmiotów gospodarczych w zaopatrzenie w energię elektryczną jako zadowalające. Jedynie w Czeremsze i Dubiczach Cerkiewnych zwrócono uwagę na konieczność rozbudowy sieci elektroenergetycznej. W omawianym regionie w 2005 r. funkcjonowała jedna stacja transformatorowa WN/SN (PCB Lewkowo, gm. Narewka) oraz 644 stacje SN/nn. Długość linii średniego napięcia przypadających na 100 km² wynosiła 52,5 km (tab. 2.2).

Ciepłownictwo na terenie LGD „PB” oparte jest głównie na węglu, jako podstawowym źródle energii. W niewielkim zakresie w lokalnych kotłowniach obsługujących zlokalizowane tu przedsiębiorstwa i instytucje wykorzystuje się paliwo, które jest mniej uciążliwe dla środowiska – olej opałowy i gaz ziemny. W zdecydowanej większości gospodarstw domowych podstawowym źródłem energii cieplnej jest węgiel uzupełniany drewnem.

Gospodarka wodno-ściekowa omawianego regionu jest relatywnie dobrze rozwinięta na tle województwa podlaskiego (tab. 2.3-2.5). W 2003 r. istniało tu około 760 km sieci wodociągowej i ponad 103 km sieci kanalizacyjnej. Do sieci wodociągowej podłączonych było 79,0% mieszkańców, podczas gdy w województwie odsetek ten wynosił 67,2%. Wyposażenie mieszkań w sieć kanalizacyjną także było wyższe: 15,6% wobec 12,5% w województwie. Należy dodać, iż w latach 2000-2003 widoczny był dynamiczny rozwój sieci kanalizacyjnej – nastąpiła jej rozbudowa o 43 km (wzrost o 71,1%). W ujęciu bezwzględny jednak kanalizacja pozostaje nadal słabym ogniwem lokalnej infrastruktury technicznej. Analiza wskaźników charakteryzujących stopień rozwoju gospodarki wodno-ściekowej prowadzi do wniosku, iż pozostając w obecnym kształcie może ona stanowić poważne zagrożenie dla środowiska. Na terenie LGD „PB” funkcjonuje 15 lokalnych oczyszczalni ścieków, w tym 12 biologicznych i 3 z podwyższoną redukcją biogenów (tab. 2.5). W 2004 r. obsługiwały one 22,9% ludności regionu (woj. – 14,2%) i łącznie przerobiły około 290 dam³ ścieków. Ścieki komunalne przerabiała także 6 przyzagrodowych oczyszczalni zlokalizowanych w regionie.

Gospodarka odpadami. Ważną rolę dla właściwego rozwoju i ochrony terenu LGD „PB” odgrywa gospodarka odpadami. Ta dziedzina infrastruktury komunalnej także może stanowić poważne źródło problemów. Na omawianym obszarze eksploatuje się 10 wysypisk odpadów komunalnych (tab. 2.6) o łącznej pojemności około 190 tys. m³, z których część w najbliższych latach przewidziana jest do likwidacji. Obiekty te nie posiadają właściwego uzbrojenia technicznego; w niewielkim zakresie prowadzi się tu również segregację odpadów. Jedno z wysypisk jest już wypełnione w 90% (gm. Orla), a dwa inne – w połowie (gm. Białowieża i Czeremcha). Aby zapobiegać pogarszaniu się stanu sanitarnego, gminy zaopatrują mieszkańców w kosze i kontenery na śmieci – jest w nie obecnie wyposażonych 109 miejscowości wiejskich.

III.2.2.2. Infrastruktura społeczna

Ochrona zdrowia. Na system służby zdrowia funkcjonujący w regionie LGD „PB” składa się 13 zakładów opieki zdrowotnej, 11 gabinetów stomatologicznych oraz 11 aptek i punktów aptecznych (tab. 2.7). Wskaźnik liczby mieszkańców przypadających na 1 zakład opieki zdrowotnej wynosi 2938 osób i jest korzystniejszy od analogicznego wskaźnika dla obszarów wiejskich województwa podlaskiego (5373 os./zakład opieki zdrowotnej). Mieszkańcy regionu mają także relatywnie lepszy dostęp do leków – na 1 aptekę przypada bowiem 3473 osób (w woj. – 6240). W każdej z gmin zapewniona jest także opieka dentystyczna. Wprawdzie w gminach wiejskich Bielsk Podlaski i Hajnówka nie stwierdzono obecności praktyk stomatologicznych, ale ludność obu gmin może korzystać z rozwiniętych tego rodzaju usług w pobliskich miastach. Niewątpliwie problemem społeczności terenu LGD „PB”, podobnie jak mieszkańców innych peryferyjnie położonych obszarów wiejskich, jest utrudniony dostęp do specjalistycznej opieki zdrowotnej. Niejednokrotnie mieszkańcy wsi muszą dojeżdżać po kilkadziesiąt kilometrów na wizytę u lekarza specjalisty, co jest szczególnie uciążliwe dla ludzi w podeszłym wieku, dużo częściej korzystających z opieki medycznej.

Opieka społeczna. Duża liczba ludności w wieku poprodukcyjnym (ponad 12,5 tys.) powoduje m.in. to, iż na omawianym obszarze obserwuje się relatywnie wysoki odsetek beneficjentów pomocy społecznej – 10,0% wobec 6,3% w całym województwie. Najwięcej świadczeniobiorców zamieszkuje gminy Czeremcha i Orla (tab. 2.7). Średnie kwoty świadczeń wypłacanych na terenie LGD „PB” są prawie o połowę niższe niż w województwie – 774 zł/os. wobec 1395 zł/os. Łącznie w ramach pomocy społecznej w 2005 roku 3838 osób otrzymało kwotę 2969,5 tys. zł.

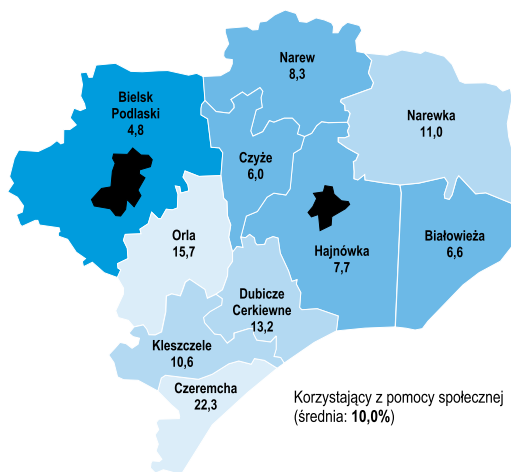
Na obszarze działalności LGD „PB” znajdują się domy pomocy społecznej zarządzane przez administrację powiatową, np. w Białowieży jak również prowadzone przez parafie, np. w Trześciance.

Bezpieczeństwo publiczne oceniane jest przez przedstawicieli poszczególnych gmin LGD „PB” jako średnie i dobre. O jego poziom troszczy się na co dzień 16 policjantów ze zlokalizowanych tu 5 posterunków oraz 280 żołnierzy straży granicznej rozmieszczonych w 4 przygranicznych gminach (tab. 2.8). Nad bezpieczeństwem pożarowym czuwa 1500 strażaków z 64 remiz, w tym 16 strażaków zawodowych. Wszyscy ci funkcjonariusze w razie potrzeby mogą otrzymać wsparcie z lepiej wyposażonych technicznie i kadrowo lokalnych ośrodków miejskich – Bielska Podlaskiego i Hajnówki.

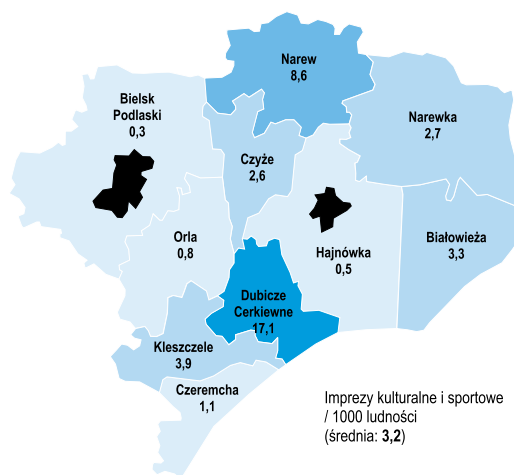
Oświata i wychowanie. Na terenie LGD funkcjonują 4 przedszkola, co stanowi 18,2% takich placówek na obszarach wiejskich województwa. W roku szkolnym 2003/04 uczęszczało do nich 187 dzieci. We wszystkich gminach regionu funkcjonują szkoły podstawowe i gimnazja. Ich łączna liczba w 2004 roku wyniosła odpowiednio 18 i 10 (tab. 2.9). Szkoły podstawowe stanowią 4,4% tego rodzaju szkół w województwie, a gimnazja – 10,3%. Ich absolwenci mogą kontynuować naukę w Zespole Szkół Leśnych w Białowieży – jedynej szkole średniej na terenie LGD „PB”. Absolwenci gimnazjów uczęszczają do szkół średnich w Hajnówce i Bielsku Podlaskim. W roku szkolnym 2003/04 placówki oświatowe kształciły łącznie ponad 3700 uczniów, z tego: szkoły podstawowe – 2082 uczniów; gimnazja – 1246 uczniów; ZSL – 407 uczniów.

W Białowieży prowadzą działalność duże placówki naukowe takie jak: Białowieska Stacja Geobotaniczna Uniwersytetu Warszawskiego, Zakład Badania Ssaków Polskiej Akademii Nauk, Zakład Lasów Naturalnych Instytutu Badawczego Leśnictwa. Placówki te zajmują się również działalnością dydaktyczną i wydawniczą.

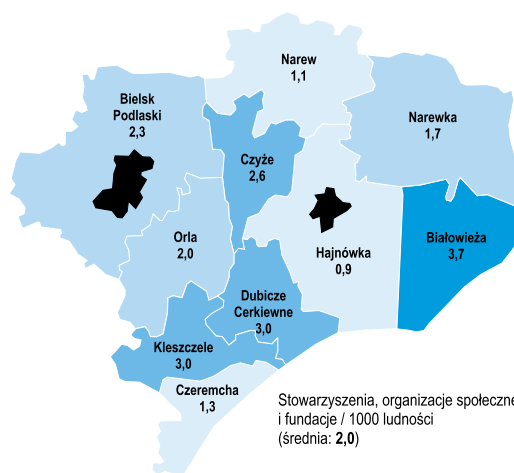
Kultura i sport. Niewątpliwym bogactwem obszaru LGD „PB” jest wielokulturowość. Współistnienie różnych narodowości, kultur i wyznań przejawia się zróżnicowaniem tradycji religijnych i narodowych oraz w używanym w regionie języku. Przekłada się to również na bogactwo imprez folklorystycznych, okolicznościowych, festynów sportowo-rekreacyjnych. Corocznie odbywa się tu ponad 120 imprez kulturalnych i sportowych (tab. 2.10). Dużą rolę w zakresie działalności kulturalnej odgrywają gminy Dubicze Cerkiewne i Narew, gdzie odbywa się ponad połowa wszystkich tego rodzaju przedsięwzięć. Tam także odnotowuje się najwięcej wydarzeń o sportowym charakterze.

W omawianym regionie funkcjonują 152 domy kultury, kluby i świetlice wiejskie. Wśród instytucji kultury należy wymienić 22 placówki biblioteczne – na 1 placówkę przypada 1736 osób (w woj. – 1901). W czterech gminach LGD „PB” wydawane są lokalne gazety o zasięgu gminnym: w Białowieży – *Głos Białowieży*, w Narewce – *Nad Narewką*, w Kleszczelach – *Co słychać w gminie*, w Czyżach – *Gazeta Czyżowska* i *Ludzie w budzie*. Natomiast do wszystkich mieszkańców gmin docierają gazety o zasięgu powiatowym: *Więści Podlaskie* i *Kurier Hajnowski*. W omawianym regionie działa 11 klubów i organizacji sportowych mających do dyspozycji 35 sportowych obiektów.

Organizacje pozarządowe. Na terenie gmin LGD „PB” zarejestrowanych jest 77 organizacji społecznych, stowarzyszeń i fundacji, co oznacza, że na 1000 mieszkańców przypadają dwa tego rodzaju podmioty (tab. 2.10). Na obszarach wiejskich województwa wskaźnik ten prezentuje się nieznacznie gorzej – 1,86 organizacji/1000 mieszkańców. Wśród organizacji pozarządowych można wyróżnić te, których celem jest wsparcie rozwoju „małych ojczyzn” (np. Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Narewowskiej, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Kleszczelowskiej, Stowarzyszenie „Krok do przodu”). Inne stawiają za cel wsparcie: rozwoju turystyki (np. Białowieskie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Żubr”, PTTK w Białowieży), rozwoju kultury (np. Stowarzyszenie Miłośników Kultury Ludowej w Czeremsku), rozwoju sportu – kluby sportowe funkcjonujące także przy szkołach, ochrony dziedzictwa kulturowego (np. Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia w Puchłach, Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne z siedzibą w Hajnowce, Towarzystwo Ochrony Krajobrazu), czy też wspierają poszczególne inicjatywy lokalne (np. Ogólnopolskie Stowarzyszenie Przyjazny Transport w Czeremsku).

III.3. Uzasadnienie spójności obszaru ZSROW

Spójność administracyjna

Pod względem administracyjnym obszar funkcjonalny LGD „Puszcza Białowieska” obejmuje 10 gmin z dwóch powiatów województwa podlaskiego. Dwie z gmin administracyjnie należą do Powiatu Bielskiego, są to: gmina Bielsk Podlaski i Orla, pozostałe osiem: Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnowka, Kleszczele, Narew i Narewka to gminy wchodzące w skład Powiatu Hajnowskiego. Wszystkie gminy są członkami Stowarzyszenia Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska a także stanowią polską część transgranicznego związku (razem z rejonami w Republice Białoruś) jakim jest Euroregion Puszcza Białowieska. Tylko jedna z gmin, tj. gmina Kleszczele posiada charakter gminy miejsko-wiejskiej, pozostałe są gminami typu wiejskiego. Chociaż dwa największe ośrodki miejskie tego regionu Bielsk Podlaski i Hajnowka ze względów formalnych zostały wyłączone z funkcjonalnego obszaru LGD „Puszcza Białowieska” odgrywają one kluczową rolę w rozwoju i funkcjonowaniu tego terenu. W miejscowościach tych mieszka więcej mieszkańców niż we wszystkich pozostałych, dziesięciu gminach regionu. Znajdują się tu urzędy powiatowe, instytucje kulturalne i oświatowe, rozwijają się handel i usługi oraz niektóre gałęzie przemysłu. Przez te miejscowości przechodzą wszystkie najważniejsze szlaki komunikacyjne regionu (drogi krajowe i wojewódzkie). Dlatego też przy planowaniu rozwoju obszarów wiejskich nie sposób pominąć relacji pomiędzy miastami powiatowymi, jakimi są Hajnowka i Bielsk Podlaski, a pozostałą wiejską częścią regionu.

Spójność kulturowo-historyczna

Obszar funkcjonalny LGD „Puszcza Białowieska” jest wyjątkowo zróżnicowany pod względem etnicznym (Białorusini, Polacy, Ukraińcy) i wyznaniowym (prawosławni, katolicy), za to spójny historycznie i administracyjnie. Teren ten to dawne pogranicze polsko-rusko-litewskie, które po połączeniu Korony (Polski) i Wielkiego Księstwa Litewskiego znalazło się wewnątrz dużego organizmu państwowego. Pomimo zmian granic administracyjnych, jakie zachodziły na przestrzeni wieków, obszar LGD wpisywał się prawie wyłącznie (poza Puszcą Białowieską) w teren jednego, dawnego powiatu Bielsk Podlaski (od 1520 r. woj. podlaskie), z którego po II wojnie światowej wyodrębniono częściowo *powiat hajnowski*. Powiat ten objął również część kompleksu Puszczy Białowieskiej, która przypadła naszemu krajowi po jego podziale między Polskę i Białoruś.

Region ten postrzegany jest tradycyjnie jako „obszar prawosławny”. Wyznawcy prawosławia, jakkolwiek stanowią zdecydowaną mniejszość w Polsce, to jednak w tym regionie liczebnie przeważają. Duchowym i materialnym przejawem ich obecności na tym obszarze są liczne świątynie i kaplice tego obrządku oraz święta cerkiewne obchodzone we wsiach regionu Puszczy Białowieskiej. Swoistym wyrazem duchowego życia Prawosławnych jest również odbywający się rokrocznie w Hajnówce, międzynarodowy festiwal Dni Muzyki Cerkiewnej. Przyciąga on rzesze wiernych słuchaczy z całego kraju i z zagranicy. Odzwierciedleniem obecności Białorusinów i Ukraińców na tym terenie jest występowanie lokalnych dialektów, zarówno białoruskich jak i ukraińskich, we wsiach powiatu hajnowskiego i bielskiego. W niektórych szkołach podstawowych tego regionu prowadzona jest nauka języków tych mniejszości narodowych, a w Bielsku Podlaskim i Hajnówce działają licea ogólnokształcące z dodatkową nauką języka białoruskiego. Na uwagę zasługuje fakt, iż wszystkie grupy etniczne i wyznaniowe współżyją na tym terenie bez znaczących konfliktów, co należy zawdzięczać wielowiekowej koegzystencji i zrozumieniu dla odmienności sąsiadów.

Spójność przyrodnicza

Pod względem fizyczno-geograficznym obszar funkcjonalny LGD „Puszcza Białowieska” położony jest w całości w obrębie makroregionu *Niziny Północnopodlaskiej* i wpisuje się w cztery mezoregiony tj. Równinę Bielską, Dolinę Górnej Narwi, Wysoczyznę Białostocką i Wysoczyznę Drohiczyńską. Ukształtowanie powierzchni terenu jest tu dość jednorodne, o małej różnicy wzniesień, z licznymi dolinami rzek i strumieni, które urozmaicają krajobraz tego regionu. Zdecydowana większość cieków wodnych (rzeki i strumienie) znajduje się w dorzeczu rzeki Narew. Pozostałe związane są z dorzeczem Leśnej Prawej odprowadzającej swe wody do rzeki Bug. Naturalnymi granicami obszaru są strefy krawędziowe Wysoczyzny Białostockiej i Drohiczej okalające Równinę Bielską od północy i południa.

Obszar LGD „Puszcza Białowieska” charakteryzuje się szczególnymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi. Do najcenniejszych wartości przyrodniczych tego terenu należą lasy naturalne Puszczy Białowieskiej, a w szczególności najlepiej zachowane ich fragmenty znajdujące się w Obszarze Ochrony Ścisłej Białowieskiego Parku Narodowego (4747,17 ha), który od 1979 r. jako jedyny obiekt przyrodniczy w Polsce wpisany jest na Listę Obiektów Światowego Dziedzictwa Ludzkości. W 2005 r. Rezerwat Biosfery, który obejmował dotychczas jedynie niewielki fragment polskiej części Puszczy Białowieskiej (park narodowy) został rozszerzony na jej cały obszar. Strefa przejściowa Rezerwatu Biosfery objęła zaś obszary bezpośrednio przylegające do Puszczy Białowieskiej. Ze względu na europejski wymiar wartości przyrodniczych Puszczy Białowieskiej oraz Doliny Górnej Narwi (północna część regionu) tereny te zostały włączone w paneuropejski system obszarów chronionych Natura 2000. Spójność przyrodniczą obszaru podtrzymuje system korytarzy ekologicznych, którą tworzy sieć rzek i strumieni wraz z ich dolinami oraz rozproszone pozapuszczańskie lasy, łączące Puszcę Białowieską z innymi kompleksami leśnymi.

Spójność turystyczna

Opisywany region z reguły identyfikowany jest, dzięki obecności w nim Puszczy Białowieskiej (stąd nazwa LGD). Jednak niezwykle cenne i atrakcyjne turystycznie jest również otoczenie tego kompleksu leśnego. Obszary rolnicze, o harmonijnym krajobrazie kulturowym, wyróżniają się zabytkowymi układami przestrzennymi wsi i dawnych miasteczek. Prawie we wszystkich miejscowościach spotkamy stosunkowo dobrze zachowaną architekturę drewnianą, reprezentowaną przez cerkwie, kościoły, kaplice, budynki mieszkalne i gospodarcze. Ciekawe pod względem przyrodniczym i kulturowym miejsca dostępne są dzięki dobrze rozwiniętej i dość spójnej sieci szlaków turystycznych – pieszych i rowerowych. Duża część regionu Puszczy

Białowieskiej jest słabo zaludniona i leży z dala od głównych szlaków komunikacyjnych. Stąd też przybywający tu goście mogą znaleźć wyśmienite warunki odpoczynku – ciszę i spokój. Opisane walory są jednak ciągle niewystarczająco doceniane przez miejscową ludność, ale także decydentów i odwiedzających ten teren gości. Co prawda, z roku na rok, region Puszczy Białowieskiej cieszy się coraz większym zainteresowaniem ze strony turystów, to jednak rozwój turystyki na tym obszarze odbywa się w sposób żywiołowy i bardzo nierównomierny. Turyści przyjeżdżają przede wszystkim do Białowieży. Tu znajduje się najbardziej rozwinięta infrastruktura turystyczna (hotele, pensjonaty, kwatery) oraz atrakcje turystyczne – tj. obiekty Białowieskiego Parku Narodowego (Muzeum, Rezerwat Pokazowy, Rezerwat Ścisły). Nic, więc dziwnego, że do samego serca Puszczy Białowieskiej jedzie bezpośrednio ponad 90% odwiedzających region turystów. Stąd, istnieje pilna potrzeba kreowania bardziej zrównoważonego rozwoju turystyki w całym regionie, a w szczególności na rolniczych obszarach otaczających Puszcę Białowieską charakteryzujących się wyjątkowymi walorami krajo-
brazowymi i kulturowymi.

Region Puszczy Białowieskiej stanowi środkową część Krainy Żubra, funkcjonującej jako kompleksowy obszar turystyczny w Programie Żubr, obejmującym rozwój południowo-wschodniej części województwa podlaskiego. Podstawowym elementem koncepcji Krainy Żubra jest stworzenie Szlaku Żubrowego (ok. 250 km), który łączyłby cenne przyrodniczo obszary Podlasia.

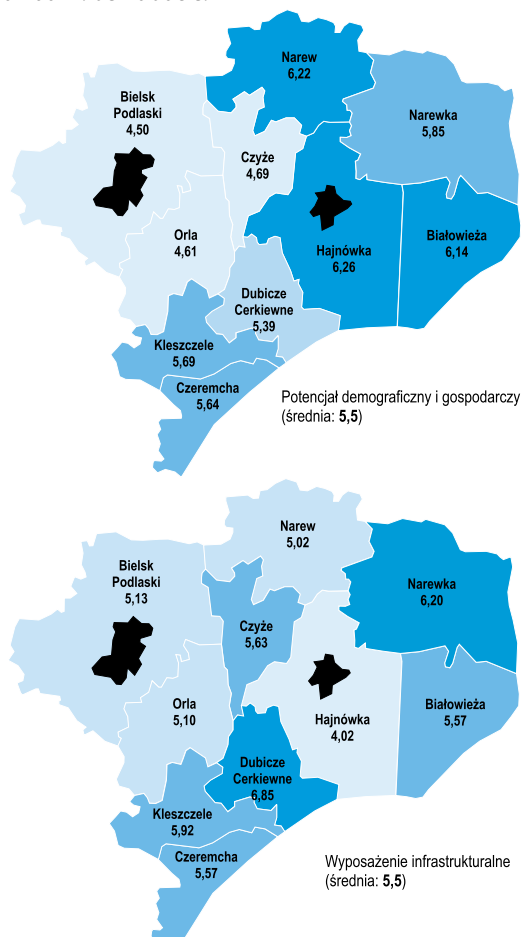
Spójność społeczno-gospodarcza

Obszar ZSRROW „PB” wyróżnia w miarę jednolita struktura demograficzna, charakteryzująca się dużym udziałem ludzi starszych i stosunkowo niewielką liczbą ludności w wieku przedprodukcyjnym. Widoczne jest zjawisko depopulacji całego regionu – od wielu lat systematycznie zmniejsza się liczba ludności, zarówno na skutek ujemnego przyrostu naturalnego, jak i emigracji. Przeciętny jest na tle obszarów wiejskich województwa poziom wykształcenia mieszkańców.

Głównym źródłem utrzymania gospodarstw domowych w regionie są źródła niezarobkowe. Stosunkowo niewiele gospodarstw utrzymuje się z pracy na rachunek własny. Słabo na tle województwa rozwinięty jest sektor MSP. W strukturze podmiotowej gospodarki dominują jednostki usługowe. Pozytywnym zjawiskiem jest za to relatywnie szybko i systematycznie malejące od 2001 r. bezrobocie.

Biorąc pod uwagę takie wskaźniki, jak: gęstość zaludnienia, przyrost naturalny, saldo migracji, zmiany liczby ludności, strukturę wieku i wykształcenia ludności, główne źródło utrzymania gospodarstw domowych, stopę bezrobocia, liczbę podmiotów gospodarczych, strukturę agrarną, towarowość produkcji rolnej, bazę noclegową turystyki, oraz przyporządkowując każdej z gmin regionu odpowiednią liczbę punktów w przedziale od 1 do 10 za zajmowaną pozycję według każdej z ocenianych cech, skonstruowano tzw. ogólny wskaźnik potencjału demograficznego i gospodarczego obszaru LGD „PB”. Posłużył on do określenia stopnia spójności omawianego regionu. Rzeczony wskaźnik kształtuje się w relatywnie wąskim przedziale – od 4,50 punktu dla gminy Bielsk Podlaski do 6,26 dla gminy Hajnówka, co świadczy o relatywnie wysokiej spójności regionu pod względem jego cech społeczno-gospodarczych.

Rankingiem cech posłużono się także w ocenie spójności obszaru działania LGD „Puszcza Białowieska” w zakresie wyposażenia w elementy infrastruktury. Zostały wzięte pod uwagę takie wskaźniki, jak: gęstość dróg o nawierzchni bitumicznej i eksploatowanych linii kolejowych, wyposażenie mieszkań w wodociąg i kanalizację sieciową, odsetek ludności obsługiwanej przez oczyszczalnie ścieków, wyposażenie gospo-

darstw domowych w telefony stacjonarne i dostęp do sieci internet, długość linii średniego napięcia. Ponadto ocenie poddano wyposażenie w elementy infrastruktury społecznej i aktywność społeczności lokalnej. Obliczony na podstawie zajętych przez gminę pozycji według każdej z ocenianych cech tzw. ogólny wskaźnik wyposażenia infrastrukturalnego ukształtował się w przedziale od 4,02 dla gminy Hajnówka, do 6,85 dla gminy Dubicze Cerkiewne. Jego rozpiętość jest zatem relatywnie mała, co świadczy o spójności omawianego regionu także pod względem infrastrukturalnym. Należy podkreślić subiektywny charakter przyjętej metody oceny spójności regionu. W konstruowaniu obu wskaźników wykorzystano, bowiem jedynie te cechy, które można było ustalić w odniesieniu do poszczególnych gmin przy wykorzystaniu ogólnie dostępnych danych statystycznych.

Reasumując należy stwierdzić, że obszar funkcjonalny LGD „Puszcza Białowieska”, jest spójny pod względem administracyjnym, geograficzno-przyrodniczym, kulturowo-historycznym, jak również społecznym i gospodarczym. Będzie to sprzyjać sprawnemu zarządzaniu LGD oraz praktycznej implementacji podejmowanych przedsięwzięć zarówno w sferze społecznej, gospodarczej, jak też kulturowej i przyrodniczej.

Aktualnie wdrażane inicjatywy / projekty na obszarze ZSROW

IV

Na obszarze objętym ZSROW zostało zrealizowanych, jak również jest w trakcie realizacji wiele projektów finansowanych ze środków samorządów, budżetu państwa lub funduszy pomocowych Unii Europejskiej i innych. Poniższe zadania były realizowane w oparciu o Wieloletnie Plany Inwestycyjne (WPI), Programy Rozwoju Lokalnego (PRL), strategie rozwoju opracowane dla poszczególnych gmin oraz powiatu hajnowskiego.

Najważniejsze projekty wspierające rozwój obszarów wiejskich realizowane przez samorządy od 2003 roku

Gmina, powiat	Istniejące dokumenty planistyczne	Tytuł projektu – źródła finansowania
Gmina Bielsk Podlaski	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Bielsk Podlaski do 2020 roku Program Rozwoju Gminy Bielsk Podlaski na lata 2004-2008 Wieloletni Program Inwestycyjny Gminy Bielsk Podlaski na lata 2003-2006 Program Ochrony Środowiska	- Budowa oczyszczalni ścieków w Łubinie Kościelnym – SAPARD, budżet gminy - Budowa kanalizacji sanitarnej z przyłączami we wsi Grabowiec – ZPORR, budżet gminy, budżet państwa - Budowa drogi gminnej Hački – Hryniewiczze małe – ZPORR, budżet państwa, budżet gminy
Gmina Czeremcha	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Czeremcha na lata 2000-2015 Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Czeremcha na lata 2004-2006 Wieloletni Program Inwestycyjny	- Modernizacja i wyposażenie świetlicy szkolnej przy Szkole Podstawowej – PAOW, budżet gminy - Budowa kanalizacji sanitarnej i modernizacja oczyszczalni ścieków przy ulicy Fabrycznej – SAPARD, PHARE 2003, budżet gminy - Modernizacja ciągu ulic w Czeremsze – SAPARD, budżet gminy
Gmina Czyże	Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy na lata 2000-2015 Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Czyże 2004-2006	- Kanalizacja wsi Czyże oraz budowa oczyszczalni ścieków – ZPORR, budżet gminy - Remont świetlicy wiejskiej we wsi Morze – SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich działanie 2.3 „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”, budżet gminy - Budowa wodociągu kol. Kojły – Kuraszewo – SAPARD, budżet gminy
Gmina Dubicze Cerkiewne	Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Dubicze Cerkiewne na lata 2000-2015 Strategia rozwoju turystyki w gminie Dubicze Cerkiewne	- Organizacja warsztatów związanych z wyplataniem wyrobów ze słomy i witek brzoźowych, nauka wypieku chleba – warsztaty organizowane ze środków własnych przez Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji, Gminną Bibliotekę Publiczną oraz Zespół Szkół w Dubiczach Cerkiewnych „Dubickie Karty Historyczne”, projekt mający na celu zachowanie tradycji i kultury regionu (inwentaryzacja krzyży wotywnych, słownik gwary dubickiej, zbieranie dokumentów oraz fotografii prezentujących wydarzenia z życia gminy) – program „Równać Szanse 2005 – Małe Granty Regionalne” Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży finansowany przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności

Gmina Hajnówka	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Hajnówka 2000-2015 Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Hajnówka	- Adaptacja byłej szkoły podstawowej na świetlicę i punkt informacji turystycznej – SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, budżet gminy - Przebudowa drogi gminnej Nowoberezowo – Czyżyki – Program Współpracy Przygranicznej PHARE, budżet gminy - Budowa kanalizacji sanitarnej w Dubinach oraz w Nowosadach – ZPORR
Miasto i Gmina Kleszczele	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Kleszczele na lata 2000-2015 Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Kleszczele	- Hładyszka tradycji – Centrum Turystyczne Edukacyjno-Kulturowe – SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, budżet gminy - Modernizacja drogi gminnej Kleszczele – Repczyce – Program Współpracy przygranicznej PHARE, budżet gminy - Rozbudowa sieci kanalizacyjnej w mieście Kleszczele i we wsi Biała Straż – ZPORR, budżet gminy
Gmina Narew	Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Narew na lata 2004-2013 Program Ochrony Środowiska Gminy Narew do 2012 roku Plan Gospodarki Odpadami Gminy Narew na lata 2004-2014	- Budowa oczyszczalni ścieków w Narwi – PHARE 2000, budżet gminy - Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Narew – ZPORR, budżet gminy - Modernizacja stacji uzdatniania wody w miejscowości Narew – Fundusz Małych Projektów Infrastruktury Okołobiznesowej PHARE 2003, budżet gminy
Gmina Narewka	Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Narewka w latach 2000-2015 Plan Rozwoju Lokalnego Gminy	- Utworzenie Ośrodka Edukacji Ekologicznej w Siemianówce na bazie budynku po byłej szkole podstawowej – Interreg IIIA/Tacis CBC, budżet gminy - Adaptacja budynku byłej szkoły podstawowej na galerię im. Tamary Sołonieвич w Narewce – SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, budżet gminy - Budowa kanalizacji sanitarnej Tarnopol Mostki, Tarnopol Kruhlik – ZPORR, budżet gminy
Gmina Orla	Strategia Rozwoju Gminy Orla na lata 2003-2015	- Budowa kanalizacji sanitarnej w Orli – ZPORR, budżet gminy - Zmiana pokrycia dachowego 11 świetlic wiejskich ze środków gminnych
Powiat Hajnowski	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego do 2015 Roku Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Hajnowskiego na lata 2004-2006 Wieloletni Program Inwestycyjny	- Programy stypendialne dla uczniów ze szkół ponadgimnazjalnych oraz studentów w powiecie hajnowskim – ZPORR „Wiedzieć więcej o sobie – wiedzieć więcej o regionie – komunikacja i promocja w Euroregionie Puszcza Białowieska” – poprawa komunikacji pomiędzy członkami euroregionu za pomocą Internetu i wydaniu szeregu materiałów promocyjnych – Fundusz Małych Projektów 2002 w Euroregionie Puszcza Białowieska, budżet powiatu „Przygraniczne spotkania w Euroregionie Puszcza Białowieska” – wzmocnienie i utrwalenie poziomu współpracy transgranicznej poprzez organizację imprez z okazji III rocznicy powstania Euroregionu Puszcza Białowieska – Fundusz Małych Projektów 2003 w Euroregionie Puszcza Białowieska, budżet powiatu - Otwarta Puszcza – system oznakowania atrakcji turystycznych w Euroregionie Puszcza Białowieska – Fundusz Małych Projektów 2003 w Euroregionie Puszcza Białowieska, budżet powiatu - Szkolne Kluby Przedsiębiorczości i mentoringu jako forma aktywizacji młodzieży ze środowisk wiejskich i małych miast – PHARE 2001 Rozwój Społeczeństwa Obywatelskiego – średnie dotacje - Współpraca transgraniczna w Centrum Turystyki Regionu Puszczy Białowieskiej – Interreg IIIA/Tacis CBC – wsparcie mikroprojektów, budżet powiatu, budżet państwa - Przebudowa oraz modernizacja dróg powiatowych (m.in. Kuraśzewo – Lady, Kleszczele – Policzna, Planta – Leśna – Siemianówka) – ZPORR, Fundusz Projektów Infrastruktury Okołobiznesowej (BRIPF), budżet powiatu

Analiza SWOT jest jedną z technik wykorzystywanych w procesie uspołecznionego planowania, wspomagającą porządkowanie danych wyjściowych, zbieranie i podsumowywanie opinii lokalnych społeczności oraz jako narzędzie przydatne w zespołowej analizie i ocenie zjawisk, zdarzeń i problemów, wspierające wybór najlepszego rozwiązania.

Prace nad analizą SWOT obszaru objętego ZSROW regionu Puszczy Białowieskiej zostały przeprowadzone podczas jednego ze spotkań, w którym uczestniczyli przedstawiciele całego obszaru działania LGD „PB”. Po uprzednim zapoznaniu się z diagnozą uwarunkowań przyrodniczych, kulturowych, społecznych i gospodarczych rozwoju regionu, uczestnicy spotkania opracowali w grupach analizę SWOT – identyfikując atuty (silne strony) i słabości regionu, a następnie określili szanse i zagrożenia procesu rozwoju. Sformułowane zagadnienia zostały omówione na forum LGD i poddane analizie eksperta. W uporządkowanej formie analiza SWOT została przedstawiona do konsultacji poszczególnym członkom LGD drogą mailową. Ostateczna wersja SWOT została doprecyzowana podczas dyskusji na kolejnym spotkaniu przedstawicieli całego obszaru LGD „PB”.

Rozwój obszarów wiejskich Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska” – analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
– Bogactwo i różnorodność walorów przyrodniczych (Białowiecki Park Narodowy, obszary Natura 2000 Puszcza Białowieska i Dolina Górnej Narwi, liczne rezerwaty, żubry, ornitofauna, zbliżone do naturalnych doliny rzeczne, szata roślinna, naturalne lasy) – Bogate zasoby kultury materialnej (tradycyjna drewniana architektura, zachowane archaiczne układy ruralistyczne) – Wielokulturowość etniczna, językowa i wyznaniowa społeczeństwa oraz związane z nią elementy społeczne i duchowe – Wypromowane nazwy – marki „Białowieża”, „Puszcza Białowieska”, „Białowiecki PN” – Przyjazne społeczności – Doswiadczenie części samorządów w korzystaniu z funduszy UE – Rozwinięty system szlaków turystycznych (pieszych i rowerowych) i ścieżek przyrodniczych w Puszczy Białowieskiej – Systematycznie rosnący ruch turystyczny w rejonie Puszczy Białowieskiej	– Niekorzystne relacje i tendencje demograficzne, w tym wysokie tempo selektywnej migracji (ludzi młodych, wykształconych) – Brak spójnej koncepcji rozwoju obszarów wiejskich regionu, w tym całościowej strategii zarządzania ruchem turystycznym – Niski poziom rozwoju infrastruktury technicznej (główne problemy: drogi, kanalizacja, odpady) – Niedostateczna dostępność komunikacji publicznej (drogowej i kolejowej) – Niska świadomość lokalnej społeczności odnośnie do posiadanych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego – Brak współdziałania między podmiotami i branżami turystycznej – Słabo i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna, brak kategoryzacji kwater agroturystycznych / prywatnych, mało zróżnicowana oferta turystyczna regionu – Niedostatecznie, poza Puszcza Białowieską, rozwinięty system obsługi ruchu turystycznego, system informacji i promocji oraz infrastruktura turystyczna – Niski poziom wykształcenia i brak odpowiednio wykwalifikowanej kadry – Brak aktualnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gmin lub niepełne/niewłaściwe ujęcie w nich zagadnień ochrony walorów kulturowych i przyrodniczych
Szanse	Zagrożenia
– Rozwój turystyki na bazie walorów przyrodniczych i kulturowych regionu (co pozytywnie wpłynie na rynek pracy i dochody mieszkańców) – Podniesienie atrakcyjności turystycznej regionu (np. przez rewaloryzację architektury drewnianej, podwyższenie estetyki obiektów i ich otoczenia, wykreowanie wizerunku miejscowości – Wrót do Puszczy, co może przyciągnąć inwestorów i zwiększyć liczbę turystów) – Przygraniczne położenie (możliwość pozyskania unijnych funduszy na realizację projektów transgranicznych, funkcjonujące 4 przejścia graniczne) – Integracja społeczności lokalnych wokół wspólnych przedsięwzięć na rzecz rozwoju regionu (np. wspólne inwestycje infrastrukturalne, działania promocyjne) – Wykorzystanie mody na turystykę kulturową, przyrodniczą, aktywną oraz zainteresowania Puszcza Białowieską w środowisku przyrodniczym (profesjonalistów i amatorów) – Rozwój szkolnictwa średniego i wyższego kształcącego m.in. kadre na potrzeby obsługi regionalnego ruchu turystycznego – Promocja produktów regionalnych (rolnictwa, rzemiosła) i kuchni podlaskiej (dania z ziemiaka, np.: kiszka, babka) – Powstanie organizacji/firm otoczenia biznesu świadczących usługi doradcze funkcjonującym i potencjalnym przedsiębiorcom – Rozwój produkcji rolnej metodami ekologicznymi i przetwórstwa oraz usług na rzecz środowiska (wsparcie finansowe UE w ramach programów rolno-środowiskowych i Natury 2000)	– Obniżanie wartości przyrodniczych i kulturowych na skutek niewłaściwie lokalizowanej/prowadzonej działalności gospodarczej i inwestycyjnej (np. nadmiernej koncentracji infrastruktury i ruchu turystycznego) – Utrzymywanie się tendencji depopulacyjnych – Ograniczenie współpracy transgranicznej – Nadmierna komercjalizacja prowadząca do zmiany wizerunku regionu i obniżenia jego atrakcyjności turystycznej – Zmiana preferencji turystów (mody w turystyce) prowadząca do zmniejszenia lokalnego ruchu turystycznego – Przejmowanie przez mieszkańców regionu obcych wzorców kulturowych – Zmiana funkcji i własności cennych obiektów architektonicznych, w tym zwłaszcza tradycyjnego budownictwa drewnianego, prowadząca do degradacji walorów kulturowych regionu – Możliwość narastania konfliktów między zarządcami terenu (Białowiecki Park Narodowy, samorządy, nadleśnictwa) w zakresie priorytetów wykorzystania poszczególnych obszarów

Zintegrowana Strategia Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej – Centralna Część „Krainy Żubra” – cele i planowany budżet

VI

VI.1. Temat wiodący, wizja, misja i cele strategiczne ZSROW

VI.1.1.

Tematy wiodące

Zintegrowana Strategia Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej – Centralna Część Krainy Żubra dotyczy następującego tematu wiodącego: Wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów należących do sieci Natura 2000.

VI.1.2.

Wizja obszaru

WIZJA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH REGIONU PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ – CENTRALNEJ CZĘŚCI KRAINY ŻUBRA – OBSZARU LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „PUSZCZA BIAŁOWIESKA”

Obszary wiejskie LGD „PB” niezwykle atrakcyjne turystycznie ze względu na unikatowe w skali kraju i UE, skutecznie chronione zasoby środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego oraz bardzo dobrze rozwiniętą infrastrukturę, służącą zarówno turystom, jak i społeczności lokalnej. Zaangażowani w proces zrównoważonego rozwoju regionu mieszkańcy, świadomi swojej roli powierników cennych walorów przyrodniczych i kulturowych, których umiejętne zagospodarowanie i ochrona przynosi im godziwe dochody i prowadzi do podniesienia poziomu jakości życia.

VI.1.3.

Misja

MISJA LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „PUSZCZA BIAŁOWIESKA”

Dążenie do zdynamizowania rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich LGD „PB”, przy równoczesnym zachowaniu pełni bogactwa zasobów środowiskowych, czemu służyć będzie: 1) aktywizowanie i integracja lokalnej społeczności wokół realizacji wspólnie wypracowanych celów ZSROW, 2) systematyczna aktualizacja i doskonalenie wytyczonych kierunków rozwoju regionu oraz 3) inicjowanie/zacieśnianie współpracy między wszystkimi interesariuszami: podmiotami gospodarczymi, samorządami, organizacjami pozarządowymi, mieszkańcami regionu.

VI.1.4.
Cele strategiczne

CELE STRATEGICZNE:

- I. Utrzymanie wysokiej jakości zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego
- II. Rozwój turystyki wiejskiej
- III. Rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku
- IV. Budowa kapitału społecznego

VI.1.5.
Cele operacyjne

I. Utrzymanie wysokiej jakości zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego

Cele operacyjne:

1. Kompleksowa inwentaryzacja i waloryzacja zasobów przyrodniczych i kulturowych.
2. Ochrona środowiska przed zanieczyszczeniami.
3. Ochrona różnorodności biologicznej.
4. Opracowanie i wdrożenie regionalnego programu ochrony walorów kulturowych.
5. Ochrona tożsamości kulturowej społeczności lokalnej.

1. Kompleksowa inwentaryzacja i waloryzacja zasobów kulturowych i przyrodniczych:

- utworzenie i udostępnienie listy i opisu zinventaryzowanych cennych obiektów kulturowych i przyrodniczych na stronie internetowej jako miejsca gromadzenia i udostępniania informacji o zasobach środowiskowych regionu;
- opracowanie i wdrożenie systemu oznakowań cennych obiektów kultury.

2. Ochrona środowiska przed zanieczyszczeniami:

- wdrożenie zintegrowanego programu gospodarki odpadami komunalnymi, w tym ich selektywnej zbiórki i utylizacji;
- likwidacja i rekultywacja składowisk śmieci: „dzikich”, czasowych, wyeksploatowanych, nie posiadających stosownych zabezpieczeń;
- wspieranie rozbudowy systemów kanalizacji i przyzagrodowych oczyszczalni ścieków;
- zachęcanie mieszkańców do wykorzystywania innych niż węgiel źródeł energii ciepłej.

3. Ochrona różnorodności biologicznej:

- inicjowanie programów rolno-środowiskowych i innych działań proekologicznych na obszarach Natura 2000;
- podejmowanie działań na rzecz zachowania części gruntów rolnych, które zostały wyłączone z produkcji jako trwałych użytków ekologicznych;
- inicjowanie objęcia ochroną prawną terenów i obiektów najbardziej wartościowych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym;
- wspieranie zalesiania słabych jakościowo gruntów, mniej istotnych z punktu widzenia zachowania różnorodności biologicznej obszarów rolniczych.

4. Opracowanie i wdrożenie regionalnego programu ochrony walorów kulturowych:

- wprowadzenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapisów zabezpieczających zasoby kulturowe przed degradacją;
- opracowanie katalogu projektów nowych budynków nawiązujących do lokalnych wzorów budownictwa regionalnego i wprowadzenie systemu zachęt dla wykorzystywania tych projektów przez inwestorów.

5. Ochrona tożsamości kulturowej społeczności lokalnej:

- nauka w ośrodkach kultury i szkołach miejscowego dialektu, starych pieśni i obrzędów charakterystycznych dla regionu;
- wspieranie inicjatyw kulturalnych, propagowanie zespołów folklorystycznych, twórców ludowych, wiedzy o regionie;
- organizacja warsztatów: tkactwa, hafciarstwa, kowalstwa, ceramiki, wykonywania wyrobów ze słomy, siana.

II. Rozwój turystyki wiejskiej

Cele operacyjne:

1. Opracowanie regionalnej strategii zarządzania ruchem turystycznym.
2. Podniesienie atrakcyjności turystycznej regionu.
3. Stymulowanie rozwoju infrastruktury turystycznej.
4. Stworzenie funkcjonalnego systemu informacji i promocji turystycznej.

1. Opracowanie regionalnej strategii zarządzania ruchem turystycznym:

- rozpoznanie ekonomicznych i społecznych uwarunkowań rozwoju turystyki w regionie;
- stworzenie zintegrowanego systemu obsługi ruchu turystycznego z nowoczesnym centrum koordynacji tego ruchu, świadczącym pełną gamę usług związanych z informacją i promocją oraz pełniącym rolę regionalnego biura rezerwacji miejsc;
- opracowanie i wdrożenie rozwiązań instytucjonalnych gwarantujących efektywne zarządzanie strategią zarządzania ruchem turystycznym, w tym powołanie instytucji koordynującej wdrażanie strategii;
- opracowanie spójnej koncepcji wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego w regionie, w tym opracowanie zasad udostępniania obiektów kultury materialnej, szczególnie sakralnych;
- analiza możliwości rozciągnięcia ruchu turystycznego w czasie (na okres całego roku) i rozszerzenia w przestrzeni (na tereny poza Puszczą Białowieską).

2. Podniesienie atrakcyjności turystycznej regionu:

- wypromowanie walorów kulturowych jako głównej, obok walorów przyrodniczych, atrakcji turystycznej;
- rozwój i promocja turystyki przyrodniczej, kulturowej, aktywnej jako specjalności regionu;
- opracowanie i wdrożenie markowych produktów turystycznych (np. „weekend w chacie”);
- rozwój i promocja turystyki transgranicznej z wykorzystaniem istniejących przejść granicznych: w Białowieży – piesze i rowerowe, w Czeremsze – kolejowe i w Połowcach – samochodowe;
- organizowanie imprez o charakterze ponadregionalnym (jarmarki, kiermasze, imprezy kulturalne);
- organizowanie warsztatów rękodzieła ludowego (np. kowalstwo, tkactwo) i promowanie lokalnych zespołów artystycznych;
- opracowanie i wdrożenie programu promocji lokalnych produktów rzemieślniczych i żywnościowych;
- poprawa estetyki obszarów wiejskich (zagród, okolicznych lasów, terenów zielonych);
- przygotowanie studiów możliwości realizacji projektów o charakterze inwestycyjnym, dotyczących udostępniania istniejących oraz tworzenia nowych atrakcji turystycznych (np. odbudowa grodziska w Zbuczu, utworzenie muzeum kolejnictwa w Czeremsze, lokalizacja obiektów typu *Visitor Centre*);
- przygotowanie atrakcyjnych ofert turystycznych mających na celu: 1) wydłużenie sezonu turystycznego, 2) zatrzymanie turystów na dłuższy pobyt.

3. Stymulowanie rozwoju infrastruktury turystycznej:

- stworzenie spójnej sieci szlaków pieszych, rowerowych, wodnych i konnych (również nieznakowanych), utworzenie szlaków tematycznych (np. rękodzieła ludowego) i ich odpowiednie zagospodarowanie;
- budowa i remonty małej infrastruktury turystycznej w regionie (punkty widokowe, parkingi, kładki nad rzecznymi, miejsca rekreacji, drogowskazy, stojaki na rowery);
- zwiększenie dostępności komunikacyjnej regionu przez poprawę i dostosowanie do potrzeb infrastruktury drogowej i synchronizację transportu publicznego (autobusowego i kolejowego);
- opracowanie i wdrożenie programu rozwoju agroturystyki na bazie istniejącej architektury regionalnej;
- dostosowanie istniejącej bazy turystycznej do wymogów ochrony przyrody i walorów kulturowych;
- wspieranie rozwoju lokalnej gastronomii, bazującej na oryginalnych potrawach regionalnych i lokalnych produktach spożywczych;

- opracowanie i wdrożenie regionalnego systemu kategoryzacji kwater prywatnych i gospodarstw agroturystycznych.

4. Stworzenie funkcjonalnego systemu informacji i promocji turystycznej:

- stworzenie/rozwiniecie sieci punktów informacji turystycznej (m.in. infokioski) w poszczególnych gminach i włączenie ich do sieci regionalnej i krajowej;
- opracowanie kompleksowej oferty turystycznej regionu, w tym wspólnego kalendarza imprez kulturalnych i ich upowszechnianie w różnych formach;
- opracowanie i wydanie serii materiałów informacyjno-krajoznawczych eksponujących oryginalność i różnorodność poszczególnych gmin (*one village one attraction*);
- stworzenie wielojęzycznej strony internetowej zawierającej pełne i aktualne informacje na temat różnych aspektów turystyki w regionie;
- prezentacja walorów turystycznych na krajowych i międzynarodowych targach, w mediach i w ogólnopolskich informatorach turystycznych;
- stworzenie wizualnej informacji turystycznej przy dworcach, drogach, parkingach;
- opracowanie i wdrożenie jednolitego systemu oznakowania i logo obszarów wiejskich LGD „PB”.

III. Rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku

Cele operacyjne:

1. Promocja programów rolno-środowiskowych, w tym ekologicznego rolnictwa.
2. Stymulowanie rozwoju sfery przetwórstwa i dystrybucji regionalnych produktów żywnościowych.

1. Promocja programów rolno-środowiskowych, w tym ekologicznego rolnictwa:

- informowanie rolników o możliwościach i korzyściach z uczestnictwa w programach rolno-środowiskowych;
- organizacja szkoleń dotyczących sporządzania planów rolno-środowiskowych dla lokalnych doradców;
- propagowanie przestrzegania kodeksu dobrych praktyk rolniczych;
- promowanie ograniczenia stosowania chemicznych środków plonotwórczych, ekstensyfikacji produkcji zwierzęcej, hodowli tradycyjnych ras zwierząt;
- zachęcanie rolników do zmiany metod produkcji na ekologiczne (organizacja wyjazdów studyjnych do gospodarstw ekologicznych, kursów rolnictwa ekologicznego);
- wspieranie rozwoju lokalnego doradztwa w zakresie ekologicznej produkcji rolnej;
- wspieranie rozwoju gospodarstw pszczelarskich, specjalizujących się w uprawie ziół.

2. Stymulowanie rozwoju sfery przetwórstwa i dystrybucji regionalnych produktów żywnościowych:

- stworzenie regionalnej grupy producenckiej rolników ekologicznych;
- pomoc gospodarstwom rolnym w pozyskiwaniu środków na inwestycje w zakresie przetwórstwa ekologicznych produktów rolnych (działalność w ramach jednego lub kilku gospodarstw);
- zainteresowanie lokalnych zakładów przetwórczych (np. mleczarni) ekologicznymi surowcami;
- wspieranie integracji pionowej gospodarstw ekologicznych i przetwórstwa rolno-spożywczego na bazie długoterminowych kontraktów;
- wspieranie rozwoju przetwórstwa lokalnych produktów pszczelarstwa i zielarstwa;
- opracowanie koncepcji regionalnego systemu dystrybucji i promocji żywności ekologicznej;
- inicjowanie produkcji i lokalnego przetwórstwa żywności ekologicznej w gospodarstwach agroturystycznych na potrzeby gości.

IV. Budowa kapitału społecznego

Cele operacyjne:

1. Podniesienie poziomu świadomości lokalnej społeczności w nawiązaniu do posiadanych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego.
2. Pobudzanie integracji społeczności obszarów wiejskich Krainy Żubra.
3. Kształtowanie przedsiębiorczych i innowacyjnych postaw mieszkańców.

1. Podniesienie poziomu świadomości lokalnej społeczności w nawiązaniu do posiadanych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego:

- pobudzanie zainteresowania mieszkańców, szczególnie młodzieży, dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym regionu oraz rozwijanie potrzeby jego ochrony;
- podjęcie działań edukacyjnych mających na celu uświadomienie społeczności lokalnym znaczenia zasobów przyrodniczych i kulturowych w rozwoju własnych gospodarstw i całego regionu;
- wspieranie działań szkół, przedszkoli w zakresie poszerzania wiedzy o regionie;
- uświadomienie lokalnym podmiotom gospodarczym ograniczeń ich działalności wynikających z konieczności ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego przy jednoczesnym wskazaniu potencjalnych korzyści, jakie niesie ze sobą racjonalne gospodarowanie jego zasobami;
- uwrażliwienie mieszkańców na estetykę otoczenia, dbanie o ład i porządek w gospodarstwie.

2. Pobudzanie integracji społeczności obszarów wiejskich Krainy Żubra:

- opracowanie i wdrożenie programu komunikacji społecznej, mającego na celu: 1) zapoznanie społeczności lokalnych z założeniami ZSROW oraz 2) zapewnienie wsparcia i aktywnego uczestnictwa mieszkańców regionu w realizacji tej strategii;
- stworzenie periodycznego wydawnictwa na obszarze działania LGD „PB” informującego m.in. o zagadnieniach związanych z realizacją programu LEADER;
- promowanie i wspieranie inicjatyw budujących więzi/zaufanie między podmiotami branży turystycznej (tworzenia „grona” turystycznego);
- inicjowanie i organizowanie wspólnych projektów infrastrukturalnych, promocyjnych;
- organizacja wspólnych rajdów pieszych i rowerowych dla mieszkańców regionu;
- wymiana wiedzy, informacji i doświadczeń w zakresie realizacji działań prorozwojowych między samorządami, podmiotami gospodarczymi, organizacjami społecznymi;
- współpraca i wymiana doświadczeń z innymi LGD (na terenie Krainy Żubra, w kraju i za granicą).

3. Kształtowanie przedsiębiorczych i innowacyjnych postaw mieszkańców:

- inicjowanie i wspieranie szkoleń zawodowych dotyczących przedsiębiorczości, działań promocyjnych, turystyki, ochrony środowiska, zasobów kulturowych;
- organizacja kursów nauki języków obcych (na różnych poziomach zaawansowania) m.in. dla gestorów bazy turystycznej, przewodników;
- utworzenie bazy danych o możliwościach inwestowania na obszarze LGD oraz o działających tu podmiotach gospodarczych i możliwościach kooperacyjnych (w tym eksportowych);
- wnioskowanie do władz oświatowych o utworzenie w regionie szkół średnich i wyższych kształcących w zakresie obsługi ruchu turystycznego, hotelarstwa, ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych;
- wspieranie rozwoju usług doradczych związanych z agroturystyką i inną działalnością pozarolniczą;
- organizowanie wyjazdów studyjnych, wymiany doświadczeń biznesowych;
- stworzenie ogólnodostępnego systemu informacji o źródłach i sposobach pozyskiwania środków inwestycyjnych;
- organizacja szkoleń tematycznych dla członków LGD dotyczących np. rozwinięcia umiejętności aplikowania o środki finansowe na realizację celów ZSROW.

VI.2. Uzasadnienie wyboru tematu wiodącego, celów strategicznych

Wybrany do realizacji na obszarze LGD „PB” temat priorytetowy: „Wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów należących do sieci Natura 2000” niezwykle ściśle wiąże się z potencjałem rozwojowym, jaki można uruchomić w omawianym regionie dzięki podejściu typu Leader. Wynika to przede wszystkim z obecności unikatowych zasobów przyrodniczych, z których znaczna część została objęta siecią Natura 2000 oraz zachowanych dotąd w dobrym stanie elementów kultury kresowej. Wybór tematów priorytetowych był przedmiotem dyskusji podczas spotkań konsultacyjnych w 10 gminach. Uczestnicy spotkań: przedstawiciele samorządów, przedsiębiorców, usługodawców w sferze turystycznej i okołoturystycz-

nej, przedstawiciele organizacji pozarządowych, lokalni liderzy, przyszli członkowie LGD zgodnie stwierdzili, iż taki temat priorytetowy najlepiej odpowiada cechom regionu i umożliwia realizację szerokiego wachlarza projektów dotyczących różnych aspektów rozwoju obszarów wiejskich.

Jednym z najbardziej racjonalnych sposobów wykorzystania istniejących zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego w celach gospodarczych jest rozwój funkcji turystycznej. Jednakże, aby zachować trwałość i zrównoważenie takiego kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego należy w pierwszej kolejności zadbać o jego podstawy – czyli w przypadku omawianego regionu skutecznie chronić istniejące tu walory środowiskowe. Stąd też pierwszy cel strategiczny został sformułowany jako: „Utrzymanie wysokiej jakości zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego”. Zakłada się, iż zasoby te będą wykorzystywane przede wszystkim w dwóch dziedzinach gospodarki: 1) dynamicznie rozwijającej się we wschodniej części regionu od 2000 roku turystyce wiejskiej oraz 2) tradycyjnej dla obszarów wiejskich działalności rolniczej, ale nakierowanej na pełnienie usług środowiskowych. Implikuje to kolejne strategiczne cele, mianowicie: „Rozwój turystyki wiejskiej” i „Rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku”.

Biorąc pod uwagę ideę podejścia typu Leader, niezbędne jest wykreowanie w regionie LGD „PB” odpowiedniego potencjału ludzkiego, który potrafiłby zrealizować wyżej przedstawione cele ZSROW. Początek tejże „kreacji” stanowią już podjęte prace nad niniejszą Strategią, natomiast jej kontynuacją będzie realizacja czwartego celu strategicznego ZSROW, który brzmi: „Budowa kapitału społecznego”. Wszystkie 4 cele tworzą kompleks spójnych działań na rzecz gospodarczego wykorzystania istniejących w regionie zasobów środowiskowych w celu podniesienia dobrobytu lokalnej społeczności.

VI.3. Partnerstwo

Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej – Centralna Część Krainy Żubra została opracowana metodą ekspercko-społeczną z udziałem ekspertów – specjalistów z różnych dziedzin oraz szerokiego grona przedstawicieli społeczności lokalnych (w tym z sektora publicznego i społeczno-gospodarczego).

W ramach projektu została opracowana przez dr Grzegorza Rąkowskiego „Koncepcja rozwoju turystyki w regionie Puszczy Białowieskiej”, która stanowiła podstawę stworzenia strategii. Koncepcja ta była prezentowana w październiku i listopadzie 2005 roku na spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych w 10 gminach. Na spotkania zaproszeni zostali przedstawiciele samorządu i jego jednostek, lokalnych przedsiębiorstw, organizacji pozarządowych oraz gospodarstw rolnych i agroturystycznych. Dla wszystkich gmin zostały opracowane propozycje uatrakcyjnienia oferty turystycznej w ten sposób, aby każda z nich miała coś ciekawego i oryginalnego. Wyrażane w trakcie konsultacji opinie, poglądy oraz propozycje działań miejscowej ludności zostały zebrane w formie *Raportu ze spotkań* (załącznik 4) oraz uwzględnione przy dalszych pracach nad strategią.

2 grudnia 2005 roku odbyło się spotkanie w Hajnowskim Domu Kultury (Lista uczestników – załącznik 5), na które zostali zaproszeni wszyscy uczestnicy spotkań informacyjno-konsultacyjnych w 10 gminach. Tematem wiodącym spotkania było podsumowanie wyników konsultacji w gminach. Na spotkaniu zostały przedstawione i zaakceptowane kierunki działań w 10 gminach, objętych ZSROW, zaproponowane przez Nelę Szczukę – eksperta ds. walorów kulturowych regionu oraz Stefana Jakimiuka (WWF Polska).

Podczas spotkania zostały zebrane wstępne deklaracje od osób, które zgłosiły chęć działania w LGD „Puszcza Białowieska”. Przede wszystkim te osoby zostały zaproszone do uczestniczenia w dalszych pracach nad strategią. Były one również uczestnikami szkoleń nt. wykorzystania i ochrony walorów przyrodniczych i kulturowych regionu Puszczy Białowieskiej (Lista uczestników – załącznik 6).

20 lutego 2006 roku odbyło się zebranie założycielskie stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”. W zebraniu założycielskim uczestniczyły 42 osoby, które zostały członkami – założycielami stowarzyszenia. W skład LGD „Puszcza Białowieska” wchodziły osoby reprezentujące:

- samorządy lub ich jednostki (domy kultury, szkoły) oraz Rady Gmin wiejskich wdrażających program Leader+: Hajnówka, Białowieża, Narew, Narewka, Bielsk Podlaski, Czyże, Czeremcha, Dubicze Cerkiewne, Orla oraz gminy miejsko-wiejskiej Kleszczele;

- Białowiecki Park Narodowy;
- Zakład Badania Ssaków w Białowieży;
- Nadleśnictwo Białowieża;
- WWF Polska;
- Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia;
- Fundację Wspomagania Wsi;
- Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowiecka;
- Starostwo Powiatowe w Hajnówce;
- Stowarzyszenie Przyjazny Transport w Czeremsku;
- Stowarzyszenie Rozwoju ZSL w Białowieży;
- Białowieckie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Żubr”;
- Towarzystwo „Haj” w Haćkach;
- Biuro Turystyki „Ryś” w Białowieży;
- Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Kleszczelowskiej;
- Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Narewowskiej;
- Stowarzyszenie Kulturalne „Pocztówka”;
- kwatery agroturystyczne;
- gospodarstwa rolne.

Podczas spotkania założycielskiego przyjęty został statut oraz powołano Zarząd i Komisję Rewizyjną.

Równolegle do tych działań zespół ekspertów przeprowadził inwentaryzację oraz waloryzację obiektów przyrodniczych i kulturowych na terenie gmin. Ewidencja obiektów kulturowych obejmuje przede wszystkim obiekty zakwalifikowane do zabytków. Poza obiektami architektury są to również elementy związane z tzw. małą architekturą w terenie, czyli różnego rodzaju krzyże i kapliczki, obiekty archeologiczne. Ewidencja przyrodnicza obejmuje przede wszystkim obiekty przyrodniczo cenne objęte różnego rodzaju ochroną.

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji i waloryzacji, danych empirycznych udostępnionych przez lokalne samorządy oraz analizy istniejących dokumentów planistycznych, zespół ekspertów przygotował diagnozę obszaru objętego ZSROW. Wyniki tych prac zaprezentowano na spotkaniu roboczym 16 marca 2006 r. (Lista uczestników – załącznik 7). Na tej podstawie uczestnicy spotkania opracowali metodą warsztatową analizę SWOT. Następnie każdy z uczestników opisał własną wizję i cele strategiczne rozwoju obszaru objętego ZSROW oraz misję LGD Puszcza Białowiecka. Materiały te zostały zebrane, opracowane przez koordynatora prac nad Strategią i ponownie przedstawione do konsultacji drogą elektroniczną i pocztową. 22 marca 2006 r. odbyły się warsztaty pt. „Projekt jako odpowiedź na potrzeby środowiska lokalnego”. W trakcie tego spotkania jego uczestnicy opracowali wstępne propozycje projektów do realizacji w II Schemacie Programu Leader+. Propozycje projektów – zadań zostały przeanalizowane przez zarząd LGD „Puszcza Białowiecka”. Preferowane były projekty, które obejmowały zasięgiem cały obszar LGD „Puszcza Białowiecka”, a ich efekty są długofalowe. Pod uwagę brano również oryginalność i innowacyjność rozwiązań oraz czas trwania projektów. Wybrane zadania zostały jeszcze raz skonsultowane z członkami LGD „Puszcza Białowiecka” 29 marca 2006 roku.

Na zakończenie okresu konsultacji ekspercko-społecznych w dn. 10 kwietnia 2006 r. odbyło się podsumowujące spotkanie, na którym przyjęta została Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieckiej – Centralna Część Krainy Żubra. W spotkaniu uczestniczyli członkowie LGD oraz zaproszeni goście (Lista uczestników – załącznik 8).

VI.4. Sposób finansowania ZSROW

Projektowane koszty realizacji ZSROW Regionu Puszczy Białowieckiej w okresie 2006-2007 przedstawione zostały w tabeli. Tworząc harmonogram finansowy przyjęto założenie, że podatek od towarów i usług VAT jest kosztem kwalifikowanym.

Projektowane koszty realizacji ZSROW Regionu Puszczy Białowieskiej w okresie 2006-2007

Rodzaje kosztów	Koszty w zł											
	Etap I			Etap II			Etap III			Razem		
	całkowite	VAT	kwalifikowalne	całkowite	VAT	kwalifikowalne	całkowite	VAT	kwalifikowalne	całkowite	VAT	kwalifikowalne
Koszty administracyjne w tym zakup sprzętu	37825	2262	37825	30000	540	30000	30000	540	30000	97825	3342	97825
Promocja i informacja	19590	2110	19590	2500	0	2500	7940	530	7940	30030	2640	30030
Pomoc szkoleniowa i doradcza	27070	2600	27070	63419	3800	63419	73940	2500	73940	164429	8900	164429
Analizy i ekspertyzy itp.	45464	2100	45464	98689	4200	98689	81661	2800	81661	225814	9100	225814
Działania na rzecz promocji regionu	70552	5100	70552	116193	7200	116193	32907	3100	32907	219652	15400	219652
Współpraca i wymiana doświadczeń między LGD	6750	1200	6750	0	0	0	5500	1600	5500	12250	2800	12250
Suma	207251	15372	207251	310801	15740	310801	231948	11070	231948	750000	42182	750000

Cele strategiczne ZSROW Regionu Puszczy Białowieskiej bardzo dobrze wpisują się w „Strategię rozwoju województwa podlaskiego do roku 2010”. W misji województwa bowiem kładzie się m.in. nacisk na rozwój turystyki, unowocześnienie rolnictwa oraz „... aktywne wykorzystanie walorów środowiska kulturowego i przyrodniczego w dążeniu do osiągnięcia średnich wskaźników rozwoju i poziomu życia w Polsce”. Cele ZSROW odpowiadają w szczególności dwóm celom wojewódzkiej strategii:

- celowi strategicznemu D: „Województwo podlaskie obszarem racjonalnego wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz wspierania rozwoju turystyki, kultury fizycznej i sportu”;
- celowi strategicznemu B: „Województwo podlaskie obszarem rozwoju gospodarczego, unowocześniania rolnictwa w dostosowaniu do specyfiki przestrzeni produkcyjnej, tworzącym sprzyjające warunki dla rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości.

Ponadto istnieje duża zbieżność w odniesieniu do 4 z 6 priorytetów rozwoju województwa, tj.: priorytetu 1 – „Podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa”; priorytetu 2 – „Wzmocnienie bazy ekonomicznej województwa”; priorytetu 4 – „Zrównoważone gospodarowanie przestrzenią województwa z zachowaniem ważnych w skali krajowej i europejskiej walorów przyrodniczych i kulturowych, a także ich racjonalnym wykorzystaniem dla przyspieszonego rozwoju”; priorytetu 6 – „Rozwój ogólnodostępnego systemu edukacji, w tym ustawicznego kształcenia kadr, dostosowanego do potrzeb regionu”.

ZSROW Regionu Puszczy Białowieskiej jest zgodna z założeniami „Programu rozwoju turystyki i zagospodarowania turystycznego województwa podlaskiego do 2010 roku” opracowanego przez Zarząd Województwa Podlaskiego w 2001 r. na poziomie misji: „... zgodne z zasadami rozwoju zrównoważonego wykorzystanie unikatowej w skali kraju i Europy walorów przyrodniczych i kulturowo-etnicznych, jako stymulatora rozwoju gospodarczego i poprawy poziomu życia mieszkańców”, wizji i celów strategicznych w szczególności: stworzenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej i obsługi ruchu turystycznego (w tym m.in. obszar: promocja turystyki), określenie wiodących form turystyki i ich rozwój (obszary: agroturystyka, turystyka przyrodnicza, turystyka wielokulturowego pogranicza, turystyka aktywna, turystyka transgraniczna i międzynarodowa), rozwój i modernizacja infrastruktury turystycznej (przede wszystkim obszar: szlaki turystyczne) oraz wykreowanie markowych produktów turystycznych.

Założenia strategii doskonale wpisują się również w Program Żubr, który jest wizją rozwoju południowo-wschodniej części województwa podlaskiego w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe i obejmuje swoim zasięgiem pięć powiatów województwa podlaskiego. Podstawą Programu Żubr jest przekonanie, że efektywny rozwój gospodarczy województwa nie jest możliwy bez ochrony jego przyrody i dziedzictwa kulturowego, zaś ochrona tych wartości będzie skuteczna, jeśli podniesie się poziom życia mieszkańców regionu. Program Żubr zakłada rozwój czterech sektorów: ochrony przyrody, turystyki, edukacji i infrastruktury a w związku z tym wszystkie one są zbieżne ze ZSROW. Uczestnikami realizacji Programu Żubr są partnerzy z instytucji publicznych, organizacji pozarządowych i przedsiębiorstw.

ZSROW Regionu Puszczy Białowieskiej ściśle koresponduje również ze „Strategią zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego do 2015 roku”. Chodzi tu o zbieżność zarówno na poziomie misji, która w odniesieniu do powiatu została sformułowana następująco: „Misją powiatu jest rozwijanie wielofunkcyjnej, proekologicznej gospodarki, gwarantującej wzrost dochodów i poprawę warunków życia mieszkańców, przy jednoczesnym zachowaniu bogactwa kulturowo-religijnego obszaru powiatu oraz bogactwa przyrodniczego Puszczy Białowieskiej i doliny Narwi”, jak i na poziomie celów strategicznych. Spośród wymienionych w omawianym dokumencie 10 celów strategicznych 6 znajduje szerokie odzwierciedlenie w ZSROW „PB”. Są to następujące cele: 1) dostosowanie systemu kształcenia do warunków gospodarki rynkowej i wyzwań współczesności; 2) wdrożenie skutecznego systemu (...) promocji powiatu; 3) rozwiązanie problemu infrastruktury technicznej służącej rozwojowi gospodarki, potrzebom mieszkańców i ochronie środowiska; 4) restruktury-

zacja gospodarki rolnej powiatu; 5) zintegrowane zagospodarowanie turystyczne powiatu; 6) ochrona środowiska i bioróżnorodności, ze szczególnym uwzględnieniem Puszczy Białowieskiej i Doliny Górnej Narwi.

„Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego do 2015 roku” oraz strategię gminne pod ujednoliconą nazwą: „Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy... w latach 2000-2015” (opracowane dla gmin powiatu hajnowskiego) stanowią spójne dokumenty. Strategia powiatu hajnowskiego została oparta o strategię gminne, opracowane metodą społeczno-eksperymentalną z funduszy „Kontraktu dla Puszczy”. Tak więc cele strategiczne strategii gminnych są zgodne ze ZSROW Regionu Puszczy Białowieskiej.

Cele strategiczne zawarte w niniejszej strategii są zbieżne z celami zawartymi w „Strategii rozwoju turystyki w gminach Puszczy Białowieskiej” opracowanej przez Instytut Turystyki w Warszawie, w 1999 roku. Strategia zakłada m. in. powstanie produktów turystycznych takich jak ekoturystyka, agroturystyka, turystyka aktywna, utworzenie systemu informacji i obsługi turystycznej, aktywizację społeczności w zakresie usług turystycznych.

We wszystkich dokumentach planistycznych zarówno na szczeblu regionalnym i lokalnym, w tym również w ZSROW Regionu Puszczy Białowieskiej zwraca się uwagę na istniejące na terenie działania LGD „PB” zasoby przyrodnicze i kulturowe oraz ich wykorzystanie do rozwoju turystyki, rolnictwa przyjaznego środowisku, edukacji ekologicznej, przy jednoczesnej ochronie zasobów przyrodniczych i kulturowych.

Powiązanie ZSROW ze strategią NPR (na lata 2004-2006)

VIII

Celem strategicznym Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006 jest rozwijanie konkurencyjnej gospodarki, opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zdolnej do długofalowego, harmonijnego rozwoju, zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz poprawę spójności społecznej, ekonomicznej i przestrzennej z Unią Europejską na poziomie regionalnym i krajowym. Cele strategiczne ZSROW opracowanej dla obszaru LGD „Puszcza Białowieska” tzw. centralnej części Krainy Żubra:

- Utrzymanie wysokiej jakości zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego
- Rozwój turystyki wiejskiej
- Rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku
- Budowa kapitału społecznego

są zgodne z celem strategicznym NPR 2004-2006.

Zasadniczym celem niniejszej ZSROW jest zrównoważony rozwój regionu Puszczy Białowieskiej, który zapewnia utrzymanie wysokich walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego, jego ochronę, przy jednoczesnym wykorzystaniu w sposób rozsądny i skuteczny – biorąc przy tym pod uwagę aspekty długoterminowe – tychże walorów, między innymi do szeroko rozumianego rozwoju turystyki wiejskiej, rolnictwa przyjaznego środowisku, wpływających na wzrost poziomu jakości życia mieszkańców.

Zadania przewidziane do realizacji w ramach ZSROW przyczynią się do osiągnięcia celu strategicznego NPR i celów cząstkowych takich jak:

- Wspomaganie osiągnięcia i utrzymania w dłuższym okresie wysokiego wzrostu PKB,
- Zwiększanie poziomu zatrudnienia i wykształcenia.
- Włączanie Polski w europejskie sieci infrastruktury transportowej i informacyjnej.
- Intensyfikacja procesu zwiększania w strukturze gospodarki udziału sektorów o wysokiej wartości dodanej, rozwój technologii, społeczeństwa informacyjnego,
- Wspomaganie udziału w procesach rozwojowych i modernizacyjnych wszystkich regionów i grup społecznych w Polsce.

Cele strategiczne ZSROW są spójne również z celami zawartymi w innych dokumentach operacyjnych dotyczących okresu programowania 2004-2006 takich jak: SPO Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego i Rozwój Obszarów Wiejskich, Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego, SPO Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw czy SPO Rozwój Zasobów Ludzkich.

Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 są dokumentem określającym działania o charakterze rozwojowym w następnym okresie programowania UE. Celem strategicznym NSRO jest tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki polskiej opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz wzrost poziomu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej Polski w ramach Unii Europejskiej i wewnątrz kraju. Celem horyzontalnym NSRO jest między innymi rozwój obszarów wiejskich. Polityka rozwoju obszarów wiejskich będzie koncentrować się na trzech głównych osiach:

- oś 1 (gospodarcza) – Wsparcie konkurencyjności sektora rolnego i leśnego,
- oś 2 (środowiskowa) – Poprawa stanu środowiska i krajobrazu,
- oś 3 (społeczna) – Podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich i dywersyfikacja ekonomiczna obszarów wiejskich

oraz na czwartej dodatkowej osi – LEADER.

Celem nadrzędnym Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa na lata 2007-2013 z elementami prognozy do 2020 r (przyjętej przez Radę Ministrów 29 czerwca 2005 r.) jest poprawa warunków życia i pracy mieszkańców wsi poprzez wzrost gospodarczy z uwzględnieniem wymogów ochrony środowiska.

Cele strategiczne ZSROW na obszarze działania LGD „Puszcza Białowieska” są jak najbardziej zgodne z założeniami polityki rozwoju obszarów wiejskich, mają charakter długofalowy, zapewniają ciągłość i trwałość rozwoju oraz umożliwiają realizację działań w okresie programowania 2007-2013.

Program Leader+, utworzenie LGD „Puszcza Białowieska”, powstała w sposób społeczny, oddolny – Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich, jak również jej wdrażanie, są i nadal będą szeroko promowane przede wszystkim wśród mieszkańców na obszarze objętym realizacją projektu. Grupy docelowe na obszarze objętym ZSROW, do których będzie kierowana informacja to:

- organizacje pozarządowe zrzeszające rolników, właścicieli kwater agroturystycznych, miłośników kultury i tradycji, krajobrazu i zabytków, przewodników turystycznych,
- przedsiębiorcy głównie w dziedzinie turystyki, rolnicy ze szczególnym uwzględnieniem pszczelarzy, właścicieli gospodarstw ekologicznych, zielarzy itp.;
- pracownicy starostw, urzędów gmin i ich jednostek, szczególnie tych, które zajmują się rozwojem obszarów wiejskich, doradztwem, szkoleniami, ochroną zasobów naturalnych i kulturowych;
- zarządzający i pracownicy Białowieskiego Parku Narodowego, nadleśnictw;
- zarządzający i pracownicy Zespołu Doradztwa Rolniczego, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Podlaskiej Izby Rolniczej.

Promocja i informacja o projekcie, jego efektach będzie skierowana do władz wojewódzkich, krajowych a także gości z zagranicy.

Popularyzacja ZSROW zostanie przeprowadzona za pomocą przygotowanej skróconej wersji strategii, która zostanie rozdysponowana przede wszystkim na terenie działania LGD.

Celem takich działań będzie: informowanie społeczeństwa o realizacji projektu finansowanego ze środków publicznych w tym z funduszy UE, zachęcenie wszystkich mieszkańców do zapoznania się ze strategią a następnie włączenia się do jej wdrażania, promowanie efektów działań LGD a także wskazywanie na znaczenie integracji społecznej przy realizacji wspólnych zadań dotyczących rozwoju regionu.

Informacja o LGD i strategii będzie propagowana na obszarze całego kraju przy okazji różnego rodzaju spotkań, wizyt gości itp.

Informacje o projekcie, realizacji ZSROW będą ukazywały się systematycznie na stronie internetowej Lokalnej Grupy Działania, która jest w trakcie przygotowywania, na stronach internetowych: powiatu hajnowskiego, Stowarzyszenia Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska, gmin wspierających LGD „PB”. Prowadzona będzie również promocja na łamach lokalnej, regionalnej i krajowej prasy.

Realizacja zadań promocyjno-informacyjnych zostanie przeprowadzona zgodnie z przepisami rozporządzenia Komisji Europejskiej nr 1159/2000 w sprawie prowadzenia przez Państwa Członkowskie działań informacyjnych i promocyjnych dotyczących pomocy udzielanej z funduszy strukturalnych.

Publikacje, informacje prasowe, spotkania informacyjne, konferencje, wystawy, korespondencja będą zaopatrzone w godło lub flagę UE a także będą zawierały informacje na temat współfinansowania przedsięwzięć przez fundusze strukturalne.

Celem działań informacyjnych i reklamowych jest zwiększenie świadomości społecznej i przejrzystości działań Unii Europejskiej, a także tworzenia spójnego obrazu pomocy zaangażowanej na terenie wszystkich zainteresowanych Państw Członkowskich.

Miernikami skuteczności tych działań będzie stopień zaangażowania społeczeństwa objętego działalnością LGD „Puszcza Białowieska”, liczba nowych członków LGD, skuteczność wdrażania i liczba projektów wynikających z ZSROW.

1. **Kwalifikacje i doświadczenie osób bezpośrednio zaangażowanych w realizację projektu**
2. **Doświadczenie podmiotów delegujących w realizacji zadań lub projektów o zakresie i złożoności porównywalnym z projektem będącym przedmiotem wniosku o dofinansowanie realizacji projektu**
3. **Aneks tabelaryczny (potencjał demograficzny i gospodarczy LGD „PB”)**
4. **Raport ze spotkań konsultacyjnych przeprowadzonych w gminach**
5. **Lista uczestników spotkania 2 grudnia 2005 roku**
6. **Lista uczestników szkolenia 27 lutego 2006 roku**
7. **Lista uczestników spotkania 16 marca 2006 roku**
8. **Lista uczestników spotkania w dniu 10 kwietnia 2006 roku**
9. **Zadania do realizacji w ramach II Schematu Pilotażowego Programu Leader+**